

૭૫૨૮

જ મં શો દ :

નાટક ૩ અંકી.

સાચેર શ્રીરદાશી તુસીનાં બનાવેલાં સાહાનામાના

આધાર ઉપરથી

વીકટોરીઆ નાટક મંડલીને દ્વારે

બ ના : ના ૨

ફેબ્રુશરો નવરોજી કાબરાજ,

એવન અને ગનીજેડ " નો કરતા.

" Rational entertainment, in which popular amusement was combined with moral instruction and intellectual culture."

Prince Albert. June 1860.

"બુધીને શાકક આવતા ખેલ, કે જેમાં લોકપ્રીય ગમત નીતીની કેળવણી સાથે અને મનશકતીનો ખીલવણી સાથે મળી ગઈ છે."

પ્રીન્સ આલબર્ટ.

મું બ ઈ ,

દફતર આશકારા છાપાખાના મધે

ખેહરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ છાપીકે છે.

કોટ : ખેહરામજી હોરમજી સીટ, નાં ૬ તથા ૧૧.

સને ૧૮૭૦.

કી મ ત ૩૧)

આ નાટક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આકટ પરમાંણે રેજીસ્ટર કરાવયોછો
અને તે ઉપર સઘલો હક તેના ખતાવનારનોછે, માટે તેની રજા ૫૭ ૮
કોઈએ છાપવો ઇચ્છા કરી ખતાવવો નહી.

દીબાચો.

નાટક જેવાં પરજની ગમતનાં દીકટ કામમાં આ નાટક કલમને અજમાવી જોવાની નબળી કોશેશના દીબાચો તરીકે અગરજે કાંઈબી બચાવની જરૂર હોય, તે સર ટામસ ઓવરબરીએ આપેલી બચાવની આ હાલનો હું આસરો પકડું છઉં કે—“એક પરજમાં વીદીયાશાળા કરતાંબી નાટકશાળા વધારે જરૂરની છે, કેમકે ભણતરના કરતાં દાખલાથી માણસ વધારે શીખેછે.” અને અગરજે આ મારી બીજવર કોશેશને લલચાવનાર કોઈ પણ કારણ જણાવવું નહીં હોય તો લંડનનાં જે પરસીધ પતર “આડીનીઅમ” ની શાહાદતથી મારો પેહેલા નાટકનો દીબાચો મેં શરૂ કર્યો હતો, તેજ વીદવાન લખનારના આ બીજાં લાગુ પડતાં લખાણથી હું આ બીજી કોશેશનો દીબાચો પણ શરૂ કરું છઉં કે—“નાટકના કામ બાબે ખાસેશ રાખનારાં સરવે કોઈને મને યાદ આપવા માગીએ છઈએ કે બરાબર તકની મોસમ હવે આવીછે. મોટી વસતી અને નાટકોના વધતા શોખ સાથે નાટકના બોહોલા ખેતરમાં એક મેહનત કરનારને લાએક ઉતેજ નો વખત આવ્યોછે. તેની કોશેશમાં હાશીલી પરજ ઉલટ બતાવે છે અને આજના વખતની ઉધરતી બુધી તથા ખેઆલ શકતી મનકુર મેદાનમાં આશા વગર ઉતરશે નહીં, કે જે મેદાંને એલમની લડતમાં આજસુધી મોટાંમાં મોટાં માંત આપેલાંછે.”

“બેજન અને મનીજહ” ની જે મારી બાલ કોશેશ કેહેવાઈ શકાય, તે કોશેશને મેહરબાન અને ક્ષમાસીલ જોનારી તથા વાંચનારી આલમ તરફથી જે ઉતેજન અને આસરો મળ્યોછે, તે “લંડન આડીનીઅમ” ના ઉપલાં લલચાવનારાં ચીતરને ગોયા ખરૂં પાડેછે અને મારી પેહેલ વેહેલી કોશેશની એ કૃતેહ તથા તે ઉપરથી નાટક બાબે એમર વધેલા હૃદયી જુઆદે શોખ અને ઉલટ મને એકવાર ફરી ઉપલાં “બોહોલાં ખેતરમાં ઉતરવા” ને લોભાવેછે. જેઓએ “બેજન અને મનીજહ” ને પેઆરથી પસંદ કર્યો અને લાડથી આસરો આ

પમેછે તેઓ તરફ હેશાંતમંદ હૃદયે આ નાટક શંખધી મેહેનતનું એક બીજું કર્મનું ફલ રજુ કરવાને હું માન ધરાઉં છઉં. નાટક રચવાનું કામ જેને સેનશટન “મનશકતીને માટે સઉથી સરસ કસરત” વીચારેછે, તે કામની મારી પેહેલી કોશેશોમાં જે કારણોએ ફી શી તુસીનેા આધાર પકડવાની જરૂર પાડી હતી, તેજ કારણોએ આ બાલ્યેન સાચેરાન સાચેરનાં મશહુર લખાણમાં નાટકને લાએક કોઈ બીજા વીશયની શોધ કીધીછે અને સાચેરીની જે ઉમદા ખુબીઓને લીધે બેજનના ગંભીર દાસતાનને પસંદ કરવામાં આ વધું હતું, તેજ ખુબીઓ તેના આ તેથી વધારે ગંભીર દાસતાન ઉપર કલમને ખેંચેછે, એટલે તે પણ વીસતારીને જણાવવાની અગત નથી.

તોપણ આ બે દાસતાનો વચ્ચે કેટલોક તફાવત છે. અગરજે બેજનનું દાસતાન સંગારસથી ભરેલું હતું તો જમશેદનું દાસતાન કશ્મીરસથી પુર છે; પેહેલાંમાં ગમત તો બીજાંમાં નશીએત વાર છે; પેહેલાંમાં વારતા તો બીજાંમાં તવારીખ વધારે છે; અને બેટલા માટે નાટક લખવાનું કામ નાટકથી વાકેફગાર લખનારને તરે નામાકી ત ગોલડસમીક ગમે એવું શેરેલ વીચારેછે, તોપણ જમશેદનાં દાસતાનને એક રમુજ ઈઆ રસીલા નાટકનું રૂપ આપવું એ બેજનના દાસતાન કરતાંબી વધારે મુશ્કેલ અને મેહેનતનું કામ છે. બેજનના દાસતાનમાંથી એક નાટકને લાએક સાંધનો તથા જોગવાઈઓ થોડાં ઘણાં આઈતાં મલી આવેછે, તથા જુદા જુદા બનાવો એક ધેએ એક મહુડતું ઘેઆંત ખેંચતી રીતે એકેકને અડડાવીને જોડવેલા છે, પણ જમશેદનું દાસતાન ગોયા એકની એક, પીજન જેવી, વારતાને લા એક બનાવોના રસ વગરની તવારીખએ, અને જે પછવાડેથી જમશેદને મોહોબતના કાંદામાં ફસવાનો સંજોગ જોડેલો નહી હોયતો ફીરદોશીના પાદગારી ભરેલાં શાહુનામાં મધે સઉથી લુખું દાસતાન જમશેદનું ગણાય એવું છે.

પાદશાહ જમશેદનું મગજ પોતાની જાહોજલાલીથી કુલી ગયું, તે જો હુંકારથી ખોદાઈ દાવો કીધો, જેથી તેના રાજમાં બલવો થયો અને તે હારમાર તથા પાએમાલ થઈને ફકીરી હાલતમાં મરણ પામ્યો, એટલાજ બોલોમાં ફીરદોશીના આ રંગીન દાસતાનનો સઘળો સારાંઉ સ આવી રેહછે. જમશેદના માહાત કરમો અને તેની જાહોજલાલીનું

મને એવું બારીક વરણન મોટી ફસાહતથી ફીરદોશીએ કરેલું છે, મ
ગર એક નાટકના સાંધા ગોઠવવામાં તે બએઆંન થોડાંજ કામનું
કેમકે એક નાટકમાં હેવાલોના કરતાં બનાવોની વધારે જરૂર છે. વા
વંધામના ભતરીજા યમોક્ષાયતે ઇઆને જમશેદના જાહોજલાલી ભરેલા
રાજમાં એવા શું બતાવ બનયા કે તે યજ્ઞાન તાલાથી નવાજેલ
દશાહનું ભેજું એકાએક ફુલી ગયું, અને તે હેંકાર ... એવા શું
બતાવ બનયા કે જેથી રઈએતને બલવો કરવો પડ્યો અને
અંતે તેનું રાજ ગયું, તે સઘળા બનાવોને આ “ પુરવ તરફના હોમ
રે ” પોતાના વાંચનારાઓની અટકલ ઉપર રાખ્યાછે. તે બનાવોની
ગેરહાજરી આ સાએરોના શાહના શાહાનામાં જેવી કેતાબ મધે આ
લી જાય, પણ એક નાટકમાં તો તે બનાવો નજર આગળ બજાવી દે
ખાડવા વના ચાલે નહી.

એટલા માટે આ નાટક મધે જમશેદના રાજને લગતા સઘળા
બનાવો બતાવટથી બતાવવા પડ્યાછે તથા ફીરદોશીએ માતર જમશે
દની સાનેઆહાતનું જે દુખદાએક પરીનામજ વરણવયુંછે, તેના વધારે
દુખદાએક કારણ કલપણથી આ નાટક મધે ઉભાં કરવાં પડ્યાંછે.
જમશેદના હેંકારથી તેનું રાજ પડી ભાણું એટલે શું અને તે કેમ બ
ને, તે આ નાટક મધે બતાવા ઉપર ખાશ બેઆન આપવામાં આવયું
છે અને એ કામનો મારો “ પલાંત ” દુકમા સમજાવી જવો ધટેછે. પર
થમ પાદશાહ પોતાની જાહોજલાલી અને કાચુની, પોતાના દબદબા અને
દોરની ખુશાલીથી ગોયા ધરાઈ પોતાને સંડથી ચહુડતો ગણીને તે ઉ
પરથી અભીમાની તથા તકોબરી એખતીઆર કરેછે. તેની એ ગરૂરી
ધીમે ધીમે વધતી જાયછે, તેમ તે હેંકારનાં આતશને બાહારથી ખુસા
મતનો પવણ લાગેછે અને ખુસામતને વસ થયલા પાદશાહના ખોદા
ઈ દાવાઓને કોઈ ભોલાઓ ખરાં દીલથી માંનીને, તો કોઈ ઠગારાઓ
ખાનગી મતલબ હુઈડે ધરીને પાદશાહના આ ગુમાનને ધીમે ધીમે
વધારી આપેછે તે તેના પેદરપે દરજામા વધતું જતું દેખાડવાની આ
નાટકમાં કોશેશ કીધીછે.

એ રીતે જારે આ નાટકમાં અગનાન તથા આપમતલબીયા લોકોને
પાદશાહને મળતા રાખ્યાછે તારે દુરઅંદેશ તથા સમજી લોકોને પાદશાહ
ની આ બદીપર બેદીલ થતા દેખાડ્યાછે અને અગત કરીને તેના હાહાપ

ખવાળા મસલતીઆ તથા મદદગારોને તેના ગુમાનને તોડવાની કોશિ
 કરતા ચીતારયાછે. પાદશાહ જમશેદ પોતે પણ હેંકારથી એકદમ
 ફુલી જતો નથી, પણ તેના મગજમાં સામાસામી જુસાઓને લડતા
 મેળયાછે અને તે વારંધડીએ દાખાદોલ તથા ધચુપચુ થતો માલમ પડે
 તેનું મગજ સાંત હોય તેવા ઠંડા તથા ધીરા વખતની તક લઈ
 રાહો. તેની મુધને ઠેકાંણે લાવેછે અને લોકોને બેઠીલ કરી પો
 તાનાં ગુમાનને અમલમાં લાવવાથી તે ઘડીનર પાછો હટેછે, પણ તેવે
 દરએક વખતે પાછી પોતાનાં કરેલાં માહાત કરમોની કીરતીની યાદ ત
 થા ખુસામત અને બદ ખસલતવાલાઓની ઉસકેરણી તેનાં નાતવાન મ
 ગજ ઉપર ફાવી જાયછે અને ભડા જુસાઓની અસરને દર વખતે અ
 હડતાં જોસથી ઘોઈ કાઢાડેછે. અંતે તેની ગરૂરી જુલમાતનું રૂપ પ
 ડેછે, પોતાનો ખોદાઈ દાવો તે જસતીથી કચ્છલ કરાવા માંગેછે અને
 તેની વીરૂધનો સજાહને ખાતર એ પાદશાહ પોતાના એલમ અને કુ
 વત ઉપર ખુસતાક રહી, પોતાના હાથ પગ સરીખા દાહાયા દરબારી
 ઓને અનેક રીતે પોતાથી દુર કરી, પછે અગતને વખતે તેઓની સલાહ
 તથા મદદ વગર પોતાને લાઈલાજ તથા લાચાર હાલતમાં આવેલો જી
 વેછે, તેની તકોબરી ધીમે ધીમે કોતા થતી જાયછે, અને શેવટે તેને પ
 સતાવાનો વખત આવેછે, મગર તે વખતે સઘળું અસુરું થવાથી તે
 જે રાજ ખોહી એક ભટકીયા ભીખારીની હાલતમાં આવવું એ ખુ
 દરતી પરીનામની મીશાળે આ નાટકમાં દેખાડ્યુંછે.

એ રીતે જમશેદ પેહલો હેંકાર કીધો તથા પોતાના ખોદાઈ દા
 વામાં તેણે પરખેઆત ભાશણ કીધું, તે વખતથી છેક તેનાં બુરાં પરીનામ
 સુધીની વચેના બનાવો આ નાટકમાં કલપણથી ઉભા કરવા પડ્યાછે.
 પાદશાહનું મગજ ફુલવાની ખુદ કીરીયા તેની કાચી હાલતથી
 પાકી હાલત સુધી દેખાડવાની કોશેશ કીધીછે. જમશેદની ત
 વારીખમાં આ સઘલા બનાવો વધારે અગતના છે અને તેથી આ
 નાટકનો મુખીઅ ભાગ તેમાં રોકવાની જરૂર થઈછે. પોતાના
 તખત ઉપરથી નાહાસવા પછે આ ગીરદેસત પાદશાહ શેવ
 ટને વખતે મોખતની જે જાલમાં લપટાયછે તે ભાગ જે કે જમશેદ
 ના દાસતાંનને મુખીઅ મીઠાસ આપેછે, તોપણ જમશેદની પાદશા
 હાત અને તેના પડી ભાગવા આગલ એ ભાગ ઓછી અગતનો છે.

શાહાનામાંની કેટલીક નકલોમાંથી એ ભાગને તદ્દન કાઢાડી નાખેલો. આપણે જોઈએ છઈએ અને જમશેદના દાસતાનનો એ કીસાડપી રો ખુદ ફીરદોશીનો પોતાનો લખેલો હોય એવું કેટલાક અભીઆસી એ માનતા પણ નથી. વાસતે એ ભાગને આ નાટકમાં જે અગત આપીછે, તે એટલીજ છે કે જમશેદની માશુક સાથે આ મોહોબતને લાપ તેને નાહાઠા પછે ફુશમનને હાથ પકડાવાનું. પડેછે તથા તેનાં બુનમાંથી પોતાની પાછલ ફૂલ મેળી જવાની જોગવાઈ આ પેછે. જમશેદના ખુદ દાસતાન સાથે આ કીસસાનો એટલોજ સંબંધ ઘેઘ્યાનમાં રાખી તેને આ નાટકમાં બીજા ભાગો કરતાં એાછી જ ગા આપીછે પણ એાછો ઇતસાફ આપયો નથી. એ રસીલી વારતા ઉપર આ નાટકનો એક આખો ભાગ રોકયોછે અને તે વારતાના સંબંધ તથા નાટકના કદ સાથે સરખાવતાં બરાબર હદમાં ગણુ શે એવી આશા રાખું છઉં.

આ પરમાણેના “પલાંન” ઉપર આ નાટક ઘડવાથી તેના પેહેલા બે ભાગોમાં જેમ સઘલા બનાવોને તેમજ એકલા જમશેદ સીવા એ બીજા સઘલા માણસોને નવાં ઉભાં કરીને હુમેરવાં પડયાંછે. આ મ કરતાં, જમશેદની બે બેહેનો હતી એવો ફીરદોશીએ પોતે જમશેદનાં નહી પણ ફરેદુનના દાસતાનમાં કરેલો સેજ એસારો ઘણો કામ લાગો છે. અગરજે જમશેદની બેહેનો તેના વખતમાં હુઈઆત હતી તો તે એ આ દાસતાનમાં બનતા માહાકોપી બનાવોની વેળા ખુણે પડેલી તો નહી હોય, પણ તેઓએ તે બનાવો વચ્ચે અગતના ભાગ લેવા જે ઇએ અને મીડીઅન જમાંતાની આગમચ ઇરાંની સાનશાહાતમાં મરદોની મંડળીમાં એરતનો કેટલો દરજે તથા વગ હતો તે વીશે રાલી નસન આપણી ખાતરી કરેછે. એટલા માટે જમશેદના નાટક મધે તેની માશુક ઉપરાંત તેની બેહેનોનો ભાગ વધારવાને બની આવવાથી એ નાટકના પેહેલા ભાગો જે એરત વના લુખા થઈ પડત તેમાં આ શાહાજદીઓની મોહોબતનો કલપીત રસ રેડી શકાયોછે તથા તે મોહોબતની લડી વીટાલનારા મરદો પણ દાખલ થઈ શકયાછે. અરજસપના ભાગમાં એક ધરમ ગુરૂના ખરાં ધરમાતમાપણાની પવીતર ફરજે નો કાંઈક ચીતાર આપવાની મેં નબલી કોશેશ કીધીછે—તેમજ જમા સપની બનાવટમાં ખરૂં દેશહીતકારીપણું તથા પેહેલવાનને લાએકની

ખાહાદુરી અને સચાઈ બતાવા માગીછે. શાહજાદી અરનવાજને પા
 નથી સીસતાંન મોકલી નાટકના તરણે લાગેને વધારે અસરકારક રી
 તે જોડવાની ઉમેદ રાખીછે, તેમજ શાહજાદી શેહેરનવાજ એક તરફથી
 રાજ ઉપરના અને બીજી તરફથી ભરતાર ઉપરના પેચ્ચારના જુસાઓ
 બે સુલીઓ વચે સોપારીની મીશાજે દબાઈને શેવટે પાછલા જુશાને
 આપે. જોડાકને હાથ જતી ચીતારવાથી જમશેદના મોહો
 તને વખતે તે દેવાંની હાલતમાં તથા અરનવાજને ધભરાટમાં હાજર
 કરીને અસરમાં વધારો કરવાની મેં ધારણા રાખીછે.

અગતકરીને કલપણથી જોડેલા આ નવા ભાગો મધે એક ભાગ
 ઉપર ખાશ ખોલાસો કરવા માંગું છઉં. તે કાકુલનો ભાગ છે. એ
 ભાગ મુખીઅકરીને રમુજ આપવાની ધારણાથી વધારયોછે, પ
 ણુ તે નશીએત તથા ચાનાકથી ખાલી નહી નીકલશે એવી
 હું આશા રાખું છઉં. કાકુલને હલકી જુનીઆદનો, બેવકુફ
 અને મુરખ બનાવયોછે, પણ તેની સાથે તે દોળધાલુ અને
 અકરકુ કીધો છે તથા તે અંદરખાંનેથી કેટલેક દરજે પકુફ અને ડ
 ગારો પણ છે. હલકાં જુનથી જનમવા છતાં બચપુકુવા પાદશાહી
 દરબારમાં ઉધરવાને લીધે તે થોડીક સુધરેલી રીતભાંત તથા સારી ભા
 શાનું ગનેઆન હાંસલ કરી શકયોછે, જેથી અનજાંના જમશેદનો તે
 વોસવાસ મેળવેછે; તોપણ ગમે એવી ચહુડતી હાલતમાં તે પોતાની
 નીચ જુનીઆદની અસર ઉપર જવા વગર રેહતો નથી. તેને કસું
 ગનેઆન નથી, એક કોડીના વજણની તેની અકલ નથી, તોપણ તે કુની
 આંમાં પોતાને સઉથી દાહાયો સમજેછે અને તેથી પારકાઓનાં દેખતાં
 એવાં ખોટાં દોળ ધાલેછે તથા પતરાજી ખારેછે, કે જે કે મોતની ઘડી
 સુધી તે એક શાહજાદા લેખે પસાર થાયછે, તોપણ પારકાઓ વચે પો
 તાનાં ખોટાં દોળથી તે પોતાની હસી કરાવેછે, મગર જારે તે એકલો પ
 રેછે તારે પોતાનાં ધાલેલાં દોળને લુલી જઈ પોતાની જાત ઉપર જાય
 છે તથા ખરા ખવાશમાં તે ખાલમ પડેછે. શાહજાદા તરીકેની
 તેની પદવીને લીધે તેની સાંમે થઈને ધીકાર બતાવાને લોકો હી
 મત કરતા નથી, તેમજ વળી શાહજાદી અરનવાજને અપમાન આ
 પવાથી તથા કારન સાથની લડાઈથી તેને સજા ભોગવવા તથા ઉધારો
 પડવા સરખો વખત એવે ટકાંણે આવેછે કે જારે બીજા મોટા બનાવો

આગળ તે ભુલી જવાયછે. આખેરસ જે ખરા અશરાફ શાહાજી આ ખોટા સીકાથી ગેરઈનસાફ થયોછે તેનેજ હાથે કાકુલ પોતાન સજા જીવેછે અને એ રીતે આ બંને જવાંનોને આમનસામન મેળ ને ખરાં ઉંચાં લોહીની અસર નીચી બુનીઆદની સાંમે બતાવ તજવીજ કીધીછે. કાકુલનો ભાગ આ નાટક તખ્ત ને - વો રંગીન લાગે, પણ આ દુનીઆને દરમેઆનિ એના બેવકુફ તોપણ ખોટું હોજ ધાલનારા મળી આવેછે ખરા અને એવા અકરતા લા હરીખોરોને જેઓ પીછાણેછે તેઓ કહી શકશે કે કાકુલનું આ ચીતર કાંઈ ખોટું નથી, મગર તે કેટલેક ઠેકાંણે બરાબર લાગુ પડશે. જેઓને આ ચીતરથી દુખ લાગે તેઓને વખતાયલા નાટકકાર બેન જાનસન ના ખોલોમાં હું એટલુંજ કહું છઉં કે—

If any here chance to behold himself,
Let him not dare to challenge me of wrong,
For, if he shame to have his follies known,
First he should shame to act them.

“અગર હીઆં કોઈ પોતાનો એહેરો પોતે જીવેતો ખોટું કરવાનો બટો મારા ઉપર તેને મેળવા દેશોના; કારણ કે અગરજો તેને પોતાની એઓ જાહેર થતાં શરમ લાગતી હોયતો પેહેલાં તે એઓ મુજબ પોતે ચાલતાં તેણે શરમાવું જોઈએ.”

આ ખેલના જુદા જુદા ભાગોની મકસદ તથા ધારણા બાબે વી ગતથી ખોલાસો કીધાબાદ હીઆં એટલુંજ કબુલ કરવાનું રહયુંછે કે ઉપલી કાકુલના ભાગની મારી કલપનામાં શેકસપીઅરના કલોટન, એ ગીઉચીક અને ફાલસટાફની કાંઈક નકલ કરવામાં આવીછે, તેમજ જામાસપના ભાગમાં “કીંગ લીઅર” માહેલા કેંટ ઉપરથી મને કાંઈક મદદ મળીછે. વેદ અને વંદીદાદનીબી આગમચનાં પાદશાહ જમ શેદના જમાનાનાં નામો, ઠેકાણાંઓ ઇતીઆદીમાં અવસતાની જુદી જુદી શાહાદતોની સત્તા મેં પકડીછે, તેમજ ખેલના સણગારને માંટે જે બી પારકી મીશાળ ઇઆ પારકો અલંકાર ઉતારી લીધોછે તાંહાં તે કબુલ કીધુંછે. ખેલનો રસ અને ગમત વધારવા માંટે મેં કેટલાંક ગા એણા જોડવાની કોશેશ કીધીછે, પણ હું કબુલ કરું છઉં કે એક બેવકુફ સેકચલીની મીશાલે ગાએણના કોઈ ખોટા ઉસતાદ ઇઆ ખાંમાં

અપવાનું ખોટું દોલ ધાલીને “આખાં હીંદુસ્તાનના ઉસતાદો સાથ” ફાઈ કરવાના ગુમાનથી એ ગાએણો જોડયાં નથી. હું માતર ગા એણે એક શોકીન છઠં, બાકી “રાગ શાસ્ત્ર” માં પોતાને પુરવીણ કે રવાનુ કામ દક્ષિંસીયા અને ચાપલુસીખાર ઈતરના હાંલલાંઓનું છે.

“વે આ દીબાઓ હું ખતમ કરું છઠં અને આ મારી કોશેશ જ બીજી તરફ નહીં તે કેહેવાનું કામ માયાલુ અને કદરદાન શોખીલી પરજાનું છે. આ મારી કોશેશમાં ખામીઓ ઘણી હોવી જોઈએ, તે ખામીઓ જાણવાને હું ખુશી થવશ. “બેનન અને મનીજી” ના મારા પેહેલા નાટકની લુલ ઈઆ ખામીઓ બતાવા ની મકસદથી જ્યોએ મીતરાચારી ભરેલા ટીકા કરયાછે, તેઓને હું આ જગોએ ઉપકાર માનું છઠં અને તેવા મેહેરબાન મી જોના વીચારોની હું આ વેળા ફરી આરજુ રાખું છઠં. પણ જ્યો દવેશભાવ અને કપટથી ફક્ત તોડી પાડવા સાડું ટીકા કરવા નીકલેછે તેઓને એટલું જ કહું છઠં કે કેવા ટીકાને વજન આપવો તે હું સારીપઠે સમજુ છઠં. નામાકીત બટલર કવીઓ વીશે જ કાંઈ કેહેછે કે “જેમ જુરીની અંદર ખાટકોએને બેસીને હક ન થી, તેમજ એક કવીના કામ ઉપર તપાસ કરવાને અંલકાતુ દોળધાલુ એને હક નથી, તેને તેના લાઈબંધ કવીઓએજ તપાસવો જોઈએ,” તેમજ હું કહું છઠં કે એક નાટક વીશે મત આપવાનું કામ નાટક સ મજનારાઓનું છે, અને જ્યો એ કામની બારીકી, મેહેનત, જોખમ તથા મુશકેલી પીછાંણે નહીં તેવા અગનાનોના મતલબીઆ ટીકાને કસો વજન આપી શકાય નહીં. બોમંટ અને ફ્રેચર નામના નામીયા નાટકકારો ઈંગરેજમાં થઈ ગયાછે, તેમના નુકતેચીનીઓ વીશે ઉપ લોન નામાકીત લખનાર કેહેછે કે “તેમની સેજ લુલને ખાતર જ એ ટીકા કરવા નીકલેછે તેઓ એવા ઘણીઓ હોયછે કે જારે તેવું જ કામ પોતે કરવાનું હોય તારે તેના કરતાં દસઘણી વધારે લુલ પોતે કરેછે, અને આ દોલધાલુઓ પોતાથી બને એટલું સરસ લખીનેબી જટલા ખુશી કરે તેનાં કરતાં ઉપલી લુલો વધારે ખુશી કરી શકેછે.” મતલબીયા ટીકાકારોને એજ મારો જવાબ છે, જે તેમને ભેટ કરી તથા કદરદાન પરજાની રેહેમ નજર ભરેલી દરગુજર ઉપર વીસવાસ મેળી હું સમાપત કરું છઠં.

કે. ન. ડા.

જ મ શે દ .

નાટકપાત્ર.

જમશેદ—ધરાનવેજનો સેનશાહ.

અરજાસપ—વડો દસતુર.

કાશજે—વડો વજીર અને શહેરનવાજનો ભરતાર.

જામસપ—વડો સપેહશાહાર અને અરનવાજનો દોડદાર.

કાકુલ—જામસપના જાગાર, અરનવાજ ઉપર આશક, અને એક બવફત તથા રૂઝદાલુ કગારો.

કેશવાદ—એક સરદાર.

લોહોરાસપ—અથરવીઅન ટોલાનો વડો અકાબર.

અરેશઅસપ—રથેસતારાન ટોલાનો વડો અકાબર.

ચોહિશસપ—વાસનરીઆશાન ટોલાનો વડો અકાબર.

વીસતાસપ—હતોકશાન ટોલાનો વડો અકાબર.

કારન—તેહમુરમની તોખમનો એક ખેડુત.

અકાબરો—જમશેદ જોગાં નજરાણા લાવનારાઓ.

તરણ ગરહસથો—જમશેદ સાંમે બેઢીલી ચલાવનારાઓ.

તરણ દોસરો—કાકુલના ખુસામતીઆઓ.

શહેરનવાજ—જમશેદની બેહેન અને ગોરાજેની ચોરત.

અરનવાજ—જમશેદની બેહેન અને જામાસપની દીલદાર.

હુવોવી—તેની સાએલી.

ફરેની—કારનની છોકરી.

કુરંગ—સીજસતાનનો શાહ.

વજીર—
સરદારો— } કુરંગના દરબારીઓ.

સમનનાજ—કુરંગની શાહબદી, જમશેદ ઉપર આશક.

સુસન—તેની સાએલી.

જોહાક—બવરી દેશનો પાદશાહ.

વજીર—
સરદારો— } તેના દરબારીઓ.
દારોગો— }

ઈવાલુસ—તેનો એલચી.

રામસગરો, ગામડાંની છોકરીઓ, સાએલીઓ.

સરદારો, સીપાહઓ, હજકારાઓ, ખીદમતગારો, ગરહસથો,
ગામડીઆઓ, ચોકીદારો, ઈતીઆદી.

ઠેકાણું—પેહલાં બલખ, પછે સીસતાં.

જ મ શૈ દ .

નાટક ૩ અંકી.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

હુકેરે(૧) પાહાડ અને તેને લગતું મેદાન.

[મેદાનમાં એક શૂંદર દેહેરો આરાસતા કરેલો, તેમાં જ મશેદનું જડાવદાર તખત બીછાવેલું, પાહાડપરથી છેક મેદાન સુધી લોકની ઠઠ મળેલી, સીપાહીઓ સમાધાં ની રાખવા ઊભેલા, તાંહાં પાદશાહની સવારીનું સર ધસ આવેછે અને નીચલા શરોદ ઊપર કુચ કરેછે.

ગા એ છ .

ક ર ક ર ક ર ક ર ક ર ગ
ધ ર ધ ર સ ર પ ર પ ર વ ર—કર.
દ ર દ ર દ ર દ ર દ ર દ
દ ર વ ર વ ર દ ર વ ર ગ
ગ ર વ ર ખ ર ખ ર ન ર ધ ર—કર.
ક ર જ ર જ ર જ ર ગ ર જ
ગ ર જ ર દ ર ગ ર મ ર જ
ત ર ત ર ટ ર ખ ર ત ર ત ર—કર.

[પેહેલાં લશકર આવેછે.

૧ ગામડીયો—હૈં ! હૈં ! ધનછે પાહા તારી ધવાડતીને.

(૧) અલખરોજ પાહાડનો અલખથી નજદીકનો છેડો જે ઊપર પાદશાહ જમશેદે બંદગી કીધી હતી. (જીવો યસતો.)

૧ ગામડીયો—ભાઈ, ઓ, ભાઈ, તે માતનું કુધજ જુદું જો. એ કાંઈ ત્યા જોવું કુધ નહીં.

૭ ગામડી—અરે પછે વાત કરજો. જોવાર જોવો, પેલા હપાઈ લોક મા ઠાં મોટાં હુપરાં ખાલીને આવેલા તે. (હાલ દેખાડીને) દોઢા કે ?

૧ ગામડી—અરે ! એતો હાલ છે. કેયો કાંઠાંથી હાલો બુલો નીકલી

[સધલાઓ જોવા પડે છે, સવારી ચાલુ છે.

૬ ગામડી—અરે કહું છું દોઢા કે જોએ એકની એક મળ ખાવામાં મળ આવે નહીં, તેમ દર વરસે આ એકની એક સવારી મને સવાદ વગર ની લાગે છે.

૨ ગરહુસથ—નહી ખીરાદર, એનું કારણ મને જુદુજ લાગે છે. પાદ શાહે પોતાના રંગ અને ઢંગ બેહુ બદલયા છે અને તેથી તેનું બરહક કરેલું કારણે આપણને બેરંગ લાગે છે.

૭ ગરહુસથ—અરેજ મારા રશીક, તુંએ મારા મોહામાંનો બોલ ઉપાડી લીધો છે. પાદશાહાની પોતાની બદલાતી વલાંણ કોઈ કોઈને નાપસંદ થતી જાય છે તારે તેની સવારીની એકની એક વલાંણ કાંઠાંથી પસંદ હોય ? શા હા જમશેદનું શું થશે તે મને બદલતર અને બાણું મુશ્કેલ દીસે છે.

૧ ગરહુસથ—ઓ લેઓ આરે અનજીમનો(૧)ના અધાપરા આવે છે.

[સવારી આગલ ચાલે છે, તેમા અકાબરોનું સુખ દાખલ થાય છે.

૧ ગામડી—(અમરી કરનારને દેખાડીને) અરે આ જહાડુ કરવાવાલા દોઢા કે ? એ આ મોટા મોટા હેઠ લોકો કાંઈ કચરાપુજ છે કે જહાડુ કરાવે ?

૨ ગામડી—અરે દલદર, એ દોલતનાં બેલ છે. પાહે પછલા ખખરયા કરે તારે—

૭ ગામડી—બેહ બેહ તારી અકલનો એટલો ખરચ નાં કર. પછલા હાનાં ને વાત હાંની ? જમહેદના રાજમાં કોઈખી ગરીબ છે ? કોઈખી બુખે મરે છે ?

૧ ગામડી—પણ એ મોટા લોકો બોદાનેબાર હું પુછુંને આવેલા ?

૨ ગામડી—ચપ ચપ—પેલી દરબાર આવેહ.

[સધલાઓ જોવા પડે છે અને દરબારીઓ દાખલ થાય છે. પહેલાં કાકુલ આવે છે.

૧ ગરહુસથ—(હસી પડીને) ઓહો હો હો કાકુલ કડક ચાલયા. એ તમામ કાંમ પોશાકનાં બપકામાંજ આવી રહ્યું છે. ખીજાઓ જીવવાને વાસતે પોશાક પેહેરે છે, પણ એ પોશાક પેહેરવાને વાસતે જીવે છે. (૨).

[સધલાઓ હસે છે.

(૧) એ આરે અનજીમન તે પાદશાહ જમશેદ પોતાની રમઝેતમાં કરેલી આર નાંતો જાણવી.

(૨) કારભાઈલ.

(જીવો વંદીદાદ.)

૧ ગરહુસથ—ચારે જરા ધીરે હસો તે સાંભળશે.

૩ ગરહુસથ—સાંભળે તેની હીઆં કોણને દરકાર છે ? બેવકુફને હજી

માં તે હસનારનો નહીં પણ બેવકુફનોજ વાંક છે.

કાકુલ—(મનસે) હું જાણું છઉં કે તમે સરવે લોકો કોણને હસોછો, એ કમખખત મુજબોને મારા ઉપર હસવું આવેછે પણ વીચાર નથી કરતા કે (મોટે) મારા જેવા પોતાનાં એક સાદતમંદ શાહાજાદા ઉપર હસવું તે પોતા ઉપર હસવા બરાબર છે. અરે પણ હુંતો બુલો પડી ગયો. માણસોતો આલી ગયાં. [ખીનમંદને દરતો દરેછે.

૨ ગરહુસથ—અગરજો પાદશાહનાં જાંહાંજોય કાકા મરહુમ પાદશાહ તેહમુરસનો એ એસાવંદ નહીં હોયતો આજે એવણુ કાકાનો દરબારમાં કોઈ બાવખી નહીં પુછે.

૧ ગરહુસથ—એતો શાહા જમશેદ એટલો મોટાં મનનો અને રહેમ દીલ છે કે એની જેવા એક મુરખની મુરખાઈપર ફક્ત તેનાં ખાનદાંત તરફ નેગાહ રાખી અપાડા કરેછે.

૩ ગરહુસથ—પણ જેવા મુરખ છે તેવો ખુસામતનું ખાસીકું છે અને “ખુસામત ખોટા સીકા સરખી છે.” તેનો પણ માતર ખુરદો કરી જાણેછે.

૧ ગરહુસથ—પણ તમોને ખબર કે ? એતો વળી પાદશાહની બેહેન અરનવાજ ઉપર ખી મુવા આશક થયલાછે અને તે ખાનું જે જેહલવાની ખાજુના જમાસપત્ર ચાહેછે તેની સાથ પોતે હરીફાઈ ચલાવેછે. ખાદેસવારખી ઘોડેસવારમાં !

કાકુલ—(ચીરડાઈને) દરબારનાં માણસોખી મારું પત નથી રાખતા. બસ, મને મુઝીને ચાલીયા ? કોણનાં હુકમથી ? હું કોણ ? હું કોણનો નખી રા ? કીઆં ખાનદાંતનો હું રાશન ચેરાગ ? લાડમાં ઉધરેલો, પેઆરમાં પલા યલો, જાહાંતનો જાણીતો, જમશેદનો માનીતો, જમશેદનાં પોતાનાં કરવાં મા રા વધતો દરજો. હું ઉમોતો આખું સરઘસ ઉમું રેહવું હવું. પણ તે ચાલી ગયું તારે હવે મને ચાલવાની ફરજ છે. [આલેછે.

[એવામાં અરજાસપ, ગોરાજ, જમાસપ ઈતીઆદી દાખલ થાઈ ચુકાછે.

૧ ગામડીયો—હે ! હે ! હે ! આ હું દાહાડી કે દાહાડીનાં આપની દાહાડી ?

૨ ગામડીયો—અરે ચપરે, એતો વડા દહતુર !

૧ ગરહુસથ—ખીરાદર આ સરવે ધુમધામ છતાં બેજેરસ દસતુર અર જસપનો ચેહેરો દીઠા કેવો જરદ મારી ગયોછે ?

૨ ગરહુસથ—ખરેખર એનાં ચેહેરાની કેતાખ ઉપર હું કોઈ રંજીદા તોફાનનાં રંમજ ભરીયા લેખ વાંચું છઉં. દીલ માહેલા કોઈ ધુપા વંટોળીયા

નાં ધભરાટે એની સોહામની સીકલની સ્થીર સપાટી ઉપરની મદાની સાંન
વેવખોડીછે. અફસોસ! કે આપણા પાકળદ પાદશાહની બેઅંદાજ ચાલ
તથે મને તરેહવાર શક પેદા થાયછે.

૩ ગરહુસથ—અરજસપથી ખીરાદર તુંને તો શક પેદા થાયછે, પણ
જેજુ બુજોરગથી મારીતો શક મજબુત થયોછે. શું ગઈ કાલનાં બનાવની ત
પપર નથી કે પોતાની સનમુખ આવનારા દરએક નવા શખસે સાતવાર
જમીનેને ખા... જા... એવો હુકમ જમાને જમશેદે કાઠાડવાથી અકલે પુર અર
જસપે તેની અવેડ બતાવાની સેહેજ હીમત કીધી, તેટલા વાસતે પાદશાહે
મીજળ જાહયો અને આ દસતુરાંન દસતુર બંદીખાને બંધાતાં સેજમાં બ
ચી ગયો ?

૨ ગરહુસથ—ખરેખર ? બરફ કરતાંખી નીરમલ અશોઈ અને પાકી
જગી વાલો એક અશો પીરમરદ કે જેને જમશેદ પોતે ફરેસતા કરતાં વધારે
માન આપતો હતો, તે જોવાને જારે પાદશાહ કેદ કરવા માંગે તાર તોનું મગજ
ગીએલું સમજવું જોઈએ. અરજસપને પોતાને આ અપમાન કેલું લાગું હશે !

૩ ગરહુસથ—તેનું હૃદયું એટલું સાફછે કે સાહે પાછળથી પસેમાંની કી
ધી અને અરજસપે ખુશ મીજળથી તે દરગુજર કીધું.

૨ ગરહુસથ—એ વળી પાદશાહનાં ભમતાં ભિજાંની નવી પાશાંન થઈ.

૩ ગરહુસથ—જુવો તે આવેછે, મને કાંઈ એ શાહે માંનનું કેકાંલું
પાધરં દીસવું નથી.

[જમશેદ દાખલ થાયછે. લોકો તેના દીદાર જોવાને દોડાદોડી કરેછે,
માતાઓ પોતાનાં બાલકોને તેની આગળ ધરેછે, જમશેદ તેમના માંથા
ઉપર હાથ ફેરવેછે, સરવે કોઈ તેને ખોદાનાં જટલું માન આપેછે.

૧ ગામડીયો—વાહાવા, વાહાવા, વાહવા ! એ પાહા લોકો ખોદાને બા
રથી હું પુછને આવેલા ભાઈ ?

૨ ગામડી—વરી હું પુછને આવે ? અરહીહંગ ને, દોલત, જર, જે
વર, માલ, ખજાનો, ને ઘણા હરખા પછહાને પુંજ આવેલા.

૩ ગામડી—હાય હાય ! વલી પુંજનો ને પછહાનો રાદરો લઈ ખેઠા.
નહી થાકેતો મુગો મુગો ખેલી રેહની. પોતે કચરા પુંજ જેવા તમે હું પુછની
વાત હમજો.

૨ ગામડી—હં ! આ હમજુનો દીકરો બાએલો. તું કેહની જોઈ એ
જમહેદ પાહા એટલો હોબહતો કેમ ?

૩ ગામડી—એટલું નહી હમજતો ? જમહેદ પાહા છે, તેથી એટલો
હોબહતોછે, ને એટલો હોબહતો છે તેથી પાહા છે.

૨ ગામડી—અરે જાએલું જાએલું—અકલ પાહે હુતી તેટલી ખરચી
દીધી. કચરા પુંજમાંતો હવે તું આવ્યો.

૭ ગામડીયો—વાર ભાઈ—હાઈ—તારે કાંઈ છે? હું પુળમાં છઉં ને વળી પાહાની પુળમાં છઉં ને પાહા જેવાનાં કચરા પુળમાં રહેવું એમાં માન છે. આપુ ગામ તેની પુળ કરે.

[આ વાત આલે છે તેટલાં પાદશાહ, અરજસપ અને બીજા અથોરતાંનો કુંગર ની ટોચ ઉપર ચઢીને રોશન કરેલા આતસ(૧)ની સામે ઉભા રહે છે.]

નકીબ—નેગાહ રખો નેગાહ! યમો ખસાયતે(૨) પરધાતો,(૩) સાહેબ એરીઅનામ વએજો(૪) કેબલએ આલમ, મલકાને મલક નેજા દત ઉપર. શાંતસાહે અએરીઅન પનાહા પનાહ.

જમશેદ—અએ અહોરમજદામ અહોરમજદ! અએ યજદાને મેહરબાં ન! અએ ખાલિકે ફરેસતેગાંન! અએ ખાવીદે અમસાસપંદાંન! અએ શું પાદશાહાન કે દરવીયાનનાં પાસખાન અને પેદાનાં કરનાર પાક પરવર! ઉભા છઠ્ઠએ તું બંદે નવાજની હજુર અમો તારા ખાકી, ખાકસાર, કમતરીન બંદા; ઉભા છઠ્ઠએ એ ખાવીદે કદરદાંન મારા દેવબંદ મુરખી અને વડીએલ હોશીઅધો પરધાતોનાં રોશન કરેલા(૫) આ પવીતર અને નુરમંદ કેબલા આત શે અહુર મજદાઉ પોતરો(૬)ની સનમ, આજના મુખારક નોરોજને રોજે તારી સેપાસદારી અને સેતાએસને કાળે; ઉભા છઠ્ઠએ એ કરીમો રહીમ! તું દાદગરની પદે અમારાં કમીતા તન પાક કરી અને નાતવાન સર ખાકમાં ધરી તું ખુદ પદની યાદ અને દાદ સાહતાં; માગીએ છઠ્ઠએ એ મેહરબાં ને મંત! અમો નેક મનશનીથી, નેક ગવશનીથી તથા નેક કોનશનીથી અને પવીતર અહુનવરની(૭) બુજરગી ભરેલી મદદથી અમારા યુનાહોની પુરતી તોજશ અને પસચાતાપથી પશેમાંન થઈ, એ! બખશાયશગર! કે બખશ તું અમોને સરવે બુરાહઓની તથા બદીઓની માફ; કર દરગુજર એ! રહે મવંત કીરતાર! તારાં પવીતર ફરમાનોને તોડવાની તકસીર; બખશ તું એ

(૧) અલખરોજ પાહાડ મેળઈ લોકોનાં મંદીરોની એક શંખયાને માટે વખનાયલો છે.

(૨) પાદશાહ જમશેદનું અવસતામાં જણાવેલું નામ.

(૩) જમશેદની તોખમનો ખેતાખ, જે ઉપરથી “પેશદાદ” ખોલ નીકળયો છે.

(૪) અથવા ધરાંનવેજ જાંહાં જમશેદનું રાજ હતું તથા જે ખુદ ધરાંનના રાજની આગમચનું અને વધારે બખાયલું ગણાય છે. (જુવો વંદીદાદ.)

(૫) પાદશાહ હોશંગે પેહેલ વેહેલા આતશને રોશન કરી તેની સનમુખ બંદગી કરી હતી.

(૬) આતશનું અવસતામાં જણાવેલું નામ “હોરમજદનો પુતર આતશ.”

(૭) અહુનવરની બંદગી જરતોશતના જમાના આગમચનની ગણાય છે.

(જુવો જરતોશતનાનું.)

કરીમે કારશાજી ! અમીને એવી હુદાએત કે ખુરાઈના બદ સહાથી કરીએ અ
 તે સીના પાક અને તન આજનદ; બખશ એા ! ખાવીદે ખલક ! તું અ
 નાને એવી તોફીક કે તું દાદારે જીહાંદારની યાદમાં હંમેશ હમેશ મશયુલ રહી
 એ અને તું કામલ કુદરતનાં સાહેબનાં ખતાવેલા નેક રાહ તથા બરગુજદે
 બામા ઉપર રેહ હમારો એતેકાદ આસતવાર તથા ચકીન સાબુત કદમ. તું
 તક આ કુદરતના દાતારની બેહદ બખશેશ અને અપરમપાર પેદાએશને માટે
 હુશાનેમંદેદે ત નાંખીએ છઠએ આ અરજ એા પરતીપાલ પદર ! તે બા
 હાલ રાખી થા અમારો કદરદાન, આમીન !

સઘલાએા—આમીન—આમીન—આમીન.

[વજંતરોની તથા રામેશગરોની તબઆરી થાયછે તેટલાં.]

૧ ગામડીયો—હુગરાનાં દાદાર હોરમજ ! જમહેદનેા ખાદા તું, ને હ
 મારો ખાદા જમહેદ.

૨ ગરહુસથ—કેમ ખીરાદર, આજની એખાદત શું કમ છે ? પાદશાહ
 ની વરતણુક વીથે તમારાં મગજોને અટકલની એઆલી ખાલીમાં દુખાડવાથી,
 જો આજની એખાદતે તમારી ખાતરતસલી કીધી હોયતો હવે પછે પરહેજ
 રહેવું સજવાર છે.

૩ ગરહુસથ—ખાદાવંદ તારી નેક દોવાને ખરી પાડે, પણ તારા રશીક તું
 બાણેછે કે કાંઈખી દાગથી દગમગતું દીલ એખાદતમા વધારે મનઃકરણી હોયછે.
 [પાદશાહ તરવને સાથે ગવાડેછે.]

તો ટક છંદ.

રખ નામ રેટા રયતો રમણી,
 યજદાનનું નામ ધરેા મહેા ભણી.
 હસતાં સસતાં વસતાં વતની,
 પરમેશ્વર પાય પડો પર્વણી.

ભજવા ભગતી ભગવાન તણી,
 સતસંગ મળી ખલકો સગલી.
 સત દન વચન ભજન ભણી,
 પરમેશ્વર પાય પડો પર્વણી.

અતિ ઉતમ પુનથી પાપ ખણી,
 પ્રતિપાલ ખુદા સમ ખાપ ગણી.
 મન સાંત સજ સત ખાપ ધણી,
 પરમેશ્વર પાય પડો પર્વણી.

[આ ભજન ચાલેછે તેટલાં જમશેદ પાહાડ ઉપરથી ઉતરી દેહરો
 માં આવી બેસેછે, દરબારીઓ આસપાસ ભેગા મલેછે.]

૧ ગરહુસથ—આતો અરેસતાની કીરીયા થઈ, હવે વાઝાજ સાંભળવા ચાલો.

૨ ગરહુસથ—હા—પાદશાહની વલાંજી વીશે વાઝાજથી આપણી આ તરી થઈ શકશે. [સરવે લોકો દેહેરા તરફ આવેછે.

નકીબ—નેગાહ રખો, નેગાહ ! કેમલએ આલમ, પદરે એરીઅનનાશ વખેજોની અશોઈ ભરી વાઝાજ ઉપર ! શાનશાહે એરીઅન પતાહ !

જમશેદ—મારા બાહાદુર પેહેલવાનો, સુરા સરદાર નેક દરખાશીઓ. આ નેક રાજા તમારા મુખારક દીદાર જોવાને હું ખુશ છું.

અરજા—(જમાસપને) બસ—થઈ ચુકું !

જમાસપ—(ખીજને) આજે એમ કેમ ?

૧ ગરહુસથ—જોયું ખીરાદર ? વાઝાજ સાંભલી ? એનું નામ વાઝાજ ? અને આગળ શાહ જમશેદ એવી વાઝાજ કરતો હતો ?

૨ ગરહુસથ—હુંતો આ ફેરફારથી દંગ થઈ ગયો છું.

જમશેદ—મારા વાહાલા અને કારઆજમુદા કારસાલાર કાકુલ આજ નાં નેક રાજા તુંને ખેરઆશીયત.

કાકુલ—(મનસે) વાહા ! આજેતો પાદશાહ મને પેહેલો બોલાવેછે એ કેટલું બધું માન ! (મોઢે) જહાંત શાહ જમશેદ જાવેદાંતની જાંદગી તુંને ખર કરાર હોજો. તું મદારની કામેલ કુદરતથી મને કરાર છે, તું નામવરે હમણા કરેલી માઆકુલ વાઝાજથી મને રાહાત છે, અને તું દાદખાંની દાવાથી મારા દુશમનો ઉંધા પડેલાછે.

૧ ગરહુસથ—(ખીજને) આ ખુશામત કેટલી બધી ! કાકુલતો પાદશાહની બઝાઈ હાંકી તેને ફલવવાનો જાણી બુજીને ધંધો લઈ બેઠાછે.

૨ ગરહુસથ—એક મતલખીઆ મુરખને સાંભળયો, હવે એક દાંનેશમંદ કેમ બેલેછે તે જુવો.

જોશજો—અએ કુલ જાંહાનનાં શાહ અને શું અએરીઅન કે શું અનઅએરીઅન મુલુકોના બાપ, આજને નેક રાજા તું દોલત અને હશમત નાં ધણીએ મુખારક નોરોજ મુકરર કર્યોછે અને આ છ દીન પાદશાહી ખજાનાં નાને ખરએ રચના તથા રામશનીમાં સરવે ખાસદાં લોકને ખુશહાલ અને મે હજુજ કરેછે તેનાં હેશાંનમાં આ દખ્ખા ભરેલી દરખાર, આ પંચ બેલી મ જલેશ અને આ તમામ ખલક તું નામવર હજુર દાવા અને શોકરચુબરી કરેછે તથા તું શાહે જમાને કરેલી આરે મોઢી અનજુમનના વડા અકાબરે પોતાનાં નાચીજ નજરાંણાં અને સરપાવ હજુરમા હાજર કરવાની આરજુ રાખેછે.

જમશેદ—શીયાના વજીર, તે અકાબર સાહેબને એટલી તકલીફ આપવાની જરૂર નથી. તેઓનાં કીમતી નજરાંણાંએને માંડે માફ હેશાન તું તેઓ

ને જાહેર કર અને જે ગંજ ખજાનો તેઓ સોગાદ લાવયા હોય તે સરકારી ખજાના ખાતે ખાલી કર.

૨ ગરહસ્થ—(ખીજને) થઈ ચુકું, બાહારોબાહારથીજ કાસર પતાવેછે.

કાકુલ—ધણુંજ રાસત વ દસત છે, જાંહાંપનાહ. વાતમાં જીવ નહી મરે, ને એ બધાં નજરાણાં લાવતાં, લઈ જતાં, લેતાં, મુકતાં, કેટલા વખત ફોજ જતું રહે. (મનસે) એમજ એમજ. જે પાદશાહનો વીચાર હોય તેને મળતી સલાહ આપવા.

અરજદાર—નહી, અએ જીલ્લે સેતારેનાં પાદશાહ. હું એ બાલ બાલવા માયું છઉં.

જમશેદ—મારી બેહતર દીનનાં દાનેશમંદ દસતુર આ નજરાણાની કીરીયાના કંટાળામાંથી શું તું મને લઈ જવા આહેછે?

૨ ગરહસ્થ—(૧ લાને) શું? એતો કંટાલો થયો? કેટલી તકોબરી!

અરજદાર—નહી આ જાંહાંનનાં શાહ, હું એટલું માંયું છઉં કે આ અનજીમનનાં અકાબરો પોતાની પોસતી અને પનાહના આપનાર પાકજદ પાદશાહને પેઆરથી પગે પડવા અને તેનાં દીલકસ દીદાર જોવા ધનિતેજરી ભરેલી રંજથી ખેસુલો ગંજ વસાવી આવયાછે, તેઓનાં નજરાણાને નજરે નજર લેવાની તું નામવરેજ કાહાડેલી નેક રસમ બંધ કરી તેઓને આજોરદા અને આરજીમંદ પાછા રવાને નહી કરે.

જમશેદ—અરજદાર હું આહું છઉં કે આ વખતે તારી જખાંનની ટૂલીનાં ઠાંકા તંગ કરી તે માહેલાં શુખનેનાં કીમતી ગોહરોનો આટલો ખરચ તુંએ નહી કીધો હોતે, કેમકે તારી આ સલાહ એટલીતો રાસત છે કે મારી આનાકાંની છતાં આ નજરાંનાં લેવાની મને ફરજ પડેછે, નકીબ! અનજીમનનાં અકાબરોને એક પછે એક દાખલ કર.(૧)

[નકીબ લેવા જાયછે તેટલાં.

અરજદાર—(મનસે) આનાકાંની અને વળી ફરજ! પાદશાહ જમશેદને આવી આનાકાંની કારે થતી હતી! ખરેખર એ શાહે જાંહાંનનાં સલુકમાં અજાણ્ય જોવા ફર પડતો જાયછે.

કાકુલ—(મનસે) મારી સલાહનો રદ થઈ.

[નકીબ આવેછે.

(૧) જમશેદ કરેલી ચાર નાતો આ પરમાંછે હતી.

૧ અથોરનાન, જેને શીરદોશી “કાતુજઅન” કહેછે, તે ધરમજુર આ હતા.

૨ રથેસતાર, જેને શીરદોશી “નીસારીઅન” કહેછે, તે સરી અથવા લડાએક લોક હતા.

૩ વાસતરીઆશાંન, જેને શીરદોશી “નસુદી” કહેછે, તે ખુરજગરો હતા.

૪ હતોકશાંન, જેને શીરદોશી “અહનોખુશી” કહેછે, તે કારીગરો હતા.

નકીબ—નેગાહ રજો નેગાહા. અથરવાની અનળુંમનનાં અશો અપર સાહેબોનાં જમાને જમશેદ જોગાં નેક નજરાંણા ઉપર.

[અથોરનાન ટોલાનાં અકાબરો આવેછે તથા તેમનાં ખીદમતગૌરો ધુપદાન,
પુશખો અને બીજી કીરીયા મારગની વસતુઓ નજરાંણા
દાખલ ગંભીરાઈથી લાવેછે તેટલાં રામશગરો બાપડે

ગા એ છ.

(ખમાચ.)

“દષ ખેચને ન જાઉં દધિયાં” —એ રાહાપર.

અગ્રવનનાં અકાબરો હંધ્યાં—ખીરાળે—અગ્ર.

ભજન સજન ભજ વજનદાર—અગ્રવન.

વસતુ વસાવી સર્વ વપ્પત વીચારી વેલ,

કરે નજર કીયા ધર્મના ઝોજર—અગ્રવાન.

વડો અથોરનાન—જોદાવંદે શાહા, પોઉરો તકેશી માજદીઅશની દીન નાં બરહક પેગામબર, પેસદાદીઅન પાદશાહાતનાં પેશવા, મુખદોનાં મુખદ, દી ન આગાહ દમર અને દાવરાન દાવર(૧), અમો કે જેઓનાં તું દાદગર દીનની રાહાતુ માટે સઉથી પેહેલા મરતખાનો અથોરનાન ટોલો ખનાવી પવીતર હુબરજઅતી(૨) પાદાડ પરસતેસને માટે અમારે હવાલે કીધાછે, તેટોજો તું રાહાબર ખુદાને આ નેક રોજે આ હદીઓ અરપણ કરેછે તે બાહાલ રાખ.

અરજાસપ—(મનસે) રાહાબર ખુદા ! જોદાને બુલી માણસને જોદા ગણવો એ શું ?

જમશેદ—જુજરગ અકાબરો, તમારા કીમતી નજરાંનાને માટે હેશાનમંદ છઉં. દસતુર અને દાવરનો મરતખો મને અહોરમજદ તરફથી ઝેનાઝેત થ યલોછે. તે દાદગરે મારી સાથ આદમ જાત વચે પેહેલ વેહેલી વાતચીત કીધાછે અને મને કહ્યુંછે કે વીવંધામનાં છોકરા સુખવાસી યમો ખસાધતે તું મારી બેહતર દીનનો લઈજનાર તથા ફેલાવો કરનાર થા. તારે મં પાછો ઉતર વાલયો કે હું કમતરીન બંદો એ કામને ઝેટલો બધા લાઝેક નથી(૩).

(૧) જમશેદ રોમનાં હાલનાં પોપની ખીશાલે પાદશાહ અને વડો સુર એ એ હુ પદવી ધરાવતો હતો. (જુવો તવારીખે કદીમ ઇરાન.)

(૨) અલબરોજ પાહાડનું અવસનામાં જણાવેલું નામ.

(૩) જુવો વંદીદાદ, પરગરદ ૨ છ.

તોપણ મેં તે દાદગર તરફની રાહ આશકારા કીધી, આ તનોમંદ દુનીઆને
દેખાદ કીધી અને મારું નામ અમર કર્યું છે.

ગોશજી—(મનસે) પોતાને મોહાઉ પાદશાહ એટલી વડાઈકારે કરતો હતો !

નકીબ—નેગાહ રખો નેગાહા. રથેસતારાંન અનજુમનાં બાહાદુર અકા
બરોનાં શહે જીહાંન જમશેદ જોગાં બાહાદુરી ભરેલાં નજરાંનાં ઉપર.

[રથેસતારનાં અકાબરો લડાએક અસબાબતું નજરાતું લાવેછે તેટલાં ગાએણ.

ગા એ છ.

(જોગીયાની હોરી.)

“ હાલ તલવારોસે ખેલુંગી હોરી ”—એ રાહાપર.

ભલે લાવયા સુરા રથેસતારા,
સોગાદ અસબાબ લડાઈનાં નેયારા—ભલે.
છુરી કઠારી ને ખરછી ને ભાલા,
નેજ કમાન તીરવાળા,
દેવો દરજો ને દુશમનો ઠાળા,
કરતાં ભાજે કાલાવાળા—સોગાદ—ભલે.

વડો રથેસતાર—જાંહાંજોય, જાંહાં પેહેલવાંન, દેવપ્રીતીડીએલાનાં શુ
રા શપુત, યજ્ઞદાંતથી ઉતરેલા સુરાએનાં શાહા અને સુરતારો અને સપેહસા
લારોનાં બોદાવંદ, તુંએ તારાં અપાર દાહાપણથી કરેલા ધરિનવેજનાં સીપાહ
બચાએનાં રથેસતારાંન ટોળાનાં અમે નામીરાએ અમારા માનની ધધાંની
તરીકે આ નાચીજ પેશક્ષી રજુ કરીએ છઈએ તે બાહાલ રાખી અમલનાં દીલ
સાદમાંન કર.

જમશેદ—તમારી મોટી મેહરબાંની થઈછે. હું ખુશી છઉં કે મારો
ખુલંદ મરતખો, અને મારો માણસ જાતથી અહડતો દરજો તમો મારા વફાદ
ર બાહાદુરો સમજોછો. તમો જાણોછો કે મારા વડવા હુસંગે દેવોને એટલા
દાખ તલે લીધા હતા કે તેમને લખવા વાંચવાનાં હોનરની હાંસલ કીધી હતી(૧)
અને મારા મરહુમ કાકા તેહેમુરસે તીસ વરસ સુધી નાપાક અંધેરે મેનીઆશને
પોતાના કબજનમાં લઈ તેના ઉપર સવારી કીધી હતી(૨). પણ આજે આ
ખરતર જીહાંનને હું પોકારતી જોઈ છઉં કે દેવો અને દુશમનજદાએને પરા
ગંદે કરવામાં રથેસતારાંનના રથેસતાર જમશેદ જોવો કોઈ થયો નથી અને ફ
રી થનાર નથી.

સઘલાઓ સાથે—આફ્રીન—આફ્રીન.

અરજાસપ—(મનસે) નીકલ ઓ જીઆંગાર શરપ ખુશામત. તું મને ફરેસતાઈ ખસલતનાં શાહાની નેકીને ખાલી અને ખુવાર કરશે.

નકીબ—નેગાહ રખો નેગાહ—અવજીમને વાશતરીઓમાનના ઉદીઓ ગી અકાબરો ઉપર!

[વાસતરીઓમાંની અકાબરો તથા કારન ખુદર પેદાસોનું નજરાંણુ લઈ આવેછે તેટલાં.

ગા એ છ.

રાગ ભેરવી.

“ના પેનુગી, ના પેનુગી, આશમાની ચુરીયાં”—એ રાહપર.

બાગખાંની, પાસખાંનીમા સમારી દુનીયાં,
વાસત્રીયોમાં વસાવે જડપાંન મુળીયાં. બાગખાંની.

એડી ખીલાવેછે ખુદરતી એતી,
પેદાસોના પેશકશી માંન સાથ આંનીયાં. બાગખાંની.

[વડો વાસતરીઓમાંન બોલવા જાયછે તેવામાં જમશેદ બોલીને તેને અચકાવેછે નથી તે ચોકેછે.

જમશેદ—અમે ઉદીઓગી અનજીમનનાં અકાબરો તમને જોવાથી હું ખુશ છું. આપણાં આંનીયાંની ખાલેશ હોતર મેં તમાને શીખાડેલોછે અને તમા જે આ ખુશનામાં પેદાસ લાવયાછો તે મારી હીકમત, મારી કળા અને મારી કામેલીઅતનું ફળ છે. તે બારેહકતાજાએ મને કહ્યું હતું કે “અમે વીવંધાંમના છોકરા સુખી જમ તું મારી મીલકતોનો ખચાવનાર તથા આપાદ કરનાર અને બરદાસત લેનાર થજે.” એમ કહી તે દાદગર મને સોનેરી તલવાર અને રૂપેરી હોળ અને જદાવદાર ઓજારો ભેટ કીધાં.(૧) તે જડુઈ ભરેલાં હથીઆરો જાંહાંખી મેં લગાડ્યાં તાંહાં આપાદી થઈ અને હું તમારાંમાં સરવેથી ચહડતાં માંન, તથા દબ્બખાને લાએક થયો તથા આ તનો મંદ અને તે મીનોઈ જીહાનમાં યજદોથી ચહડતો બાદાયા બાદાવંદનો મરત બો મને મળયો.

અરજાસપ—(મનસે) અફસોસ ! વાત બેહેકેછે—પાદશાહાનુ ભિજી હું કારથી કુલતું જાયછે. ઓ સાહિબ ! એનું શેવટ શું આવશે?

૧ વાસતરીઓમાંન—આપણેતો અરજ કરવા આવેલા ને હું ઉભા ઉભા જોયા હું કરો મારા ભાઈ?

વડો વાસત—પણ પાદશાહએ બોલવાજ નહી દીધા તે હું શું કરું ?

કારન—પણ કાંઈ તમારું મોહોડું ધરવા ગીયા કે તમે અટકી પડ્યા? મોહોની? ઇએ ઇએ? અનશુમનને શું જવાબ દેહો? મોહોડું શું દેખાડશો? તમ લોકોથી ઉભાઈ આએલું તે કહોની કાંઈ નવી જગા કરી આપે.

વડો વાસત૦—હુંતો બા હવે નહીં બોલું પાદશાહાની મરજી તથી.

૧ વાસત૦—અરે ! રહ્યું—(કારનને) તું બોલ—તું બોલ ભાઈ—બોલી

૨—અરેરે—બીહી હાંનો ? બોલની.

કારન—~~અશાહ~~ મલામત—

[તિવામાં નકીબ પોકારેછે.

નકીબ—નેગાહ રખો નેગાહા—હતોકશાંન અનશુમનનાં હીકમતી અ કાબરો ઉપર. [અકાબરો હુનરનાં તમુનાઓ લાવેછે તેટલાં,

ગા એ છ .

રા ગ દે શ .

“હો મોરા બાલમ હમસે લડેરે”—એ રાહ.

હો સારો એલમ તમને નમેરે,

તમને નમે, સારી જગસે જમેરે—હો સારો.

હતોકશાંની હીકમતો ભારી,

જારી કરી કારીગરી તમેરે—હો સારો.

વડો હતોકશાંન—ઓ જમીનનાં માલિક અને જમાન—શાહા—તું અ મારો વાલી, અમારો મુરખી, અમારો સાહેબ છે. તું કારીગરોનાં કારીગરે તારી કામેલ કુદરતથી આ અંધકાર દુનીયામાં એલમની રાશની અને આ બંધી આર બંધાણમાં હોનરની કીલીદ અમોને બખ્શી ખાલેશ ખુદરતાનાં મિદ્દને હો નરથી પીછાણવાને અમોને શક્તીવાન કીધા અને તું જીહાંદારની સરખે કળા નાં સરતાજ તરીકે તારાં આલીશાંન મકાનમાં આ જદાવદાર તખ્ત અમારા ટોળા સોડે બનાવી તું નામવર તે ઉપર આસમાનપર ઉડવાને શક્તીવાંન થ યો(૧). એવો તું ધંતવાંન, માંનવાંન, બજવાંન શાહા આસમાનનાં સેતારા ઓપર સરદારી ધરાવનારો અને આફતાબ તથા માહાતાબને તારી મરજી મુ જબ ચલાવનારો અમારે માથે કાએમ થજો, કેમકે તું આ તનોમંદ જીહાંનમાં અહારમજદ પોતે છે.

[નજરાનાં આગલ મેલેછે.

અરજનાર—(મનસે) અવાખશે પશેમાંન—આ સુધલી યુનાહા ભરે લી ખુસામતનો અંત આવશે કે નહીં ? [જનશોદ મુગો મેસી રહેછે.

વડો હતોકશાંન—(ખીજને) આપણને કાંઈ જવાબ નહીં મળયો.

૧ હુતોકશાંન—આપણા સુખનો સાંભળતાં વાર પાદશાહ જેવેન અને
જેભાંન થયોછે અને કોઈ જુદાજ એઆલમાં મશગુલ દીસેછે. જુવો એ નામ
વરનો એહેરો જરદ થતો જાયેછે. ચુપ—ચુપ—તે બોલેછે.

જમશેદ—હતોકશાંન ટોલાનાં વડા અકબર !

૧ હુતોકશાંન—(ખીજીને) અંતે આપણને જવાબ મળયો.

જમશેદ—તારાં કીમતી બાથણનાં પાછલા શબ્દોએ મને વીચારના
વમલમાં તણાવો મેળયોછે.

વડો હુતોકશાંન—જાંહાં પનાહા અગર મારા સુખનોથ તું જાંહાંદારને
કાંઈ એજાલત, અપમાન ઈઆ દુખ થયું હોયતો મારો તે અજીમ યુનાહા જા
ણી લઈ તેની સજા તરીકે તું દાદગર ફરમાવે એટલા સરેશ ચરનનાં ફટ
કા ખાવાને મારી નાખી પણ નાતવાન પીઠ તારા હુકમ તલે તઈઆર થશે.
ઈઆ તું ખાવીંદ ફરમાવેતો તારા માંન અને મરતખાને ખાતર આ મારી આ
મડી ઉખેડી નાખી તથા ગરદન ઉડાવી નાખી મારા પાપી ધરને કુતરાં તથા વા
રેઓ વચે ખાવા નાખવાને હું ખુશી થવસ(૧).

જમશેદ—ના ના. તું બાજોરગને એટલો ધબરાઈ બતાવના કસો શ
બખ નથી. તુંએ હમણા મને યજદ અને જોદા કરી કહયો અને મારી તમામ
ખલક પણ મને જોદાઈ માન અને મરતખા આપેછે. પણ એ એઆલ મા
રા મગજ આજાર વચે કોઈ ભેદ ભરયું તોફાંન અને લડાઈ ઉભી કીધીછે.
કેમકે એક તરફથી મને એઆલ જાયછે કે આ દુનીયામાં આદમ જાતને માટે
મેં જે જે કીધુંછે તે કરવાને યજદો અને અમસાસપંદો અશકત છે અને તે
થી યજદનો એલકાબ મને લાએક છે. પણ ખીજી તરફથી મારું જીગર મને
યાદ આપેછે કે આપણુ સરવેને પેદાનો કરનાર પદરતો તે મીનાઈ જાહાનમાં
પોતાના ખંદાઓની એકસરખી નજરે બરદાસત અને દાદ લેતો ખીરાજેછે.

વડો હુતોકશાંન—ઓ પદર આલમ પનાહ તે ખારે હકતાલા જમીન
અને સાતે આસમાનો તથા કુલ જહાંમાને અકરનેનો પેદા કરનાર ધણી
છે ખરો, પણ આ ઈરાનવેજની દુનીઆમાં તું દાદગર પણ તારી કામેલ કુદરતથી
તે કરીમે કારસાજની બરોબરીએ પોંહિંતોછે એવું ચારે અનજીમન પોકારેછે.

જમશેદ—(મોઠી ખુશાલીથી) આફરીન ! મારી વફાદાર અને વાહાલી
રહએત મને પોતાનો જોદા ગણે એથી વધારે ઉમેદ દીલ શી ચાહાએ ? બસ હ
વે મારી ઉમેદોનો અંત આવયો, મારી ઈજત અને હોરમતનાં મેહલનાં ઉંચા
માં ઉંચા ખુરજ સુધી હું ચહડયો. ઓ મારા સંભાલ તલે ઉધારેલાં મારાં
બચાંઓ તમો તમારા બાપને, વડો શુકણપર અને નમાવો તમારાં શર તમારો

ખાદા જે તમારી સાંમે બેઠાછે તેના તરફ, કેમકે આ જીહાંનનું સુખ તમે તેને તેનાથી મળ્યું છે અને પેલી જીહાંનનાં બેઠેલોનો મારગ તેણે તમાને બતાવ્યો છે.

[આખી મીઝલશ નમેછે અને અરજશપ, ગોરાજે, જામાશપ તથા થોડાંક આદમીઓ સીવાએ સઘલાઓ પાદશાહનો નમશકાર કરેછે.]

કાકુલ—(ગુઠણપર પડીને) વાહા—વાહા—શુકર ! અંતે હું ખરે પડ્યો. મેં પેહેલેથી ધાર્યું હતું કે તું જમાનશાહ અમારો ખાદા છે અને આ ખલક તે વાતને ખરી પાડે છે. હવે બેવકુફ કોણ ? હું કે મને કેહેનારાઓ ?

૧ અથશવ—જાંહાંપનાહા મારી અરજ—

જમશેદ—જાંહાંપનાહા ! ખાદા નહીં ? એ કેવું અપમાન ! કેશવાદ નખાવ અને બંદીખાને.

[સીવાહીઓ તેને લઈ જાયછે.]

૧ ગરહુસથ—ચાલો દોસતો ચાલો, હવે હીઆં ઉભા રેહવાનો વખત નથી. થઈ ચુકું જમશેદ હેં કારીથી નેકી ઉપરથી સર ફેરવ્યું એટલે ધરાંનવેજનો સેતારો ગરબ થયો.

૨ ગરહુસથ—ચાલો આપણું હીઆં કામ નથી.

[તેઓ જતા રેહછે.]

૧ હુતોકશાંન—દાદગર, અમે તારાં દીદાર જોવાના શુકરાંનું કારીએ છીએ.

૧ રથેસતાર—ખાદાવંદે આલમ તારા આસીરવાદ દે.

દરબારીઓ—(થોડાંક જણ સાથે) જમશેદ હોરમજદ ? પાદશાહ હોરમજદ !

જમશેદ—કેમ ? હજી ઘણુંજણ મોહોડું જોયા કરેછે ? શું તેઓ મારે દરજો નથી માનતા ? શું પોતાનાં પદર, પાદશાહ અને ખાદાનો હુકમનથી બળવાનાં ?

[થોડાંક વધારે લોકો નમેછે ગોરાજે અને અરજશપ ભરાતા કરેછે.]

જામાશપ—(મનસે) ઓ આફત ! આફત ! મારે સેતાખીથી જઈ મારી વાહાલી અરનવાજને આ દુખથી વાકેફ કરવી જોઈએ.

[જતા રેહછે.]

જમશેદ—કેમ મારે બંનેવી અને મારી બાજુ ગોરાજે કાંદાંછે ?

ગોરાજે—હાજર છઉં બંદે નવાજ. તું મારો વાલી, મારો સુરખી, મારો સાહેબ, મારો સરદાર, મારો સરતાજ—

જમશેદ—અને તારો ખાદા ?

ગોરાજે—પાદશાહ એ જવાબ આપવા આગમચ મારી જુખાન કાપી નાખ્યું, કે તું નામવરને નાપસંદ જવાબ એ જુખાંનથી અપાય નહીં અને મને નાપસંદ વચન એ જુખાન ઓચર નહીં. અરે તું જેવા શાહે જીહાંનેજ મને એકજ ખાદાની પરસતેસ શીખાડેલી અને તુંનેજ હવે હું ખીજો ખાદા કહી યુનાહામાં કેમ ભરાઉં ? ઓ ખુરે, બદતર જમાનો, શા વાસતે—

જમશેદ—વજીર તારી આ બેઝંદાજ ભટાઇ બંધ કર. અગરજો તું મારો બરહક હુકમ નહી માનશેતો હું તુંને જંજીરથી જકડી બંદમાં તખાવશ વાસતે કબુલ કર કે હું ખોદા છઉં.

ગોશજે—મારી મેલે બંદીખાને જવાને હું તઈઆર છઉં. મારી મેલે મારો જાન કાહાડી આપવાને તઈઆર છઉં. મારી મેલે જીખાનને તોડીને ટુકડા કરી નાખવાને હું તઈઆર છઉં.

જમશેદ—કેશવાદ, આ ગુનેહગારને મારી આગળથી લઈ જા અને બંદીખાને નાખ.

ગોશજે—(આકાશ તરફ જોઈને) ઓ પરવર—તારી યાદ અને તારી પનાહને ખાતર આ જીલમ ખમવાને હું ખુશી છઉં. જમશેદનાં રાજમાં જીલમ મુજબર વીતેછે. પણ મારા જીલમ કરતાં જમશેદનું બેજીનું ગીઉં એ આખાં રાજપર જબરદસ્ત જીલમ વીતેછે.

[ચોકીદારો ગોરાજને પકડવા આવેછે, તેવામાં કારન વાસતરીઆસાં વચે પડી તે ચોકીદારને તોડી પાડેછે.

કારન—છોડ—મુજી ગોલામ—છોડ એને.

કેશવાદ—ખોદાવંદનો હુકમ માનવો જોઈએ.

[બીજા ચોકીદારો દોડી આવેછે.

કારન—ખોદા ખોદતો ઉપર બેઠોછે—તેનો હુકમ મારેખી માનવો જોઈએ.

જમશેદ—ખોદા અંડાલ બલવાખોરને પણ કેદ કરો.

[ચોકીદારો તેનેબી પકડેછે તેવામાં તેની નાહાની છોકરી ફરેતી ચીસ પાડતી દોડી આવેછે.

છોકરી—અરે બાપ ! મારો બાપ ! એને કાંહાં લઈ જાયછ ? અરે પાદશાહ મારા બાપનો શું ગુનાહા ? તેને છોડ—મારે હવાલે કર.

[તખત આગલ ફસડાઈને રડી પડેછે.

જમશેદ—છોકરી, તારો બાપ અજીમ ગુનાહામાં ભરાયોછે. તે નહી છુટશે અને તે તુંને નહી મળશે.

છોકરી—પણ તારે હું તેને નહી છોડશ—હું તેને જઈ મલશ.

[પિતાનાં બાપને ગલે વલગેછે.

જમશેદ—ઓ મુજીઓ (કેદીઓને) ખોદાનો હુકમ તોડવાનું ફલ તમો તમારા કેદખાનામાં જોશો. દુર થાયો મારી નજર આગલથી.

કારન—પાદશાહ અમારો ધંધો ખુરજીગરનો છે. કુલે આલમનું પોશણ અમારા ધંધામાં છે અને અમે કોઈનીખી દરકાર રાખતાં શીખીયા નથી. તું મને કેદ મોકલેછે તેની મને ચીંતા નથી પણ આ પસુ બાલકને મજ સાથ આવવા દે.

[કારન, ફરેતી તથા બીજા કેદીઓને લઈ જવામાં આવેછે.

બાળા લોકો સાથે—જીલમ ! જીલમ ! જીલમ !

જામસેદ—એવા કોણ છે કે આ મારી ખુશીની મીઠાલસમાં જીલમનો જંગલી અને શીહા પોકાર મારે છે. કેશવાદ આખી ધડી તે તકસીરવારેનિ કેદ કર.

[સવારો લોકોને પકડવા જાય છે—તેઓ સાંભળાય છે—
બખેડો ઉઠે છે અને થોડાકો કેદ પકડાય છે.]

જામસેદ—(ધભરાટથી) હાલતો આ દબલ્યા ભરેલી દરખારને હું ખરખા સત કરું છું. હીઆથી આપણુ પુરાતન પાએતખત આખડી(૧) ખાતે કુચ કરીશું અને તાંકાં આ ખાખત વીથે નવા બદોખસત કાહાડીશું.

[ધભરાટમાં જાય છે.
[અરજસપ ભરાયેલો બાહાર આવે છે.]

અરજસપ—આરે આ શું ગજબ? ધરિતવેજની પક્ષીતર પાદશાહાતપર આ શું આફત? કીઆં દેશને આહાનારા નરની છાતી આ દુખથી નહી ફાટે? ખુશામત આ! દેખાવે મધ પણ ખવાથે કાંતેલ જેહેર! આ! માણસ જાતના પાપનું બહિરથી સોભવું પણ અંદરથી સડેલું ફળ! આ! દુનીઆનાં ઠગારા! આ “મેકીનાં મેલ” (૨) ખુશામત, તારં આ કારસતાંન, તારં આ પાપ, તારી આ બદી! તારં નામ ધરતીપરથી નાખુદ થજો—ખુશામતનાં નેહસત કદ મની નસલ નાં રેહતી!

[લોકો અરજસપ જાળલ આવે છે.]

૧ રઈએત—દસતુરાંન દસતુર આ શું આફત!

૨ રઈએત—આફત શું? બેજીં ફરી ગયું તાંહાં પહેલું હયું?

૩ રઈએત—દાનાવ અરજસપ, કાંઈ ઉપાય કરવા જોઈએ. તું નામવર ફરમાવે તેમ ચાલવાને અમે તઈઆર છઈએ.

અરજસપ—પણુ આ કમતાલેનાં લોકો, શાહાનું મગજ ફેરવનાર કોણ તે નો વીચાર કરો. તમે તમારી ખુશામતનાં જેહેરી પવણથી તેનાં હેંકારના આ તમને ઉસકેર્યો. દરદીને અજબ દેનારા દરદના કારણુ તમે અને તમોથીજ તેના એજાજ થવાની આશા રાખવી ફાકટ છે.

કેટલાક લોકો—ખરાખર છે, ખરાખર છે, બધો આપણો વાંક છે.

બીજાઓ—પણુ હવે જોદાને વાસતે રસતો બતાવો.

અરજસપ—હવેતો પાએતખત ખાતે જવા પછે જે અને તે ખરં. દરદીની હાલત એજાજની બાહાર અને આશાથી દુર મને લાગેછે, તોપણુ પાદશાહાનાં મગજને ધીરજ અને દીલાસો આપવાને હું મારી કમશક્તી પર માંણે બનતી કોશેશ કરશ. પણુ યાદ રાખજો કે જો તમો ઉંધાં બાએગનાઓ અકલ તથા ઉમેદને તારાજ કરી એક આદમીને જોદા લેજે ગણવાનું જમી

(૧) બલખ શેહેરનું અવસતમાં જણાવેલું નામ.

(૨) હાંના મુર.

રાખશે તો તેમાં માણસ ઢારની હાલતે મરી જવા સીવાએ ખીજું કંઈ શે વટ આવનાર નથી.

ઘણા જણ સાથે—ના—ના—જમશેદ જોદા નથી—જોદા એવો ગરૂર હોય ? જોદા એવો કરૂર હોય ? કે પસુ બાલકને વટીક બંદીમાં નાખે. અમા જમશેદને જોદા નહીં પણ આદમી ગણીએ છઠ્ઠાએ અને તેને જોદા ગણીએ માહા કીરતીવાન શાહાનાં હકમાં, અમારા પોતાના હકમાં તથા રાજનાં હકમાં નુકસાન કરી અહોરમજદને પોતાને અપમાન આપ્યું, માટે પશ્ચિમાં ન થઈ અમે પસતાવો કરીએ છઠ્ઠાએ.

પ્રવેશ ૨ જો.

બલખ શેહેરનો એક રસતો.

થોડાક ખીદમતગારો નાથાં ઊપર સીસા લઈને આવેછે તથા ગાયછે.

લા વણી .

“કુલ અરીજ કાલી નાગણુ હમસે લડી” —એ રાહાપર.

કુલ બાંજીને બલી સુધારી બરમને બેદ બરી—ટેક.

- કુલ ફલાડીમાંથી શીખાડી રસ રંગની રીત ખરી,
- કુલ કલાધી ખોલી ખુદરત ખલકતને ખુશ કરી,
- કુલ રચનાથી રચ્યો સંસાર ને સાહેબખર સર ધરી,
- કુલ દુનીઆની દાઝ દીલમાં જડીને—

અરે હાં દીલમાં જડી.

(કુલ ૧.)

જમશેદ જમાને જખર,
એલમનાં ગંજમાં ગખર,
જોદાઇ એલ સંધો ખખર.

(કુલ ૨.)

અલકુલ કુસલે સકલ અકલમાં પુર,
બલ બાંધુરીમાં બલા સરીખું સુર,
દલ દેખાવ ને હોશાનમાં જીતતની હુર.

અરે હાં જીતતની હુર.

(મુલ ૩.)

હર જીવતની નરી,
મોત ગયું પોત મરી,
દુખ દુષ્ટ દલદરી,
સુખ આણું બહાર તરી,
અરે હાં આવયું બાહાર તરી.

મુલ ભાંજીને.

૧ ખીદમત—ચુપ, ચુપ, આપણો વડો ખાંતસમાન કાકુલ આવેછે.

૨ ખીદમત—ઓ—હો—એ ઈતરનું હાંસું કાંહાંથી આવયું. વળી એ અંબુરો ઘરો માથકોડ કરશે. પાદશાહની સવારી ઘણી વેહેલી આવી ! અરે હવે એનાં કોકાં ને કોટક મેલું ભોપળો હો. એનાં પુછડાંની સાથેજ છે.

૩ ખીદમત—જે પુછડાં હોય તે બદલથી છુટાં કેમ પડે ? વાંદરને એક પુછડું હોયછે, પણ આ આદમી રૂપી ખરા વાંદરનાં પુછડાં વધતાંજ જાયછે. સઘલા ભપકા છતાં એનું મિશું ભુંજેલા પાપટ જેવું સુકું છે અને મગજ કરાકરી જેટલું કડક છે.

૪ ખીદમત—કેહેવત છે તે ઝોટી નથી કે જારે ખુશામ તમારો ભગા મળે તારે હેરેમન જમવા જાયછે(૧).

[કાકુલ, પશંગ અને બીજા એ દોસ્તાનો સાથ આવેછે.

કાકુલ—કેમ પોરીઆયો ? પાદશાહની રેફાકતમાં નોકર રહી હજી તમે હીઆંને હીઆં ફરતા ફરોછો ? કેટલો વાર થયો હું તમારા સરકરાજ સરદારે તમા નોકરોને હુકમ કીધો કે આ શરાબની ખુશીને ટુકાણે પાડજો ? જાઓ અંતર ઘડી તમારું કાલું કરો, નહીતો તમારી ગફલતથી કોઈનાં કીમતી જીવન જશે. એ સીસાઓની અંદર પેહેલાં પાદશાહને માટે ભેટ આવેલી ફરમાસુ દરાખ બ રેલી હતી, પણ ગરમીમાં તે ગલાઇને તેનો આ લાલમ લાલ તેજી રસ ખતયો છે, અને પાદશાહ જન્મશેદ પોતાનાં એજમથી થોડી કાહાડયુંછે કે એ ગલાય સો રસ છે તે જેહેર કાતેજ છે, માટે કોઈ તેને બુલમાં પી નહી જાય એટલા સા રું તે ખોદાવંદે હુકમ કીધોછે કે એ સીસાઓ ઉપર જેહેર એવું નામ લખી તેઓને પાદશાહી દવાખાનાંની અભડાઈ ઉપર ચહડાવી મેલવા(૨). તમે હ

(૧) ડી શેઆ.

(૨) એવી કથા ચાલેછે કે દારૂની શોધ પેટેલ વેટેલી પાદશાહ જન્મશેદના વ ખતમાં થઈ હતી. તેને માટે ભેટ આવેલી કેટલીક તોફા દરાખો તેણે સીસામાં મરીને જલવી રખાવી હતી, તેનો ગલાઇને દારૂ ખતયો હતો, તે રસને જન્મશેદ જેહેર સમજીને ઊંચો કરાવયો પણ એક દાહાડે જન્મશેદની એક આંરતે યુક્ષામાં

જી સુધી હું નામવરનો હુકમ નહીં બળવયો એ મરદુમઆજરીનું કામ કીધું છે અને તમોને માતની સજા ઘટારત છે.

૧ ખીદમત૦—સાહેબ—

કાકુલ—સાહેબ ? કોણ સાહેબ ? કાએ સાહેબ ? શું કહેાછો સાહેબ ? સહ પોતાને ઘરનો સાહેબ, સાહેબ શું ? (અમનદારો તરફ ફરીને) ઘણું અ જાએબ સાહેબ.

૨ ખીદમત૦—(મનસે) અરે તારાં કલધગિરનાં કોડાંપર કાગડા બેસેરે.

પશંગ—બેવકુફો તમોને ખબર નથી કે નામવર કાકુલને દરજો ઘણો વ ધયોછે. જાંહાંજોય જન્મશેદે ખોદાઈ દરજો હાંસલ કીયોછે એટલે તેનાં આ મા નવંત ખેશી શાહાબદા કાકુલને પાદશાહી દરજો મળયોછે, તારે તમો શું જોઈ ને એવનને સાહેબ કહેાછો ? જાંહાંપનાહ કહેવું જોઈએ.

ખીદમતગારો—(ઢાંગ કરતા હોય તેમ યુઝણુપર પડીને) માફ કરો જાં હાંપનાહ.

કાકુલ—કેમ માફ કરાશે ? શું તમો નાદાંતો જાણુતા નથી કે હું કુળી આનાં તમો તમામ ચાકર લોકનો સરદાર છઉં ?

૨ દોસત—(મનસે) એટલું બધું ? ચાકરોનો સરદાર એટલે વડો ચાકરજ.

કાકુલ—શું તમો મુરજો જાણુતા નથી કે જન્મશેદનો આખો ઘર ખટ લો હું ચલાઉં ?

૨ દોસત—(મનસે) ખટલાને ચલાવતો તું રહયો, પણ આઘનો ખટલો તુંને ચલાવસે. કાકુલ કડકની ચાલજ એવી કે ખટલાને બદલે ખાસડાં ખાયછે અને ખટલો ચલાવા કરતાં ખાટલો સેહેવવાને વધારે લાએક છે !

કાકુલ—વાસતે જાએ અતરઘડી અને ફરીથી મારી આગળ બેલો તારે વકુફરાખીને બોલજો.

૨ ખીદમત૦—(મનસે) આ વકુફવાલું માણુમ બોલયું !

૧ ખીદમત૦—(મનસે) તારા જેવા બેવકુફને ખાંણીપરામાં નાખીને બતાએ કરીને છુદીએ ઈઆ ઉખડીની અંદર નાખીને ચોખ્ખાની સાથે છરી એ તોખી તારી બેવકુફી જાય નહીં. [ખીદમતગારો તમીને જાયછે.

કાકુલ—જીવો ખુમોમાંનું દરાખનું જેહર સંભાલીને ઉંચું કરજો. કેમ દોસતો ? એ હંકકા ચાકર આદમીને હંમેશ ખખરાવવા જોઈએ.

૨ દોસત—(મનસે) એતો તારે ખાલી મગજ ખાલી ખીસાની મીશાળે ખખરયા કરેછે અને અધુરું મેજી અધુરા ઘરાની મુવાઈક છલકાઈ જાયછે.

આવી આપઘાત કરવાનાં વીચારથી તે રસ પીધો અને તેની લેહેજત ઘણી સરસ લાગાથી દરરોજ પીતાં પીતાં સઘલો પી ગઈ. એ પછે જન્મશેદને ખબર થઈ અ ને એ રીતે દારૂની શોધ થઈ. (જીવો ચાલકમ કહત ઘરાનની તવારીખ.)

પશંગ—તો જાંહાંપનાહ. તમો નામવરનાં નામવરની શી વાત થાય? એ લોકોને ખખરાવેલા નહીં રાખોતો એવો માથે ચહડી જાય.

૨ દોસત—(મનસે) પણ પેહલાં એનું પોતાનું માથું ચરી ગયું છે અને મગજે લોહી પણ ચહડી ગયું છે.

૧ દોસત—અકસર કરીને હમણાં જરે તમો નામવરનો દરજો વધીને ઉંચી નોક ઉપર આવ્યો છે તારેતો જરા વધુ દમામ રાખવાની ખસ જરૂર છે.

કાકુલ—અને ખીજું એ કે મારે. એટલો રાખ દેખી નહીં શકાવાથી ઘણાં લોકો મને ખેવકુક ગણે છે, તેઓની મારે ખાતર કરવી છે કે તેઓ ધારે છે તેમ હું ખેવકુક નથી.

૨ દોસત—(મનસે) ખેવકુક તો ખરો, પણ લોકો ધારે છે તેમ ખેવકુક નથી !

દોસતો સાથે—શાહાબદા કાકુલના દુશમનો ઉંઘા પડ્યો.

૨ દોસત—(મનસે) કાકુલનો ખુરામા ખુરો દુશમન કાકુલ પોતે છે.

કાકુલ—હું ખેવકુક નથી, પણ ખીજાઓને ખેવકુક કહું તેવો છઉં.

૨ દોસત—અરે જાંહાંપનાહ ખેવકુક શું. અવાખશે પસેમાન ! જો રઈ એત લોક પોતાનાં એક પાદશાહબદાને ખેવકુક ગણે તો તે લોક પોતેજ ખેવકુક હોવા જોઈએ, કારણ કે દાનાવોની નશીએત છે કે પાદશાહો રફિએતના પદર અને શાહાબદાઓ લોકના સરતાજ છે, અને એવા પદર અપાસી સરતાજ ખેવકુક હોય તો તેમના ફરજંદ લોકો કેવાં વધારે ખેવકુક હોવાં શકે !

૧ લો. દોસત—(ખીજાને) અછી તાલ લગાવી દોસત.

કાકુલ—અલખતાં એ લોકો જરે વધારે ખેવકુક છે, તારે તે લોકનાં કરતાં હું વધારે દાહાયો છઉં અને જરે મને ખેવકુક કેહેનારા ઘણા જણ છે તારેતો હું ઘણાંક લોકોનાં કરતાં દાહાયો, હરે છઉં.

૨ જો. દોસત—(મનસે) એ હિસાબ એને ખેવકુક કેહેનારાઓ જેમ વધતા જશે તેમ એ ખુશી થશે.

કાકુલ—દોસતો હું માગી લઉં છઉં કે મારે વધારે ખચાવ કરવાની જરૂર નથી. જેઓ મને મુરખ ગણે તેમને ખસ એટલુંજ કેહેજો કે હું મુરખતો મુરખ તોપણ પાદશાહી તોખમનો છઉં અને તેથી તે લોકોના કરતાં ચહડતો છઉં. આ ખંદાના દુશમનો ધુલ ફાકશે ધુલ.

૨ દોસત—(મનસે) એને કહીએકે એક આઈનાની સાંમે જઈને ઉભા રહે અને તેમાં જે ઘણી તુંને દેખાય તે તારે દુશમન.

પશંગ—જમશેદ પોતે તમો નામવરને કાંહાં ઓછું માન આપે છે ?

કાકુલ—પણ હજી મારા મેહરબાનો મારું માંન તથા મરતબો વધારવા માં મને તમારી આહાબરી મદદ જોઈએ છે. યાદ રાખજો કે તમારાં હેશાંનનો ખદજો હું બુલયો નથી અને કદી બુલશ પણ નહીં.

૭ અમલો—(મનસે) અગર જો કોઈ દાહાડખી તું સાચુ ખોલયો હોયતો તે આજે ખોલયોછે. તું હેસાનનો બદલો નહીં વાલે તારેજ તું નેખી ખખર પડેતો.

દોસ્તો—જાંહાંપનાહ તારી જનાખમાં જવેદાન સુધી હાજર રહી તું ના મવરની નોકરીમાં અમારાં તનોજાંનથી જીપહુ દેવાને અમે જીનહાર બુલનાર નથી.

કાકુલ—તારે હવે તમો જાણોછો મારા રશીકા કે શાહા જમશેદને ખાદા ઈ માન આપી ખુશામતથી ખુશી કરવામાં મારી ખે મકસદ છે. એકતો મારે મરતખો વધારવાની છે કે જેમાં તમો સરવે દોસ્તો દીલોજાંની દેખાડોછો અ ને ખીજીંતો પાદશાહની પરીચેહેરેની બેહેન અરનવાજને સબહસાલાર જમાસ પને હાથ જતી અટકાવી મારે હાથ લેવાનીછે, કે જેમાં પેઆરા પશંગ તારી નેક ઘણીઆંની હવોવી તેની સાહેલી હોવાથી મને ઘણી મદદ આપેછે.

પશંગ—હવોવી તું શાહાજદાની ખતલી ખીજમત બજવાને ખુશી છે. શાહાજદા અરનવાજની તે એટલી માનીતી છે કે શેકાંણી અને બાંડી તરીકેને કસો તરીકો ઈઆ તફાવત તેઓ વચે રહયો નથી અને જેમ એક પાકી દરાખ નો વેજો પોતાનાં મીઠા રસના ભારે જીહુલાઈ પડવા છતાં માંડવાને છોડતો નથી, તેમ આ નાજનીન મોહોખતનાં ભારે મારી નેક એરત ઉપર જીહુલાઈ પડેછે પણ જીહુલાઈ પકડતો નથી. એ તક લઈ તમારી જોસભરી મોખતનું રસ ભરધું દાસતા ન સહરાવેલા તથા મસાલાના મખવાસ સાથે તે જીનતખખશના કાનમા ઉતારવાને હવોવી ખતલી કોશેશ કરેછે અને તમારી મીઠી વાતોથી તેના કાન એ ટલા ભરાયાછે કે મારી હવોવી મને ખાનગી રીતથી કેહેછે કે જમાસપને એ બા નું એક વરનાં જેટલો ધીકારેછે, તેનું નામ સાંભળી એક વાઘથી ખીહીતી હોય તેમ ખીહીછે, તું નામવરની ઉમેદ એ ગોલાખી ગાલોવાલી માશુકની બુખ, ઉંઘ અને આસાએસને દુર કીધીછે અને રાતનાં ઉંઘમાં પણ કાકુલ, કાકુલ નામ પોકારેછે.

૨ દોસ્ત—(મનસે) સોએ સો ટકા ખાદ.

કાકુલ—(મોટા હરખથી) વાહાવા ! વાહાવા ! શાખાસ હવોવી ! ખરું કહું છઉં દોસ્ત કે એ શુંદર શાહાજદા હું સરખા એક શાહાજદાનેજ લાએક છે.

૧ દોસ્ત—એક મુકીને હજાર વખત. કોણની માએ સુંથ આધીછે કે ના કેહે ?

કાકુલ—હવે ચાલો મેહરખાંનો—સાંજ પડવા આવીછે અને આપણે ધા રેલા કાંમનો વખત થયોછે. મારી માશુક અરનવાજની બેહેનનાં ખાવીંદ ગો રાજેને પાદશાહે કેદ પકડવાની ખખર ઉપરથી હું મેહેલમાં એ શાહાજદાઓ પાસે જઈ તેઓને જાંજલમાં જોવા જવાને બદલે તેઓ મને જોય એમ જઈ અને દીલાસો દેવાને બાંહાને મારી મોખતની વાતો જાહેર કરે.

૧ દોસત—(મનસે) શું ખુશ વધાર્ધ લઈને પોતાની માથુક પાસે જવા મગિછે ! કાંટા રોપવાથી કુલ કેમ ઉગશે ? (૧) તેનું દીલ નહી કચવાતું હોશે તો કચવાશે !

કાકુલ—એ બાંહાંને મારો ખુશનુમાં ચોરો, મારો મનમોવન આકાર, મારું સીધું કદ, મારું દેલાવર દીલ એ સંધું તેઓને જોવાને બની આવશે. અરનવાજની આંખો મારું રોશન હોશાંત જોવાથી છક થઈ જશે, કેવી તે તીક્રીતીક્રીને એકીટગરે મારી સોહાંમની સીકલ જોશે, કેવા મને સવાલપર સ વાલો પુછશે, કેવંતહું મહરાગાત ભરેલા જવાબો મોટી ફસાહત અને બલાગાત થી આપશ ! વાહા-વાહા ! (ખુબ હરખમાં આવી જાયછે) કાંઈ સેંકડો વખત અમો બંનેનાં દીદા મળ્યા હશે, પણ અચીત મને બરાબર જોયેલો નહી, બાકી જો યેઆનથી જોયો હતોતો મારા ઉપર તરતજ મોહી પડવા વગર રહેતે નહી.

૨ દોસત—નહીજતો વળી—તમો નામવરની જવામરદી આગલ જમા નો લજવાયછે અને ખુબસુરતી માહતાબને જાંબ લગાડેછે. તમોને સેંકડો વખત જોવાથી તે તમારા ઉપર કુરબાંત નથી થઈતે આજે એક વખત જોવા થી અચીત થશે, (મનસે) એમ જાણ કે તરત ! [તે જાયછે.]

કાકુલ—ચાલો મેહરબાંનો, મારી નેક નેમ તરફ તમો ખેંચાયેલા રહેશો, એવી તું પુર ઇતબારથી આતર આહી રાખું છઉં.

પશંગ—આતર આહી ! આહીતો મારી ખાણાઈએ ~~મને~~ તેમાં ગંધાતું આતરજ ભરેલુંછે.

૧ દોસત—આપરા બાપનું શું જાયછે ? એ આપણને પછસા આપેછે એટલે આપણે રાજી રહીએએ અને એને ગમેછે તેવી આપણે સલાહો આપી એ છઠ્ઠએ એટલે એખી રાજી રહેછે. જરથી આપણને ભરપુર કરવાનું એનું કામ સેહેલ છે, ખુસામતથી એને ભારી કરવાનું આપણું કામ સેહેલ છે અને ખરી તારીફ કરવાનાં કરતાં ખોટી ખુસામત કરવાનું વધારે સવલ થઈ પડેછે.

૨ દોસત—જાંહાંસુધી એની સોનાંની સાંકળ આપણા લોખંડનાં દીલને બાંધી રાખેછે, તાંહાંસુધી આપણ પોતાની મેજે એની નેક નેમ તરફ ખેંચા યલા છઠ્ઠએ ! [સિઆ જાયછે.]

(૧) શરસી કેડેલ પોથી.

પ્રવેશ ૩ જો.

બલ્લખ—પાદશાહનાં મેહેલની એક ગાલેરી.

અરનવાજ અને જમાસપ વાત કરતાં આવેછે.

જમાસપ—મારી દોરરે તાજ અરનવાજ આવા નેકે રોજે તું સા વા સતે ખુશલીની ખાનમાં ગમીની શીહાઈ રહેછે ? તું જેવી દીલકસ દીલદાર નાં આ તાજ રોખશારને આંખોનાં આખથી ચોર કરમાતા જોઉં છઉં, તારે મારી આ બાહાદુર છાતી હાય મારેછે.

અરનવાજ—મારા ગમખાર દીલનાં દીપતા ચેરાગ. તુંપર હું પરવાના મીશાલે દેવાની બની છઉં, પણ જેમ ગરમી ગરમીને અને સરદી સરદીને મારે છે, જેમ એક દુખ ખીજ દુખને વીસરાવેછે તેમ જમશેદનાં હેંકારનાં દેવાના પણાંએ તું તેહમતન ઉપરની મેહોખતનાં મારાં દેવાનાપણાંને વીસરાવયુંછે.

જમાસપ—હા ! કેવું દામાદોલ દીલ ! અરે કેવો હું બુલેલો બોલો !

અરન૦—કેમ જીગર ? આ નીશોશ સુકવાની શી જર ? મારા કીઆ શુખનોથી હું દુખી થયો ?

જમાસપ—તારાજ કેહેવા પરમાંજે જમશેદનાં દેવાનાપણાંએ તારી મા ખતને વીસરાવી. તું કાચી કલીની કેવી કાચી માખત ?

અરન૦—નહી, એ જાંહાં મેહેલવાંનું હું એમ બોલી નથી. જમશેદનાં ઘે લાપણાં આગળ મારી માખતનું ઘેલાપણું હું બુલી ગઈ છઉં, પણ તારી ખુદ માખતને મેં છોડી નથી. એક આતશ ખીજ આતશને મારેછે, એક પાણી ખીજ પાણીની પીછાંણુ નાખુદ કરેછે તેમ એક દેવાનાપણાંએ મારાં દેલમાં ખીજ દેવાનાપણાંને દુખાડયુંછે.

જમાસપ—અને તેમજ એક માખત તારાં દીલમાં ખીજ માખતને પણ વીસરાવે ખરી.

અરન૦—નહી એ બાહાદુર જમાસપ એમ નાં બોલ. મારી માખતમાં એ કાયદો લાય પડતો નથી કેમકે એક માખતને વીસરાવે એવી ખીજ માખત જ નથી. જોદા એક, બાપ એક, અને માખતખી એકજ હોયછે. જમાસપ, તારા આ સુખનો મારું સહથી મારું દુખ છે.

જમાસપ—તારેતો મારી ચલકામ હું ચોર ખુશી છઉં, કે મારા વેહે મનાં સુખનોએ તુંને એટલી દુખી કીધીછે.

અરન૦—જમાસપ ! જમાસપ ! આજે તું એટલો બદલાયલો કેમ ? તારા સુખનોથી હું દુખી થાઉંતો તું ખુશી થાયછે ?

જામાસપ—હા ! પણ તે તું પરીજનને આતરજ. તારાજ કેહેવા પરમાં જો એક દુખ ખીજા દુખને વીસરાવેછે. જમશેદનું મગજ હેંકારથી ફરી જવા ની ખબર મેં તુંને પોહાંચાડી તેથી તું દુખી થઈ, પણ તે દુખ મારા વેહેમની વમાસણ મેં જાહેર કરવાનાં દુખથી હવે તું ભુલી જશે. એ કેવું ખુશી ભર્યુંછે !

અરેન—પણ તારા તે વેહેમનું દરામણું દુખ કેમ ભુલાશે !

જામાસપ—સેહેલમાં અને તે એટલુંજ કેહેવાથી કે મને તું ગુલે રાખ્યું શાર ઉપર વેહેમનો એક કતરોખી નથી. તું મારા હાડાંની હાર, મારી માખ તની મુરતી બધું હું પોતે તે તુંછે. અરનવાજ (તેને જોસો લખને) તારું એ ક દુખ વીસરાવા સારું મેં ખીજું દુખ દીધું, અને ખીજાં દુખને આ માખ તનાં સુખે તુંએ દીલમાંથી ઘોઈ કાઢાડ્યું તો ચાલ ઉઠ, હવે ખુશી થા, તારા માહાતાખી મુખરાને રાશન કર, તારા સોહામનાં શરીરને સોલેસણગારથી બનબનાવીને આ દીપતા મેહેલને વધારે દીપાવ. આ ખુશીને રાજે ગમીનો પોશાક નહી છાજે.

અરેન—તેમજ ગમીને હીગામ ખુશીનો લેખાશ પણ નહી છાજે. જામાસપ, પોતાના બદનને બાહેરથી તેજ ઘણી ઘણું સણગારેછે, કે જેને અંદરખાનીથી સણગારેલું નહી હોય. પોતાની સોબાને સાઈં હોનરની મદદ તેજ ઘણી લીએ કે જેની સોબામાં ખુદરતની મદદ નહી હોય.

જામાસપ—મદકે થાઉં તારા શુખનો ઉપર. કોઈ જો બાલવું વચ્ચે દ તારેજ પાંમે કે જે ચીજની અજમાશથી તે પાકેલો હોય તેજ ચીજ વીશે મ ત આપે. ખુબસુરતી વીશે તારા આ ખેઆલી ગહવેરે તારાં ખુબસુરત મુખ રે બાહાર પડવાથી તેમની વધારે કીમત પોચાયછે, કેમકે જેખાએશુ અને ખુબસુરતીનાં બાબમાં તું શીરોજ્ઞમંદ અજમાશનો એક કોટ છે—

અરેન—જેના ફરતા મધના તલાવમાંથી માખતનાં મીઠા ગોટ પીવાને હું ભુખી છઉં. જોદા, તે ઉમેદ કારે પાર પાડશે. જામાસપ આપણી સાદીમાં દીલ સા વાસતે જોઈએ.

જામાસપ—તારા ખીરાદર જમશેદનાં રાજનો હાલનો સુથારો મટવા દે અને રાજની સેવાથી ફારગ થતાંવાર તરતજ આપણ પોતાની શેવા કરીશું.

અરેન—અરે પણ જાંહ જમશેદનું મગજ સુથાયું તો રાજનો સુથારો કેમ તલશે ! જો જોદા, મારી ઉમેદોનો શું નાશ થશે !

[શહેરનવાજ જોસમાં આવેછે.]

શહેરનવાજ—અરે મુઈ મુઈ હું અરનવાજ, જામાસપ આપણાં નસીબ કુટાં, કુટાં, કુટાં.

અરેન—શુંછે મારી ચશમોનાં ગોહર, બેહેન શહેરનવાજ વળી કાંઈ ખુશી ખબર ?

શેહેરો—અરે અરગસત દાહાડે, બદબખત જમાંનાએ ખુરીજ ખબરના પેગામ સાંભળવાની સરજત લખીછે. મારા વાહાલા, પણ બંદીમાં પડેલા ગોરાળે તરફથી હમણાજ એક કાસદ આવી ગયો તેને મોહોડે ગોરાળે ઉપર કેદ ખાંને પડતા સેતમનું ખેઆન આ કાંન કેમ ખમી શકે. તેણે કહ્યુંછે કે આ ખુ બંદીખાનું કેદીઓથી ઉભાઈ ગયુંછે, તમામ કેદી લોક નારાજ અને ખેદીલ થઈ ખેડી તોડી અને જંજીરથી ખલાસી પામી રાજની સાંમે બલવો કરવાને ઉત્કેરાયાછે.

અરનવાજ—ઓ! દીવાનાં જન્મશેદ! જમાંનો તુંપર સાવાસતે રહ્યો. અરે! આપણું શું થયે! આપણા મેહેલ, એશ, આરામ, મોહોબત, માયા નું શું થયે?

શેહેરો—ઓ મારા જાન અને તંન ગોરાળે તું કેવી માહેતમમાં પડ્યો હશે! અરે આ ખુશનુદી ભરેલાં મકાનને માહેતમસરા કરવાનો ખુરો વખત આવ્યો!

જામાસપ—નેક શાહાજાદીઓ અગર જો નસીબનાં લેખ આપણી વીર ધ હશે તો કસી તદખીર તકદીરની આગળ ચાલનાર નથી. તોપણ તમા તે બારેહકતૂલા ઉપર ઇતિબાર રાખો અને ધીરજ ધરો. ઓ જીઓ! બોજો રગ અરજસપ રૂંધા બાએગનાં પાદશાહાને સમજાવતો હીઆં લાવેછે. એ દસતુરાંન દસદખીર કશુખનો અને ફસાહત ભરેલી કુસલવની જન્મશેદને જીતશે.

શેહેરો—બોદા કરેને તેમ થાય! અરજસપની આજીજીઓમાં આપણે આપણી મીનતજરીને વધારશું. [જન્મશેદ અને અરજસપ આવેછે.

જન્મશેદ—(ધણાં જીસાથી) શું? હું બોદા નથી? શું હું જીહાંનને પેદા નો કરનાર નથી? શું કુલ દુનીઆને રોશની અને નુરનો બખ્શનાર નથી? શું આ ધરતી, આ ભવ, આ સંસાર, સહિ મારેથી નથી? શું કુલ આદમજાતની રાહાત અને રામશની, સુખ અને મોજ, એશ અને આરામ મારેથી નથી? શું મેં દુનીયા વસાવી નથી? મેં હોનરો શીખાડ્યા નથી? મેં એલમની હાંસલ કીવી નથી? મેં માજદીઅસની દીન રોશન કીવી નથી? મેં દુખ અને ગરીબાઇને હાંકી કાઢાડી નથી? મેં માંદ અને મોતનો નાશ કીધો નથી? અરજસપ, તું શું બોલેછે? તારું બિજીં ડેકાંણેછે કે?

અરજસપ—કદાચ ડેકાંણે નહીંબી હોય અને હું ખરાં જીગરથી ચાહું છું કે તે ડેકાંણે નહીં હોય અને તે ડેકાંણે નથી એવું હું જાણું, કે પછે જેમ ડેકાંણા વગરનાં બિજાંઓ તું યજદાંસનાશ શાહાને બોદાઈ માન અને મરતબો આપવાને ખુરી છે તેમ હુંબી તું ખાવીંદનાં દરએક બોલને કસી મારી તકસીર ગણાવા વગર બાહાલ રાખું. અરે! જાંજીય જન્મશેદનું બિજીં સાબુત રહી, માંજ કાંમે નહીં ફાટી ગયું!

જમશેદ—જેમ કમલાની ચશમે તમામ વસ્તુ પીલી દેખાય તેમ તું તારાં દેવાનાં “મગજની આંખે” પીજીએને દેવાનાં જુવેછે. એ વાત ખરીછે કે?

અરજી—જો હું દેવાનોજ હોઉં તો કહું કે ખરી છે. “એક મુરખ અને દેવાનાં વચે તફાવત એટલોજ છે કે પેહલો જરે ગેરવાજખી દલીલો ઉપરથી વાજખી માર કાઢાડવા જાયછે, તારે પીજી વાજખી દલીલો ઉપરથી ગેરવાજખી માર કાઢાડેછે.” (૧) તું નામવરે ખતાવેલી દલીલ વાજખી છે. પણ તેનો ગેરવાજખી માર મુજ પાસ કહડાવેછે, જેની આગમચ મારે દેવાનો થવું જોઈ એ અને તેવો માર નહી કાઢાડું તાંહાંસુધી માર કમીનું મગજ કમખખતીનું માર રકું ડેકાણે હાવું જોઈએ.

જમશેદ—તે મગજ ડેકાણે હોવામાં તું કમખખતી વીચારે એજ તારા દેવાનાપણાંની નીશાણ છે.

અરજી—પણ એ જાણ્યે પશાલ પાદશાહ એ મારી હાલત તારે ખાતર હું ચાહું છઉં. હું એક મીસકીન, નાતવાન, તારી રેહમ અને ખખ શેશથી પજાયલો બંદો છઉં, વાસતે હું ઇઆ મારા જેવો હજારો કમીનાં બંદો એ અકલ ગુમાવે અને તું જેવો કુલ મુલક અને ખલકનો ખાપ તમામ હોશ અને બુધી ડેકાણે રાખે એ અકલને પેશ પડતું છે. એ મુરખી તું મારા રાસ ત મુખનો ઉપર નારાજ થઈ ડોકું નો હીલવ, પણ જરે તારાજ અને તખ તનાં ઘણીને મનશે હું દેવાનોજ છઉં તારેતો મારા સર હાંતાનાં બે શુખ નોને માફ કર.

[જમશેદ ચુપ થઈ ઉભો રહેછે.]

અમાસપ—(મનસે) એનાં દેમાગનાં દાઘ ઉપર આ શીખામણનાં ધીમાં ઝહરાની અસર થવા માંડી હો !

જમશેદ—ખાલ. તું જેવી કેહુ તે સાંભળવાને હું તઈઆર છઉં. (અરજીસપ ચુપ થઈને ઉભો રહેછે) ચુપ થઈને આ વાસતે ઉભો રહ્યોછે ? તું શું વીચાર કરેછે ?

અરજી—મારો વીચાર અને અંદેશો એટલોજ છે કે આલમનાં આ લેમ ચમ રાજની જેમ અને જીનત ગોંયા જવા માંગતી હોય, તેની બુજરગી, દાનાઈ અને તવાનાઈ જાણે તેને છોડવા ચાહાતી હોય, અને તેનાં રાશન દીદારની પોહોલી પેશાની ઉપરની નુરાંની કમાનને આડ કાંઈ એથો આવતો હોય એવો હીગામ મને નજદીક દીસેછે.

[ચુપ થઈને ઉભો રહેછે.]

જમશેદ—ખોજોરગ અરજીસપ, તારા અજમાશથી પાકેલા ચેહરા ઉપર હું ખરાં દુખ અને દરદની નીશાણ જોઉં છઉં. આ તનોમંદ દુનીઆમાં મેં મારા અકસીર એલાજોથી તમામ દરદને હાંકી કાઢાડેલુંછે, તારે તું મારો

દસગુરાત દસગુર દરદે દુખી થાય એ હું જોઈ શકતો નથી. જોલ જલદી તારં
ખાલેસ દીલ જોલું અને ખાલી કર અને હું દરએક દરોસત એલાજ કરવા
ને કસ્ટલાત આપું છઉં.

અરજી૦—શું ધરાત, અનધરાતના શાહાઓના શાહા,
બળવંત જેની બાજુ ને બુલંદ ધન.
આ “એરેદવો દરકશામ”(૨) પાએતખતના પદર,
દુનીયાનાં પએમબર આદમીના રાહાબર.
પોહોંચ્યાડયા હમને તેં જોદાના કલામ,
શીખ્યાડયાં હમને તુંએ દાદગરના નામ.
બખશયું જેણે આખ, આતશ, ને હવા,
આદમીએતી સુખ—અને દુખની દવા.
જરી કીધી જીંદગીના ચેરાગની જોત,
કાયા કીધી કાએમ મારી નાખી મોત.
તે પામખાંત પરવરની યાદ અને દાદ,
દેખાડી તુંએ એ પાદશાહ પાકબદ.
એબાદત, આરાધના, નમાની નીમાંજ,
શીખ્યાડીછે તુએ, શાહોના સરતાજ.
પીર જાણેછે, માંનેછે જોદા ખુદ એક,
જણાવયું જે જીહાંને વીચારથી વીવેક.
પણ હવે જણાવેછે મનાવેછે જીહું,
દાંનામનો ડુંગર તે વીચારેછે ભુકું.
રાસતીનો ખાવીંદ, કલામ, તેના સોસત,
આચરે એકીનથી ગણાય કેમ દરોસત ?

[જમશેદ વીચારમાં ઉભા રહેછે.]

અરજી૦—(જમાશપને) શીખામણનો જે પેહેલાં ગ્રહરો હતો તેનો હવે
મોટો ઘાત થયોછે અને એવાં જોસથી ધસયો જાયછે કે દીલ માહિલા સધળો
મેલ એ ઘાતથી ઘોવાઈ જાયછે.

શેહેર૦—હવે હું જઈને જમશેદના પગપર માથું પટકું અને મારા ધણી
નો છુટકારો આહું.

અરજી૦—નહી વાહાલી ખેહેન જરા સખ્તર કર, હજી રોગનો પીલા ની
કલયો નથી.

(૨) “બુલંદ વાવરાવાહું.” બલખનાં પાએતખતનો અવસતામાં જણાવેલો
ખેતાય.

જમશેદ—અરજનસપ, તું મારી મક્કદે બરાબર પોહોંચ્યો નથી. મેં કુલ કુદરતનો ખાદા થવા માગ્યું નથી. મેં આ જીહાંનનું બહુ કીધું છે અ ને તેના બદલામાં માતર જીહાંનના ખાદા ગણાવાની આગ્યેશ કીધી.

અરજન—તું રાસત કરી માન આ જમાને જમશેદ,

પામયોછું પુરા તારા ભરમ ને બિદ.

સાબલ દલીલ એક, અગ્યે ખુખીવંત પદર,

ખાદા કોણુ તે યાદ કર દાવરે દાવર.

પેદાનો કરનાર જે પાક પરવરદેગાર,

હ મેશગીની હસતીનો પરવરતાવનાર.

જે છે બેકીનાર, નહી જેહનો વીસતાર,

તેજ ખરો ખાદા છે, સહિનો કીરતાર.

ખાદા કરે પેદા, આદમથી નહી થાય,

પેદા થયલી સીજથી પેદાસ કેમ કરાય ?

એક ધાસનું તનખું, એક અનાજનો કનસ,

જો પેદા કરે આદમ તો ખાદા હું ગણુશ.

પણ કાંહાંછે તે શકતી વીચાર શાહિ જીહાં

વળી સુન ખીજ દલીલ દર્ પુરા કા

ખાદા પડયો પોતે પોતાથીજ પેદા,

પણ જમશેદને તો પેદા કરનારછે ખાદા.

તે ખરો ખાદા છે, સહિ બંદા તેના,

આદમ જો ખાદા, તો ખાદા થાય ઘણા.

જમશેદ તે જમશેદજ, તે હોરમજદ કેહેવાય ?

બાપનો બેટો બાપનો બાપ કેમ ગણાય ?

વળી કર એક તરીજ વાતનો વીચાર,

કે ખુદાવંદ ખરોતો છે નીરઆકાર.

ન કોઈએ દીઠો તેનો ચેહેરો ઈઆ રૂપ,

ખાદાતો ગણાયછે એક બેઆલી રૂહ.

પણ જમશેદનોછે આકાર, ને તંન અને જાંન,

મટોડીનું માણસ નહી ખાદા સમાન.

અગરજો માત ખુજવે જીંદગીની આગ,

તો ખુજાય તું શાહ પોતે, ઈરાનનો ચેરાગ.

ખાદા છે અમર, આદમતો બાકી,

જીવ પડે જીંદો, મટી રૂહ બાકી,

એવા ફાંની ગણુને તું નામવરના હાલ,
 તો જોદા કેમ કરે, કર પોતેજ એઆલ ?
 વળી કાંહાં છે જમશેદમાં એવી તાકાત,
 કે કોઈ જગથી પોતાને ન રાખે બકાત ?
 જોદાતાલા છે સુરવેગમ હાજર,
 જમશેદની નહી પોહિંચે એક મંજલની નજર.
 અલખરોજપર હતો તારે નહી હતો હીઆં,
 હીઆં પધાર્યો તો ગેરહાજર તાંહાં.
 અફસોસ ! માણસ પોકારે પોતાને જોદા,
 તો ખુદ જોદા પોકારે તોખાહ ! તોખાહ ! તોખાહ !

શેહેરો—(૨ડતી દોડી આવીને જમશેદના પગપર પડેછે) ધનિસાફ !
 ઓ ધનિસાફના પાહાડ તુંએ ગેરધનિસાફ કીધોછે, તેનો ધનિસાફ આપ.

અરનો—(ખીજી બાજુએથી દોડી આવીને) દયા ! ઓ દયાના દ
 રીયાવ, તું નીરદય થયોછે, તેપર દયા કર.

જામાસપ—(તરીજી ગમથી) રાસતી ! ઓ રાસતીના ખાવીંદ, તુંએ
 રાસતીને તો કાસતી એખતીઆર કીધીછે તે રાસતીને પાછી રાશન કર.

અરજા—(ચોથી ગમથી) દાનાઈ ! ઓ દાનાઈના આપ, દુનીઆની
 દાનાઈસે દુશ્મને પીધાયછે તેને દુર કર.

શેહેરો—(તેના ગળાં ઉપર ટીંગાઈને) ઓ આપને તોલના ખીરાદર તા
 રા ખીરાદરને તોલના મારા ખાવાંદને છુટો કર. અરે ! ગોરાજને કેદખાંને
 થી છોડવ.

અરજા—પાદશાહ તું નામવર વખશુરેવખશુરાંન અને આલેમ અક
 લનો શાહ છે અને અમોતો તારા કમીના નોકરો તારી કદમખોશી કરીએ છઈ
 એ, વાસતે દરીઆફત કર ઓ મેહરખાંને મન કે આદમ માતર ખામીથી ખા
 લી નથી અને આપણી પોતાની ખામી આપણને દીસતી નથી, પણ આ બે
 ખુશ ચેહેર પરીઓ તારી સુરતની નકલ અને તારા ચેહેરાનો આઈનો છે, તે
 માં તું જોકે તેઓ તું નામવરની પરેશાનીનો ખરો ચીતાર આપેછે કે નહી.
 કોણ જાણતું હતું કે શાહ જમશેદ જુલમાત ભરેલા હુકમો કાહાડશે અને
 કોણ જાણતું કે તે હુકમની વીરધ સલાહાને ખાતર મજ સરીખા એક જઈફને
 કેદખાંનાની ધમકી આપશે ?

શેહેરો—કોણ જાણતું હતું કે પાદશાહ જમશેદ પોતાની બાજુ સુરખા
 બનેવીને કેદ કરશે અને પોતાની ખેહતના ચેહેરાની આમડી ઉપર ગમ તથા
 હાએ અફસોસની કરચલીઓ ચહડવા દેશે ?

અરજન૦—કોણ જાણતું હતું કે પાદશાહ જમશેદ એક ગરીબ ગામડીયા ના પશુ ખાતકને ખેડીમાં બંધ કરશે અને બંદીખાંનાને બંદીવાનીથી બનવા નાવી મેળશે ?

જામાસય—કોણ જાણતું હતું કે પાદશાહ જમશેદ “મારી દીપતી દરબારને દીપાવનારા દરબારીઓ તથા મારી સોબતી સેનાને સણગારના સેનાપતીઓ” એવા સહરાગાતના શુષ્કનોને બદલે સરદારો અને દરબારીઓ એટલાજ દુકા અને તોછડા ખોલોથી નોરોજની વાચ્છાજ દુકમાં પતાવશે અને કોણ જાણતું હતું કે પાદશાહ નજરાંના લેવાને પેહલાં ના પાડી પછે હા ક્રેડેશે અને તારે ખીખાખરો ભાશણ કરતા, તથા અરજદારો અરજ કરતા અટકી જશે ?

જમશેદ—શું ? ખરેખર એમ બન્યું ?

અરજન૦—એથી વધારે બન્યું અને તું નામવરના ખેલાનપણમાં બન્યું. બંદીખાંનામાં બંધાના બંદીનપણાનું બળતું બલવા તલક આ વધુ છે અને આ ઉંચા વાવટાવાળાં શેઠેરની રદ્દએત નારાજ થતી ચાલી છે.

જમશેદ—હું તો તદન ઘભરાટમાં આવી પડ્યો છઉં. પણ રદ્દએત પોતે મને ખોદા ગણે છે તારે હું તે માન કેમ ના પાડું અને મારા પોતાના અતલગીઆઓ તે નાં પાડે તે હું કેમ જોઈ શકું ?

અરજન૦—એખી ખાલી ખુસામતનો એક એઆઈ છે. પણ હોરમજદ ! જમશેદને એ ખરાખી ભરેલા ખાખમાંથી ખલાસ અને ખીદાર કર. મુનજમે પોતાના નજીમના જોરે ક્રેડે છે કે એક જીયાંગાર અજદા ફરિનવેજ ને અજબ દેવા સાર પેદા પડશે, અને શાહ જમશેદની હાંઆતી જે ખુસામતનાં પડ તલે લપેટાતી જાય છે, તે આ અજદા હ છે કે શું તેની સમજ પડતી નથી. અરે ! ખુસામત એક કંગારી ચારણી છે, કે જેમાંથી પાદશાહઓ નાં વીચારો ગલાઈને ખાહાર આવે છે, પણ તે સવજ અને નીતરા થવાને બદલે ખુદ તે ચારણીનાં આમડાની ગલીચીથી વધારે ગદલા થઈને ગલાય છે. પાલેલા કુતરો પગ કરડે તે એ ખુસામત છે, વખાણી ખીચડી દાંતે વલગે તે એ ખુસામત છે, વાસતે મને પોકારવા દેઓ કે “ઓ ખોદા ! જંગલી જીવજંતોમાં તું મને એક જીવમગાર પાદશાહથી ખચાવજે અને પાલેલાં જીવજંતોમાં તું મને એક ખુસામતીઆથી ખચાવજે.” (૧)

જમશેદ—અરે ! રે ! રે ! રે ! મેં આ શું કીધું ? મારા મેહરખાંનો અખી ઘડી તમો મને એકલો મેલો. તમારી દીલસોજ શીખામણથી મારું મગજ ફરવા લાગ્યું છે અને તે ઉપર મારે એક ચીત અને ઘેઆનથી ઘોર કર

વો જોઈએ. વાસતે મને છોડી જાઓ. તેટલાં અરજસપ તું મેહલમાં એક મીજલશ સમાર કે જાંહાં હાજર થઈ મારા એકાંત વીચારનું પરીનામ પશેમાં ન હું જાહેર કરશ અને કદાચ તમામ કેદીઓને છુટાપાછું આપશ. મારી દીલ મેહલવનારી મેહનો આજની મીજલશમાં તમે પણ શુંદર અને ખુશાલીનાં લેખાશમાં હાજર થજો. બાહાદુર જમાશપ, એઓને તારા સંભાલ તલે બધું આવજો. અરજસપ હું ચાહું છઉં કે તારી ભત્રી કોશિશથી મારું પાપ ધોવાય, કેમકે ખરે રાહાબર અને રાહાનુમાં અથોરનાન તું છે, અને જલજો તે મુખ દ કે જે તારા મરજો રાસત અને નેક નહી હોય, ધુત્ર પડજો, ભટ પડજો તે દસતુરની જીંદગી કે જે દીનદારીનાં પોતાનાં દોલને તારા જેવી આપએખતી આરી અને તારાજેવાં દેશહીતકારી પણાંથી ખરું નહી પાડે.

[જમશેદ સીવાએ સઘલાઓ જાએછે.

જમશેદ—(એજો) ખરેખર? જમશેદ! તારી અકલ કાંહાં ગુમ થઈ? (વીચાર કરેછે) પણ સજ્જર. શું? ખરેખર મેં અહોરમજદ થવાનો દાવો કર્યો? યમો ખસાયતે વીચાર કર. મેં કદી એમ નથી કહ્યું કે હું અહોરમજદ છઉં. નહી નહી આ લોકો ખનાવટ કરેછે. મેં દાવો એટલોજ કર્યો કે આ દુનીયામાં હું આદમજાતથી ચહડતો છઉં અને તેથી તમામ આદમીઓ એ મને પોતાની ચહડતો યજદના મરતખાનો ગણવો. આ દુનીયામાં મેં માતર આદામ રક્તનાં એક મુખતીઆર તરીકે ગણાવા માંગ્યું કારણ કે અહોરમજદ પોતાની સાહીને તે મુખતીઆરી આવી હતી. એ માન હું જાણીથી આહોતો નહી હતો પણ લોકો જાહેર મને એ મરતખો આપવા લાગ્યાં તારે તે ના પાડવામાં મેં ગુનાહ વીચાર્યો. જો તેઓ મને તેમ ગણવાને ના રાજીએ તો હું મારો એ એઆલ છોડવાને તદ્દન રાજી છઉં.

[જ. માંડેછે, તેવામાં કાકુલ સાંભો મજેછે.

કાકુલ—(પગે પડીને) આદાયા, આદાવંદ, તવાના, દાંનાં, દાવરે દાદગર—

જમશેદ—કાકુલ, ઉક, હું આદા નથી. આદાતો ઉપર બેઠાછે.

કાકુલ—એ શું ફેરફાર કોણ કેહેવાની હીમત કરેછે કે તમે આદા નથી? તું નામવરની શોહામની શીકલ ઉપરનું આદાઈ નુરજ તું જીહાંનશાહને આદા ઠરાવી આપેછે. જાંહાં તું નામવરના રોશન કદમ પધારેછે તાંહાં તારા ચેહેરા નું નુર અંધકારમાં અજવાલું નાખેછે. તારાં કમાનદાર ભવાં ઉપરનો પરકાશ કુલે આદમજાતમાં તું સીવા ખીજ કોઈને અખશેલો નથી એ તું નામવરને આદાઈ દરજને લાએક ખનાવા સારું હોય કે ના લાએક? જેમ ખુર નામ આગળ તેના નુરને ખાતર શેદ ખોલ વધારી ખુરશેદ ગણ્યોછે તેમ તું દાદગરના યમ નામ આગળ તારાં નુરને થકી શેદનો ખેતાખ વધારી દુનીયાના લોક તુજને જમશેદ કેહેછે તે ખાવાસતે? અવાખશેપશેમાન. કોણ મુજી કમ અખતો તજને દાદગરનો મરતખો ના પાડવાનો તનાકુર ગુનાહ કરે?

જમશેદ—અરજતપ અને જમાસપથી મને હમણાજ ખબર મળીછે કે લોકો મારા તવા દાવા ઉપર ના ખુશ છે.

કાકુલ—અરજતપની દાવરી તથા જમાસપની દેલાવરીને સારું હું મોટી ધન્યતા ધરાઉં છઉં, પણ મને કેહેવાની રજા આપ કે આ વખતે એ બંને નામવરો બુલો કરેછે. જો તું શાહોના શાહની ખાતરી કરવી હોયતો મેં અતરે આવતાં હમણાજ આ એવાંનની દેવરીએ કેટલાક લોકો તું દાદગરના દીદાર જોવાને ઉમેદવાર આવી ઉભેલા દીઠાછે. તારો હુકમ હોય તો તેઓને હીઆં હાજર કર અને તું નામવર જોશે કે તેઓ જમશેદને ખાદા શીવા ખી જો કાંઈ ગણતા નથી.

જમશેદ—ખોલાવ તેઓને, (કાકુલ જાયછે) હુંતો તદન ગુચવાડામાં પડયો છઉં જો રહ્યેતની ખુશી છતાં હું ના પાડું છઉં તો તે ખોટું થાયછે, અને રહ્યેતની ના ખુશી છતાં હું હા પાડું છઉં તેખી ખોટું છે.

[કાકુલ, પશંગની તથા દોસતોની સાથે બીજા થોડાએક લોકોને લઈને આવેછે.]

૧ રહ્યેત—દાદગર, ખાદા—

૨ રહ્યેત—ખલકના ખાવર, અહારમજદ—

૩ રહ્યેત—ઓ કુલ જીહાંનના પરવરદેગાર—

સઘલાઓ સાથે—અમારી એક અરજ છે.

કાકુલ—તમારી શું અરજ છે તે કહો. કેબલએ જમશેદ સાંભળવાને ખુશી છે. (પશંગને હરસે) એ લોકોમાં હજી વધારે ચહેરાગાત જોઈએ.

૧ રહ્યેત—અમે ખુદરતના ખાવીંદ અમે ખુશનોમાં ખનેનટ સાધ્મિ નાંમ શેહર(૧) ના રેહેવાસી છઈએ અને એવુંજ સમજીએ છઈએ કે તુ એક ગલમાન જમીન ઉપર ઉતરયોછે. વાસ્તે અમારાં લોકની એવી આજુબજી ભરી અરજ છે કે તું નામવરોના નામવર યજદની શુંદર સુરતની એક એક સુરત અમાને એનાએત કરે કે તેને અમારાં ઘરોમાં રાખીએ અને તું કે જે ખુદ ખુદાથી રાસતી અને નેકી અમે શીખીયા છઈએ તેની પરસતેશ અને પુજમા અમારા ઘરો મધે અમારા કુટુંબ પરીવાર સુધાં અમે મશગુલ રહીએ.

પશંગ—(હરસે કાકુલને) કેમ? કેવી અછી તાલ ખેસાડી આપી.

કાકુલ—પણ જે ઘોલકપર એ તાલ ખેસાડીછે તે ઘોલકજ હજી ખેતાલ અને ખેચાલ છે.

જમશેદ—મારા વફાદાર લોકો, મને આટલી બધી હોરમત આપવાની તમારી ખાએશ મને ખોશ કરનારીછે, મગર હવે હું તમાને એટલોજ જવાબ દઉં છઉં કે આજ સાંજે મેં મારી મીજલશ સમારીછે, તે વેળા તાંહાં હાજર થઈએ અરજ ગુજરશેતો તે ઉપર ધેઆન આપવામાં આવશે.

[જમશેદ જાયછે.]

(૧) ખંધાર શેહેરનું અવસતામાં જણાવેલું નામ.

જુવો વંદીદાદ.

કાકુલ—(લોકોને) યારે આપણું શાહે જમાનની મુરતીઓ બનાવી તેને માન આપવાનો તમારો ખચેઆલ ઘણો નેક છે. અલખતા તમે દુરદરાજ વ સનારાં લોકો અમારી મીસાલે હરદોજ એ બારેહકતાલાની નીમાજ નજરે નજર કરી શકો નહી, વાસતે તેની મુરત માંગવી એજ તમોને સજવાર છે. તમારી એ અરજ જરી રાખજો અને તમોને ઉધું સમજવનારા ઉંઘા પડજો. પેઆરા પશંગ આ ચોકડું સજર બેડું. [લોકો નમીને જાયછે.

૨ અમલદાર—(મનસે) ચોકડાં ખેસાડનારે સુથારજ તું છે.

પશંગ—શાહાબદા, એ વીથે આપણને ઘણી મેહનત વઝીક પડતી નથી. જમશેદનાં બાદાઈ માનના દાવાની વધાઈ દેશમાં ચોમેર ફેલાતી જાયછે, તેમ તેમ વેહેમી લોકો તે ઉપર સત એકીનથી એતેકાદ ખેસાડતા જાયછે અને અમે એટલીજ ખીજમત બજાવીએ છઈએ કે તેવાં લોકોને ભિગા કરી મગફરીના વણથી કુલેલાં પાદશાહાના મગજને વધારે પવણ નાખી ઉસકેરવાની તમેવ રની મુરાદ બર લાવીએ છઈએ.

૧ અમલો—તું દાતારવરે અમારું જીવતર છે, તું શાહાબદા અમે ફફીરોની પોસતીનો કરનારછે.

૨ અમલો—(મનસે) એ ધમન ચાલયું, અને આ ઇતિરનાં હાલાંમાખી પવણ ફફેરવા માંડયો.

કાકુલ—ખીરાદરો, તમારો પાડ હું શી રીતે માંનશ? પણ હજી મારો એક અંદેશો દુર થતો નથી. તમારી રૂડી સલાહ મુજબ મારી માશુક અર નવાજની ખાશ મુજાકાતે હું ગયો નથી, કેમકે મને લાગેછે કે એક કમીની અરત પછે તે ગમે એવી માંશુક હોય તોખી તેને એટલી ખુસામત છાજતી ન થી, કેમકે એથીતો તે છાપરે ચઢી ખેસશે. હું મેત્રી મુજાકાતે જાઉં તેથાને બેઠે તર કે તેને મારી મુજાકાતે બોલાઉં અને તારેજ તે માહતાખ એહેરેની મને, ઇઆ મારા માનને ઇઆ મારી મોખતને કસી મચક આપશે.

૨ અમલો—(મનસે) એના મનની લચકમાં ટચક બરાઈને તે શીકી કચક થઈછે, તેને મચકને બદલે મોતની સચક શાહાબદા તરફથી મળશે.

કાકુલ—ઇઆ નહીતો કે હજીખી મારી ઉભાઈ જતી મોખતનાં બામીયા થઈ કહો કે કોઈ ખીજે રસતે એ માશુકનાં દીલનાં કીલ્લા ઉપર ધસારો લઈ જઈએ કે જાંહાંથી તેને જીહીતી શકાય.

૨ અમલો—(મનસે) તે કીલ્લો જમાસપ જેવા સપેસાહારનાં હાથમાં છે, તો તારા જેવો ખેવકુફ શું કાવવાનો છે?

કાકુલ—હું એકદમ જઈને તેને પકડી લઉં અને પછે ગામ બાહાર નાહા સી જાઉં? જો એ ઇનામ મને મળેતો મને પાદશાહી માંન નથી જોઈતું. મા

શુકની ગોદ વગર પાદશાહી ભાગવું, તેનાં કરતાં તે દીલખરની સોડમાં દેશની કાલ થઈ રહેવાનું હું પસંદ કરું છઉં.

પશંગ—એ વીચારતો ઘણો મારો છે.

૨ અમલ—(મનસે) ઘણોજ શરો ! જેવા પોતે ભમરડા છે તેવા ભમરડા ભિન્નમાંથી કાઢાડયોછે.

૧ અમલ—પણ પેલો જમાસપ કેમ કાવવા દેશે ?

કાકુલ—હા એ ચંડાલ મને નડયો. તારે હું એક ખીજી તાલ કરું. હું જઈને શાહાજીની એકદમ પાદશાહને નામે ધમકાવી કાઢાડું અને કેહું કે મારી મોખતનાં દરવાજાં ઉપર આડો પડીને એ અદગરો જમાસપ મને મોખતનાં મહેલની બાહારનો બાહાર રાખેછે તેને દુર કરે.

છઉં
ગોતળ
અમલ—(મનસે) પછે રખે પોતેજ દુર થાય અને એજ અદગરો વટે મારે આવે.

કાકુલ—અરે નહી, એખી નહી. મને એક ખીજો વીચાર આવેછે. હું એ નાજનીનપર એક રોકો લખું.

૨ અમલ—હા હા અને તે કાગળમાં તેનાં કાલા સાહી જેવા નામની, તેનાં નાંકનાં નશકોરાંની, તેનાં ગાલપરની ખરશીની, તેનાં યાકુત જાંમ જેવાં મોહોડાંની, તેની બદામ જેવી દાહાડીની, તેની દરાખ જેવી આંખોની, તેની એક ખીલસ જેટલી કમરની, તેના મધ જેવા ખવાશની, બાલે બાલની, નખે નખની, રંગે રંગની ખુબ સહરાવેલી તારીફ લખો.

કાકુલ—અને પછે તે મધનો પેઆલો એકદમ પીવા માંગું. ઠીક—ઠીક—વારું નહીતો એકવાર ખાનગી મુલાકાત અજમાવી જોઉં ?

પશંગ—અરૂં કહું છઉં દોસત કે એ જેવો ગહીએર ખીજો ઉપાય નથી. અને જો વળી તેનું દીલ વધારે ઝીતી લેવું હોયતો એક તાલ કરો. તેનાં બારણાંની આગળ ગવધઆ અને રામશગરોને ખેસાડો કાંચેકે મારી હવોવી મને કેહેછે કે એ પરીને ગાએણુનો ઘણો શોખ છે. ગાએણુ સાંભળીને તે ખચીત તું દલેરની મુલાકાતે આવશે. ગાએણુ જો દેવોને, કાડી ખાનારાં હોવાં નોને નરમ તથા મીઠાનસાર બનાવેછે તો એક નાજુક નાર ગાએણુથી પીગલી શાહાજીના કાકુલને હાથ નહી આવશે ? મારા ધેઆંતમાં તો એ ઉપાય દરમ ત દીસેછે.

કાકુલ—ઘણોજ અછો ઉપાય બતાવયોછે. હું અતરધડી એ કામ મારું જાઉં છઉં. ગોરાજેના કેદખાનાંથી તે દલગીરીમાંતો હશેજ મોટે ઘણા સાદા લેખાસે તથા ગમગીન દેખાવે જવશતો તે વધારે પસંદ કરી મને વધારે આહાશે.

૧ અમલ—મારા ધેઆંતમાંખી એજ વાત ઉતરેછે.

૨ અમલ—અને મારા ધેઆનમાંથી એજ વાત ઉતરી ગઈ છે (મનસે) પણ તે એટલાજ વાસતે કે ગમીની વચે ગાએણુ ગવાડશે તેથી ગવેડાની ઉપર અમારી નાખવા બરાબર તેની હસી થશે. [તન્ના જાયછે.

પ્રવેશ ૪ થો.

બલખ—મેહલમાં એક ઓરડો અને બીજા ગેટીરડાનું બારણું.

સાદા લેખાશમાં કાકુલ, રાંમશગરો તથા સાજ સાથ આવેછે.

કાકુલ—આવો—એસો હીઆં અને તમારા બુલબુલના સરોદ અવા મ ધુર રાગથી કાહાડો કે તે રાગથી તર થયલી હવા આ બારણાની અંદરથી થઈ ને ઓરડામાં પેવડ થાય અને જે એક કેદીને મારે તાણે કરવોછે તેના દીલમાં એ રાગના બાંન દાખલ થઈ તે મારે તાણે થાય.

રામશગર—(ખીજીને) ગાએણુથી કેદી પકડાય એતો આજેજ સાંભળ્યું.

કાકુલ—વીચાર શું કરોછો અએ રોશન રામશગરો? તમારા ફગોના બાગમાંથી કાંઈ કુત્ર ફગો કાહાડી હવાને તર કરો—જલદી. પણ તમે કીઓ રાગ ગાશો? કાંઈ એવું નાં ગાતાં કે ઉંઘ આવી જાય પણ ઉંઘાયલાં જાગે એવું ગાજો. કાંઈ એવું નાં ગાતાં કે ખુશાલી આવી જાય, પણ ખુશાલીમાં મોહિતમશરા થાય એવું ગાજો.

[રામશગરો તીલાંનાનું સુર લીએછે.

અરે—નહી—નહી—નહી—એ રાગ નહી હમણાં સાંજનો ઠંડો વખત છે. વાસતે એક ધીમા ઠંડો રાગ લેઓ.

[રામશગરો ગાયછે.

ગાએણ.

રાગ ગૌરી.

“મારા રે નાદાન નદીઆં પાર ન જાંનાં” —એ રાહા.

મારાં દીલજાંન દેજે દાદ દેખી દીદા, રે—મારા.

દરદ દીધું આ દીલે, નેણુ કઠારી મારી મીથ્યા

દુખની દેખાડ તુંજ દવા રે—મારા.

કાકુલ—વાહા આફરીન. એક ખીજો ઠંડો રાગ ચલાવો. એક બેહાગ ગાઓ કે તેથી દીલ બાગ થાય.

[રામશગરો ગાયછે.

ગાએ છ.

બેહાગ.

વાહાલી તું વચણ દે,
 મુનઈ મંને માયું હું—વાહાલી.
 લાગે લગનના ગાંણુ તાંણુ માને,
 માયું ભર ઉમેદે—વાહાલી.

કાકુલ—અસ—અસ—ઉઠો—ઉઠો—હવે જાઓ—મારી ઉપર અસર થ
 ધતો, તેની ઉપર પૂતીજ જોઈએ, કાંઈકે હું મરદાને મરદ છઉં, શેરોમાં સુરો
 છઉં અને તેતો એક કોમલ નાર છે. જાઓ નીકલો. તે હમણાં બાહાર આવશે.
 છહામસગરો જાયછે.) અંદર હીલચાલ થાયછે અને વાદલાંમાંથી નીકલતા મા
 હાજીનનેની મીસાલે મારી મહેબુબ આસપાસ જલકાટ પાંથરતી મારી આગળ
 આવશે. અગરજો હજી જલકાટ વધારવો હાયતો સુરજના તડકામાં ઉભો રે
 હેવાથી હું ઘણો દીપથ. પણ ઘણો લોભ મારો નહી. હું સીરાંમાંજ ઉભો
 રેહું. હું શું પોતેજ આક્રતાય નથી? મારું પોતાનુંજ નુર બસ થયે. મારાં
 એ નુરને મારા દોસતોએ નજરે જોઈને તેની તારીફ કીધીછે. તેઓ જે જો
 ગરથી મને આહોછે! હવે આક્રતાય અને માહાતાય બેહુ સાથે એવું ક
 દી માંબળયું? તે તલેસમાત આજે બનશે. એ માહાતાય જરે હું આક્ર
 તાયની પાસે આવશે તારે આ ખુશતર મકાનનાં ઝલકાટનો કાંઠાં ડાગ લાગ
 શે? તે ઝલકાટ આસરાને માટે ભટકતો ભટકતો લોકોની આંખોમાં આસરો
 લઈ તે આંખોને દીપાવી નાખશે. હાએ, પણ મારા હાથ માના ધુલેછે? કમ
 બખતો (હાથને) ઓરતને જોઈને પીછીછે? અરનવાજ આવી હો! પેહેલાં
 હું બોલું કે એને બોલવા દઉં? પેહેલાં એ મને બોલાવશે? નહી નહી હુંજ પે
 હેલાં બોલુંની. અરે પણ કેટલો બધો ધભરાટ! મારી છાતી લપાં
 લીએછે (છાતીને મારેછે) શું થયું? બચ્ચા કાકુલ જરા હીમત રાખ.
 હું એકદમ જઈને તેને પગે પડું? નહીતો એકદમ તેને ગલે વલચુ? શું કરું?
 વીચારજ નહી કરું કે ધભરાટ થાયજ નહી. તે દલગીર હોશે, શોગનાં પોશાક
 માં હશે. હુંબી શોગના પોશાકમાં દલગીર થઈ ઉભો રહેવશ. એટલે બેહુના
 દીલ મળશે. (રડતો અને બીહામનો ચેહરો કરેછે.)

[અરનવાજ ઘણા શુંદર લેખાશમાં આવેછે, સાથે હવેલી છે.

અરન૦—બેહુન શેહરનવાજને કેહકે મીજલશનો વખત થઈ ગયોછે, હું
 મણગાર કરીને તમઆર છઉં ને જમાસપ જોડી થતો હશે. જલદી મોકલ.

[હવેલી બાયછે.

કાકુલ—(મનસે) આજેતો વળી એ મુખ બપટમાંજ છે. અરે મને જો
 ધને સુગાશે.

અરુન—કેમ પીઆરા કાકુલ ?

કાકુલ—(મનસે) પીઆરો કેહેછે ! વાહા—

અરુન—કેમ મારા મેહેલના પાદશાહી કારખાલાર.

કાકુલ—(નીસોસ મુકેછે) હા ! હા.

અરુન—કાકુલ શુંછે. એટલી હાય આવશ્યતે મારેછે ? આ ખુશાલીને વખત—

કાકુલ—ખુશાલી ! શાહાજી તમે શું ખોલોછો ? માંની ખુશાલી ? હું તો તમોને દીલાસો દેવા આવ્યો છઉં.

અરુન—અલખતાં ખુશાલી ? શું તુંને ખબર નથી કે આજનો દાહાડોજ ખુશવખતોનો છે અને વળી નામવર જમશેદ ગોરાજીને કેદખાનીથી છોડનારછે ?

કાકુલ—ખરેખર ? અર ! ર ! ર ! ર !

અરુન—કાકુલ તું શું એ ખબર ઊપર દલગીર થાયછે ?

કાકુલ—(મનસે) કાચું કપાણું. (મેટિ) ખાંતુઓની ખાંતુ, ગોરાજીના છુટકારા વીણે હું દલગીર નથી પણ ખીજાંજ કારણસર દલગીર છઉં. (મનસે) આજે મારીથી પેટ ભરીને વાત થશે.

અરુન—તે ખીજું કારણ શું છે ? કાકુલ જલદી ખોલ.

કાકુલ—(મનસે) હું હવે મારા તરફ અધીરી થઈ. એ મારી સાથ વાત કરવા મગિછે હો ! હું એને તવજાવી તવજાવીને જવાપો આપું.

અરુન—કાકુલ ઉતાવળ કર. તું શું કારણ કેહેવા મગિછે ? મારાથી થોભાતું નથી.

કાકુલ—(મનસે) થોભાતું નથી ? આમખા મને લલચાવા મારી આગળ એટલો શુંદર ભપકો કરીને આવીછે હો. અરે પણ હિઆંતો દેશ આઈને દરવાજા ખાંધે ખાંધેલા છે. એવી એવીતો કેટલી જણીઓએ લલચાવેલો છે. (નકલ કરીને મનસે) કેમ પેઆરા કાકુલ ? પેઆરો કાકુલ !

અરુન—કાકુલ કડક તે કડકજ. પેહેલાં એકદમ દલગીર હતો, હવે એ કદમ ખુશાલીમાં આવેલો દીસેછે.

કાકુલ—તું માહજીદી ખુશહાલ છે તો હુંખી ખુશહાલ છઉં. (મનસે) પેઆરા કાકુલ !

અરુન—પણ તારે પેહેલાં દલગીર આવશ્યતે હતો ?

કાકુલ—(મનસે) કેવી ખંતી થઈને પુછેછે. (મેટિ) શાહાજી હું દલગીર મારી નાસીપાસીપર છઉં, કેમકે તારી ઉદાસીમાં ભાગ લેવા સોગનો આવે આ પેહરીને આવયો તારે તું નામવર કીમતી મળુગારથી બદન બનખનાવીને આવીછે. પણ તે જોઈ હું પાછો ખુશાલ થાઉં છઉં.

અરુન—(મનસે) મીઠી શેહર કારે આવશે ? વખત થઈ જાય છે. પણ તેટલાં આ બેવકુફ વખત ગુજરવા ઠીક છે.

કાકુલ—(મનસે) “મારીથી થોપાતું નથી,” “જલદી બોલ,” “પીઆરા કાકુલ” ઓએ ! એ મને કેવી આહુ છે ! તીલરી—(મોટે) આ ગંભીર ગાએ પણ તું નેકતાંમને ખાતરજ ગવાડ્યું હતું.

અરુન—પણ તું ખરોજ બેવકુફ કે ગમીનો વખત ધારી આવ્યો. અને ખુશીનાં ગીત ગવાડ્યાં.

કાકુલ—(મનસે) હેં—કાબા કનીજ શું આહુ પીએ છે. એતો એમ કરી ને મારી મશખરી કરે છે. તું મારી માથ પરણતો ખરી—પછી તારી મશખરી અવડી કાહાડું છઉં. તુંને એકદમ પરણું પી નહી—ટવલાવી ટવલાવીને પરણું.

છ. અરુન—હેં કાકુલ મારે ખાતર એટલી બધી તમદી તેં સાવાસતે લીધી ?

ખેતકુલ—મને ના પુછ શાહાજનદી. તે કારણ જુદું છે. મને કેહેતાં શરમ લાગશે. (મનસે) વળી કાચું કાપીઉં. કેહેવા વગર વાત કેમ ચાલશે ?

અરુન—(મનસે) કોઈ ખરોજ ગધો. [જવા માંડે છે.

કાકુલ—નહી ઓ જવાંત શાહાજનદી હું કારણ કહું છઉં. ગોરાજેના કેદખાંતાથી તું નામવરની દલગીરીમા અને તેના છુટકારાગી તારી ખાલીમાં મારે ભાગ લેવાનો શખખ એજ કે ગોરાજે મારે સગો થાય છે.

અરુન—ગોરાજે તારો એસી ? એતો મેં આજેજ જાણ્યું ? તે સુરો વજર તારા માથ શું સગાઈ ધરાવે છે ?

કાકુલ—સગો હાલ નથી પણ થવાનો છે.

અરુન—થવાનો છે ?

કાકુલ—જે વખત જાય છે તેમાં થશે. (મનસે) અધીરી કેટલી પડી છે ?

અરુન—તારે ગોરાજે તારો સગો કેઈ રીતે થશે ?

કાકુલ—મારી મોહારદાર તરફથી. (હસે છે)

અરુન—આજે તું દેવાંતો થયો છે. તારી મોહારદાર ? તું પણ એ છે કાંહાં કે તારી મોહારદાર હોય ?

કાકુલ—નહી હું પરણવાનો છઉં ને જલદી પરણશ તારે મારી ખાંનુની બહેન તરફથી ગોરાજેને મારી માથ સગાઈ થશે. (હસે છે) હા હા હા વાતતો ખુબ ચાલી.

અરુન—તે તારી ઓરત કાંહાં છે ?

કાકુલ—દુનીયામાં છે, પવીતર ધરાંતવેજમાં છે, આ જાહોજલાલી ભરેલાં શેહરમાં છે, આ દખ્ખા ભરેલા મેહલમાં છે, તે હીઆં છે, તે તું છે. આ દીલખર (મુઠાણપર પડીને) આજે તુંએ મને પુછવાથી કહું છઉં કે તું મારી મહેબુબ થા.

અરન૦—(ઘણાં યુગ્માથી) ઓ નીચ, હેમક, હેક છે, ધીકાર છે, લેઆનત છે તારા નીચ ખેઆલ ઉપર. અમા બંને ખેનેને આજની મીજલશમાં પોંહાં આડવા માટે મારો હાડાંનો હાર જમાસપ ખોટી છે; માટે હમણાંતો હું જાઉં છઉં, પણ તારી આ કરવીણ ચાલને આખી મીજલશમાં જાહેર કરશ અને આ ખું ધરિંનવેજ તારા ઉપર લેઆનત વરસાવશે. [જાયછે.

કાકુલ—પણ પણ, હું માફ માંગું છઉં. ગઈ એતો અંતે ગઈ. મુવો હું ! વળી પાછું મેં કાચું કાપીડું. હવે હું શું કરશ ! (ધુલેછે) અરરર જમ શેદને કેહેશેતો હું જનમથી મુવો, જમાસપને કેહેશેતો તે જોવો બાહાદુર છે તેવો પાછો છે અને આવીને એકદમ મારો તોટો પકડશે કે તું મારી માંશુકને પુ છનાર કોણ ? મરી જવશ. વળી પાછો એ મુજ જમાસપ મને નડ્યો હું મકુંજે આટલો બધો દબદબો ને દમામ એણે મારે ખાતર ગારીમાં પણ એતો કેયું મીજલશમાં ખીરાજવાને વાસતે હતું. એતો કેયું પેલા દેવના મ દેવ જમાસપને વાસતે હતું. પણ કાંઈ નહી. હુંખી હવે છેલે પાટલે બેસું. ખોઈ ધી કાંઈ દીવેલમાંથીખી જશે કે શું ? પેહેલાં ક્રં મારા એ ચંડાલ હરીકને આ શેહેરનાં એકજ ઝટકામાં જામે અને પછે તો આ દાકણી પોતાની ખુ શીથી માંશુકાય નહી આવેતો જખરદસતીથી હું એ રાંડને મારે સવાધીન લેવશ.

પ્રવેશ ૫ મો.

બલખ—પાદશાહી દીવાનખાનુ—ખુશીની મીજલશ.

અરનસપ, જમાસપ, કાકુલ અને બીજા સરદારો; શાહાબદીઓ તથા રામશગરો.

અરન૦—દલેરીના દબદબાથી દીપતા શરદારો, તમોને આજ રોજે રોશન કરવાને હું ખુશાલ છઉં કે જમશેદે અહોરમજદી માંનતો દીનદુશમની ભરેલો દાવો ખરહક રીતે તરક કર્યોછે અને દાનાવ વજીર ગોરાજને બંદીથી ખલાસ કરવાની ખાએશ ખતાવીછે.

કાકુલ—(મનસે) પણ તારપછે શું થયુંછે તેની કોઈને ખબર છે ? પેહે લી ધારણા કેહેવી ઉંધી વળીછે તે હમણા માલમ પડશે. [નકીબ આવેછે.

નકીબ—નેગાહ રજા નેગાહ ! શાહાનશાહે એરીઅનવેજ પનાહ.

[રામશગરો ગાયછે.

ગજલ.

(રાગ જાંનેદી હિંદુસ્તાની.)

નોરોજ રોજ શાહેજમ અવલ કરેછે.
 રોજ મુખારક શાલ સફલ કરેછે—નોરોજ.
 દીનનો એ દીનને દુનીઆનો છે તમામ.
 કોમનાં કામો ફુલે સવલ કરેછે—નોરોજ.
 ખુદરતી ખેલનો રોજ એજ શાલનો.
 વરસમાં વામતસર ફૂલ પડેછે—નોરોજ.
 લેલેકાર અમત એનથી ખુશાલ શાલ કાલ.
 યુગ્ગરવા એ સુભ દંત મવકલ કરેછે—નોરોજ.

છા.

[આ ગજલ આલેછે તેટલાં જમશેદ યુસા ભરયા
 ચેહેરાથી તખ્ત ઉપર આવીને બેસેછે.]

અરજો—(શહેરને) આજે પાદશાહની તખ્તે પાછી ઠીક દીમતી નથી.

શેહેરો—એના ચેહેરા ઉપરનું નુર નાખુદ થયું છે.

અરજો—ધરાંનેજ સરજમીનનાં શાહ સરફરાજ, બંદો તારો ફરમા
 બરદાર અરજ યુગ્ગરેછે કે તું શાહેજમાંનાં હુકમ મુજબ આ ખુશીની
 જલશ આરાશતે કીધી છે અને તું અમારો વાલી જે કાંઈ ફરમાવે તેનો શુખ
 ન અમારાં સરપર ઉઠાવી લેવાને સર નમાવી અમે ઉભા છઈએ.

જમશેદ—અરજસપ માં કામ હું સમજું છઉં, વાસતે હું માગી લઉં
 છઉં કેફરીથી તું એ રવેસે મારી વચે પડતોનાં. જેઓએ મારા દરજા અને પદવી
 ને મલતો મરતો બખ્ષી મને આજ શુધી રીજીવીને રાજી રાખ્યો તે નેકખાહો
 ને ઘટારત નથી કે મારો દરજો ખુલી જઈ મારી સલાહ પુછવાને બદલે હર વા
 તમાં મને સલાહ આપવા બાહાર પડેછે. અગરજો તમારીજ સલાહથી મને
 સલાવાનાં હોવોતો લઈ લેઓ માં રાજ, માં તાજ, માં તખ્ત, અને મા
 રી જગોએ તમે આવીને ખીરાજો. જો જમશેદ બાદા એટલો નાતવાન થ
 યો હોયતો તે બાહોલાં ધરાંનેજનાં તખ્તો તાજને લાએકનો નથી.

અરજો—આ શું અજાએબ ફરકાર ! અરે અફસોસ પાદશાહને રા
 હા બતાવાની મારી તમામ રંજ અને જેહેમત ખુલ મળી ગઈ.

શેહેરો—ઓ જાહાંનાં શાહ જમશેદ મારા ખાવીંદ ગોરાજને છોડવાની
 તું ઘાવરે કબુલાત આપી છે તે અદા કરી આ ગમખાર છાતીને ધીરજ આપ.

જમશેદ—સખર કર શહેરાંન. તારો માંડી તને હમણા મલનાર નથી.
 (શહેરનવાજ એક હાએ મારેછે) બુઢા અરજસપે મને સમજવડું કે રહએત
 મને બાદા ગણવા ના પાડેછે. પણ તે જુકું, જુકું છે.

અરજો—હું જુઢા. હું બાદા ! હવે માં હીઆં શું કાંમ ?

[અરજસપ રડેછે. થોડાક દરબારીઓ બાહોબાહો વાત કરેછે.]

૧ દરબારી—એમ હોય ?

૨ દરબારી—કદી નહીં.

૩ દરબારી—બાજોરગ દસતુરને કેવું અપમાન !

જમશેદ—કાકુલ !

કાકુલ—દાદગર દાદાર.

જમશેદ—ખુશનોમાં ખનેનટ સાધ્ધઅનામ શેહેરથી આવેલા લોકોને રજુ કર.

[કાકુલ તેઓને તેડવા જાય છે.

અરજા૦—(જમાસપને) આતો પાછાં ગલે પડીને છીટાં શોધવાની વાત બની છે.

જમાસપ—કેટલા સેજવારમાં એનું મગજ પાછું ફરી ગયું.

[કાકુલ રધઅતને લઈ આવે છે.

જમશેદ—મારાં વફાદાર લોકો, મારાં તાબેદાર બચ્ચાંઓ, મારાગુરી સી પાહો, સરદારો, દરબારીઓ અને દાવરો—તમે મારી રવેસે જાણો છો કે તમે તમામ લોકની વચે હું હોરમજદનાં બુલંદ મરતબાએ પોહિંતો છઉં. જી હાંનનાં જે ભાગો ઉજડ અને વેરાંણુ પડેલા હતા તેમાં મેં મારા હોનર અને હીક રૂથી કતેહ બતાવવા અને તેમાં પશુ જીવજંતો ઉપર સરદારી ભાગવનાર આદમીએ વસતી કીધી તથા જાંનવરી દુનીઆને તેની તાબેદારી કરતી રાખી અને જેમ એક પ્રછે એક તે કતેહ લેકિથી ભરાતા ગયા તેમ નવા કતેહ કરીને હું નથી દુનીઆં વસાવતો ગયો. (૧) મારાં બચ્ચાંઓ તમે જાણો છો કે મારા સરખા પા દશાહ કોઈ થયો નથી અને થશે નહીં, કેમકે આ જીહાંનની સઘલી આબાદાં ની મારે વતે છે. જીહાંનને મેં ખુબી સાથે સમારેલી છે. જીહાંનમાં જે કાંઈ હોનરો જાહેર થયા તે મારેથી થયા છે. તમમ જમીનનાં લોકોનું રંજ મેં ઘ ટાડેલું છે. તમારું ખાવું, પીવું, પેહેરવું, હોડવું, તથા તમારી મુરાદોનું ચ લાવવું મારીથી થયું છે. તમાને મારી બેહીસાબ નેઆમતોથી મેં પરવરેશ કી ધાંધે. દવાઓથી દરદ તથા એલાજોથી આજરને મેં હાંકી કાહાડ્યા છે તથા મારી નેરંગસાજી, મંતર અને અફસુનથી મેં માત અને માંદને દુર કીધું છે. તમારા તનમાં હોશ અને જીવ છે તે મારાથી છે, વાસતે તમે સરવેની ફરજ છે કે મને જીહાંનનો પેદા કરનાર હોરમજદ પોકારવો (૨) અને જેઓ નહીં પો કારે તેઓ હેરેમન છે.

શેહેર૦—પણ જાંની ખીરાદર તારી બેહન તરફ જો અને મારા ખાવીં દની ખામ દરગુજર કરી તેને છુટો કર.

(૧) જુવો વંદીદાદ પરગરદ ૨ જી.

(૨) શીરદોશી.

જમશેદ—હુંતો યજ્ઞદાન છઉં. આ દુનીઆમાં ભાષ કે ખેલેન હું સ મજતો નથી. સહ મારી પરવરેશીના મારાં બચાં છે.

અરબ—તારે આ જમશેદ બચાંનાં બાપનાં જોડીતો માયા કર.

જમશેદ—(ધણા યુસાથી) બસ મારા બોલવાની વચે નો આવ. મારી બનવારી રહ્યેત તમે મારી અરાધનાંને કાજ મારી મુરતીઓ બનાવા માંગો છો તે હું પસંદ કરું છઉં. અને હું હુકમ આપું છઉં કે આખાં ધરાંનવેજમાં તમામ બજકતે મારી મુરતીઓ બનાવી તેની પુંજ કરવી.

અરબ—પાદશાહ મજ મીસકીતનાં બે શુબન શાંભળ.

જમશેદ—ચુપ રેહ, અરબ—હું નથી માંભળવાનો.

અરબ—અગર તું ગરીબ પરવર તારા કાનોમાં તાંવેલી કલાઈ ધમ્મા કર, તોખી મારી નમનતાઈ ભરેલી નશીયેત તેમાં પેવસ થવાની અને તેથી હું બોલવાનો.

જમશેદ—અરબ—હું હુકમ કરું છઉં કે મુગો બેસ.

અરબ—પવીતર ફરજ આગળ હુકમ શું ખીસાદ ધરાવેછે ?

જમશેદ—બાંધા—આ બુદાને બાંધીને ફેદ કરો.

[ચિઝાક સવારો બાંધવા જાયછે ત્યાં,

જમાસપ—બખરદાર—આ બાજોરગને જે હાથ લગાડશે તે અખી ઘડી પોતાનો જાન બેહાશે. પાદશાહ—

જમશેદ—જમાસપ—તારાખી એજ હાલ થશે. (૧)એક સીંહ અને તે નાં યુસાની વચે તું નો આવ.

જમાસપ—અગર તે સીંહ મને ગલી જાય તોખી હું ચીંતા કરતો નથી. પણ મારાં દેશ તરફ, વતન તરફ, રાજ તરફ, હમજાત તરફ, કુલ આદમજાત તરફ, પાદશાહ તરફ, મારી પોતાની તરફ અને છેલે મારા બાદાની તરફ માં જી ગર જે કામ દેખાડેછે તે કામનાખી દર વગર બજવાને હું બંધાયેલો છઉં. આ જમાનાં ! તું આ માં એટલો રહ્યોછે ? ધરાંનવેજનો સેતારો કેમ શીહા થયો, કે જમશેદ જેવો પાદશાહ, દાહાપણનો જે દરીઆવ, બલાધનો જે ભંદાર, એલ મમાં જે આલેમ, ખાલેશીનો જે ખાંચો, ગનેઆનનું જે ગોહર તે આ ખરા ખી અને ખુવારીના મારગ ઉપર ચાલવું જરી કરેછે.

જમશેદ—કમખખત જમાસપ, અગરજો આ શાહાજાદીની મોખતની લડી તું પર વીટલાઈ નહી હતેતો હું તારી આ નાફરમાનીને માટે અખધ ડી તારાં સરને તન ઉપરથી મુરગની મીસાલ ઉપાડી નખાવતે. હજીખી હું તને ફરમાઉ છઉં કે તારી જેહરી જીખાંનને બંધ કર.

જામાસપ—એ જીખાનું જેહર રાસતીનું જેહર છે અને ખીજાં કાતેલ જેહર જરે જીવનો જમ થઇ પડે છે તારે એ રાસતીનું જેહર દીલનો રાહાપ ર થાય છે. વાસતે એ જેહર હું જેટલું ખાહાર કાહાડશ તેટલું એ પાદશાહ તારા કાયદાનું છે અને તારે કાયદો, તારાં રાજનું સુખ, તારી સલતનતનો સુધારો, તે મારું પોતાનું સુખ ગણી હું ચુપ રહેવાને ના પાડું છઉં. અતેઆ ર સુધી ચુપ ખેસતાં મારી જીખાં રાસતીની રગોથી મુજી આવી છે અને વધુ ખાંભાશી એખતીઆર નહી થવાથી તેમાંની સુખ વાંછી ખાહાર કાહાડવાને હું ખીહીતો નથી. અરે અક્સોસ, સાનસાહી દરખારનો જે દખખાવાલો વડો મો બુદ તેને આવું અપમાન !

જમશેદ—મોખદોનો મોખદ જો હું છઉં તો ખીજા મુખદો ઉપર મારી સતા ચાલે છે.

જામાસપ—કુલ ધરિંતવેજની પાદશાહતનો વડો વજીર તેને કદખાં નાખ્યો ?

જમશેદ—વજીરથી વડો પાદશાહ છે અને વજીરને ચાહે તેમ કેહેવાનો તેને અખતીઆર છે. વાસતે જામાસપ બસ કર. હવે ધણું થયું.

જામાસપ—જો જમશેદ બસ કરેતોજ જામાસપખી બંધ થશે. સાનસાહ જમશેદને હું મુરખીને તોલનું માન આપું છઉં, બાપસમ ખાહાલ રાખું છઉં અને ખરા પેઆરથી ચાહું છઉં.

જમશેદ—જામાસપ આ છેલી ચેતવણી આપું છઉં કે આંચી કમાનમાં થી છુટેલો તીર પાછો ફરતો નથી, તેમ બુઢા અરજસપને બાંધવાનો હુકમ ફેર વાતો નથી.

જામાસપ—તે તીરથી મારી છાતીને વીધી નાખ, તે હુકમ મારા ઉપર કાહાડ અને આ અશો પીરમરદ જેણે એક મગતરાંની છળ દીધી નથી તે ને આ મોત કરતાં બદતર સીતમમાંથી બચાવ.

જમશેદ—આ ગેરસલુકાઇ શું હું જોયા કરશ ?

જામાસપ—તારે શું હું દેવાનાપણું જોયા કરશ ? જાંહાં સુધી જમશેદ માં અક્કલ હતી તાંહાંસુધી મેં તુંને તાખેદારીથી માન આપયું. પણ (૧)જરે જમશેદ દેવાંનો બનયોછે તારે જામાસપ ગેરસલુક બનયોછે. એ ઉંધા ભાએ ગના પાદશાહ તું શું કરેછે ? તું શું એમ ધારેછે કે જરે કુવત ખુસામતને ન મેછે તારે ફરજ બોલવાનો દર કરશે ? પાદશાહી જો મુરખાઈમાં ઉતરેતો મર વત સાદાઈ સાથ બંધાયલી છે.

જમશેદ—(૧)જામાસપ તારા જીવને ખાતર હવે બસ કર.

જામાસય—(૧)મારો જીવતો તારા દુશ્મનો સામે લડવા સાથે મેં તુંને ગીરવી આપેલો છે અને હમણાંની હું જીવ ખોલવાને દરતો નથી, કેમકે તે તારીજ સલામતીને સાથે છે.

જમશેદ—(૧)મારી નજર આગળથી જ—

જામાસય—(૧)તારી નજરને પાધરી રાખ અને મને તારી પાસે રાખ.

જમશેદ—(૧)હું તાજો તખ્તના કસમ આઉં છઉં કે—

જામાસય—(૧)અને હું પણ યજ્ઞદાનના કસમ આઉં છઉં કે હું ચુપ બેસવાનો નથી.

જમશેદ—(પોતાની તલવાર કાઢાડે છે) નીચ ગોલાંમ, નાફરમાંન,

કુતરા—

પરન૦—(વચે પડીને) જવા દે, ઓ જમશેદ જવા દે—

જમશેદ—(અચકી જઈને) એ મુંજીને અતર ઘડી કેદ કરો.

(કોઈ તેની આગળ જતું નથી.)

કેમ બધા જણ જોયા શું કરેછો ?

૧ સરદાર—પાદશાહ અમારા સરદારને કેદ કરવા આગમ્ય અમારા હાથ કાપી નાખ્યું.

જમશેદ—(ધણાજ ખુનપર ચકી) ઓ હરેમનની ખસલતના ગિનામીનો તું મારા હાથથી કેમ છુટશે.

[જુસામાં જઈ તેની આંખમાં ખંજર ભોકી તેની આંખો ફાડી નાખે છે, અરનવાજ એક ચીસ પાડી લોંચ પર બેસુધ થઈ પડે છે.]

નીમખહરામ સેતાંન જીહાંનનાં નુરથી તું ખાતલ રેહજે.

[અંદરથી મોટો ઘોંઘાટ સંભલાય છે.]

કાકુલ, તું મારો તાબેદાર બંદો ખરો છે. આ બુદાને પકડીને બંદી ખાંતે લઈ જા.

[અરજાશપને કાકુલ તથા થોડાંક માણસો લઈ જાય છે.]

અરજા૦—(જતાં જતાં) કુટું, કુટું, ધરાંની સાંનશાહતનું નસીબ કુટું. ઓ સહિબ ! હું મારો વાસતે કાંઈ માંગતો નથી, પણ મારા પાદશાહ પર મહેર કર.

[જાય છે.]

[અંદરથી મોટો પોકાર ઉઠે છે.]

જમશેદ—(ધભરાટથી) એ શું થયું ? (બાહાર જોઈને) મારામારી ! શે હરમાં બલવો થાય છે—ઓ ! ઓ ! એ શું ઢાંગ ? એ કેમ ચાલશે ? એ કેમ ખમાશે ?

[ધભરાટમાં જતા રહે છે અને શઘલી દરબાર નાહાશભાગ કરીને જાય છે જામાસય, અરનવાજ તથા શેહેરનવાજ રહે છે.]

જામાસય—(હંઠાસતો) અરે ! મને કાંઈ દીસતું નથી હું કાંહાં જાઉં ?

શેહેરનવાજ—નામવર સપેહસાલાર મારો હાથ પકડ.

જામાસપ—એ કોણ ? શેહેરનવાજ અરે અરનવાજ કાંહાં છે ! અરે મ ને તેની પાસે લઈ જા.

શેહેરો—વાહાલી અરનવાજતો બેસુધ પડી છે.

[જામાસપને તેની આગલ ચલાવી લઈ જાય છે.]

અરે અરે આ દુખ કેમ જોવાય ? (ઉઠાડે છે) અરનવાજ, મારી નેક ગોઠ તાર બેહન (રડીને)

જામાસપ—ઉઠ યો ખુબ ફેરદાર માંશુક મજથી તારીગમ નહી જોવા તું પણ તું મારી ગમ જો.

અરન૦—(જગીને) યો ! એ કોણ, જામાસપ ! યો વાહાલા ! યો જીગર ! યો જાન ! (કોઠી કરે છે) અરે રે—(રડે છે) તારી આંખોનાં નરધેશમાંથી આંખોને બદલે લોહી ટપકે છે. અરે ! મને તે સુસી લેવા દે. એ લોહીતો આહાદુરીનું લોહી છે, એ લોહીતો રાક્ષસી અને હિમતનું લોહી છે, આંખોની તો દેશ ઉપરનાં પેઆરનું છે અરે ! [રડે છે.]

જામાસપ—અરનવાજ તું કાંહાં છે ? તારો ચહેરો કાંહાં છે ? તારું કદ કાં હાં છે ? તારો આકાર કાંહાં છે ? યો અંધકાર, અંધકાર, સંધું અંધકાર.

શેહેરો—નામવરો જરા ધીરજ પકડો.

જામાસપ—ધીરજ ! હવેતો ધીરજનોજ વખત આવયો છે ! હવેતો છ તો જીંદગીએ મોતનો વખત આવયો છે. હવેતો દુનીઆમાં રહેવા છતાં દુ નીઆંથી બાતલ થવાનો વખત આવયો છે. યો આ તાજ શું કાંમનું ? આ લેઆશ શું કાંમનો ? [સઘળું ભાંજતોર કરે છે.]

અરન૦—અરે જીલમ, જીલમ—વાહાલા જામાસપ જરા સપ્પર કર. હું કસમ ખાઉં છઉં કે તારી મોહોરદાર, તારી બાંડી, તારી ગોલામડી તરીકે રે હેવશ અને આ ગજબનાક હાદેસામાં તારી સારવાર કરશ.

જામાસપ—અરે ! પણ સારવારની સી ગરજ છે ? મજ સરખા એક ખુણે પડેલા અપંગ આદમીની સારવાર કેવી ? અરનવાજ મારી સાથ તું દુ ખી થવા માંગે છે ? તારા રોખશારા ઉપરના ગોલાખ તું નાહુક કરમાવા માંગે છે ? તારી ખીલતી જોખનને તું નાહુક બાલવા માંગે છે ? નહી—નહી—તું જા—તું સુખથી દુનીઆના સુખ અને સવાદ જો.

અરન૦—મેં કસમ ખાધા છે અને મારું સુખ કે દુખ, મોત કે જીંદગી તારીજ સાથે છે. દીલપ્પર તું ભુલી જાય છે કે જેમ દરએક દુખની દવા દીવા ના જમશેદના હાથમાં છે તેમજ આંખોના રતન બોહી બેઠેલાઓને તે પાછાં જોતાં કરે છે, વાસતે એ બોએલાં રતાંને પાછાં મેળવી આ ખુશનુંદી બરેલી જીહાંનમાં નવે જનમે જનમવાની તું આશા રાખ. આજ મારાં જીગર હું તારી બાંએધર, તારી રાહાપર, તારો ભોંભીયો.

(લઈ જતાં) અરે આસમાન આ સી તરેહનો સીતમ ! એક મેહેનનું કુખ ઘટાડવાની ઉમેદે આ દીવાનખાનામાં દાખલ થયાં ને ખીજી મેહેનની કમખખતી માં વધારો કરીને આ નેહસત જગા છોડીએ છઈએ. [તેઓ જાયછે.

[કાકુલ, પશંગ અને તેનાં દોસતો આવેછે.

કાકુલ—(ગુમામાં) એ કોણ એવો દેવનું માંથું આવધું કે મારા જેવા તે હેમુરમની તોખમના શાહાજદા કાકુલને અપમાન આપે ? મુંજી ખુરજીગર, ગામડીયો ગમાર, બાજીખાઉ એકુત, મહવારથી બપોર ને બપોરથી રાત સુધી જીહુમરીની અંદર જોડાઈ રહેનારો ધાંચીના બલદ, એ મને અપમાન કરનારો ? અલબરોજ આગળની દરબારમાં ગોરાજીને કેદ પકડતાં એ વચે શું કરવા આવ્યો કે પોતે કેદ પડ્યો ? ને છોકરીનેતો પોતેજ બંદીખાને લઈ જવા માંગી, તેમાં પાદશાહનો શું વાંક ? અને હવે વળી ખીજી બંદીખાનોની સાથે જોડાઈ ઉઠાવી, ખીજીઓની મીશાલ પોતે છુટ્ટો થઈ ના લેવા—ના દેવા ને મારી ઉપર ઘસી આવ્યો. અએ યારો, અરજસપને કેદ જોઈને કેદીઓના જીસો ઉમકેરાયો, તેઓના બલવાનું શું ખીઆન કરું ? બધો ધુજારો મારી ઉપર હતો ને મારેતો પાછલા પગલાં ભરીને દેવાલ કુદાવવી પડી.

૨ દોસત—(મનસે) કેવો બાહાદુર !

કાકુલ—એમાં શું કાંઈખી હિચકારાપણું છે ?

પશંગ—અરે કોણ એમ કેહેછે ? લડાઈના રણમાં ખરી બાહાદુરી જે મ કોઈવાર આગળ વધવામાં તેમજ કોઈવાર પાછળ હટવામાંખી છે.

કાકુલ—હુંખી દલેર બાપનો દલેર બેટો છઉં પણ હાથે કરીને લડાઈ ઉઠવામાં કાંઈ દાહાપણું ?

૨ દોસત—તમે લડાઈમાં ઉતરતા નથી એજ દાહાપણું છે.

કાકુલ—પણ તેઓમાં પેલા ગામડીયા પર મને ઘણું હસવું આવવા લાગું. ગોરાજીએ તોફાન કીધું તેની સુજે એ ફોકટ ધસડાયા કીધો. તે બાહાદુર છે, પણ મારા જેવો દલેર હોય ? વાઘની સાથે બકરી લડવા આવીતી.

૨ દોસત—(મનસે) તોજ તમે પાછલા પગ માંખી આવયા.

કાકુલ—મારી પાસેથી તેણે લડાઈ માગેલી છે. હું જઈ કે નહી જઈ વાઈ ?

પશંગ—તમે નહી જશોતો હોરમત જશે.

૨ દોસત—(મનસે) અને જશે તોખી હોરમત જવાની.

૧ દોસત—ઓ લેઓ તેજ હિઆં આવેછે.

કાકુલ—એ પાદશાહના મેહેલમાં ચોરી કરવા આવતો હશે. આપણે ભરાઈ જઈને એના ચાળા જોઈએ.

પશંગ—અરે તમે મેદાન પડાજી.

કાકુલ—(ખીહીકથી) અરે નહી, નહી, હું ખીહીતો નથી, પણ હાલ લડ

વાને તઈઆર થયો નથી. ભુખ લાગા વગર ખવાતું નથી, તો જરૂર પડવા વગર લડાય કેમ ?

૨ દોસત—(મનસે) ખરા પેહેલવાનને લડવા વગર ભુખજ નહીં લાગે.

[તિઆ કુર જાયછે. —
[કારન પોતાની ખંદીની સાંકલ તોડતો તોડતો આવેછે.

કારન—નાજુદ થા, ઓ ! નાપાક નસા (સાંકલને ફેંકી દીએછે) હું તદન છુ ટા. મારી બેઠીને સલામત રાખેલી અને હું મારી મરજીનો ઘણી થયેલો. આહુંતો હું ખી બલવામાં સાંમેલ થાઉં, પણ મારો જીવ નાં કેહે. બાજુતો ફેલાદી દેખું. (બાજુ ઠોકેછે) પણ સેલડીનો ખવાસ વાંસમાં નહીં હોય, સેલડી માંજ હોય ને તેને ઘાણીમાં ગમે એટલી પીલે તો ખી સેલડીજ, વાસતે પાદશા હે ખરાબ ચાલ ચલાવી પણ આપણે નહીં તેમ કરવું.

કાકુલ—(હરસે) બાહાદુરતો ખરો હો. ગામડીયાઓ જોરાવર ધરીતો

કારન—ખંદીવાનો બલવો કરીને છુટા થયા ને સંપ કરીને વજીર ગોરાજે ને મોકલેલો કે જઈને જોહાકની મદદ માંગે ને તેને હીઆં તેડી લાવે. અરજ સપે તેને ઘણાં ખી વારયો કે પાદશાહ દેવાનો થયેલો તેથી આ જીલમાત ચ લાવે. રૂપણ બધાં લોકનાં યુસા આગળ એ દસતુરનું શું ચાલે ? બધા છુટા થયા તારે એ દસતુરજ બેડી ધાલીને હજી બેસી રહયા—ગોરાજેતો મોટું નજરાણું લઈને જીહાકને તેડવા ગયો. હું પાદશાહને મદદ લાગશ. આ બાજુ દીડી.

[બાજુ ઠોકેછે.

પશંગ—(કાકુલને) તે તમારે વાસતે બાજુ થોકતો હશે તમે મેદાંન પડો.

કારન—કાકુલ કડક કુરકીરીયાંની માફક કટકટ કરતો દેખું, પણ એક લા ગમાં લઈને લપરાક જો કકડાવીને લેવશ કેની તો ભાંએપર ખાંત ખાશે.

[લપરાક દેખાડેછે.

કાકુલ—નહીં યાર—તમે લોકો મને એની સાથ લડવા કેહોતો તેમ ન હી બનશે.

પશંગ—પણ જેમ તમે લડવાની ઠીલ કરશો તેમ એ વધારે બેહકશે.

૨ દોસત—(મનસે) પશંગ એનો રકાસ બનાવા માંગેછે, પણ તેમ કરવાની ખીજી રીત છે. (મોટે) શાહાબદા હું એક ઉપાય બતાઉં. તમે એ ની સાથ સલાહ કરશો.

કાકુલ—હા, મોટી ખુશીથી તું જઈને એને સમજાવ દોસત.

૨ દોસત—(કારન આગળ આવીને) અએ અજીજ, શાહાબદા કાકુલ તરફથી હું આવયો છઉં અને તેવણુ તમારી સાથ લડવાને તઈઆર છે.

કારન—ઠીક છે, અમારે કાંઈ ના છે. [બાહે ચહડાવેછે.

૨ દોસત—પણુ તે લડવે એક ચીતાની ચુંગાલનો છે, વાસતે તમે સં બાલ રાખજો.

કારન—અરે એવા લોખંડીતો ઘણા વટાવનાં ગીઆછે.

૨ દોસત—(કાકુલ આગળ આવીને) એતો જખરો ખુનપર ચઢ્યો છે, તું નામવરના લોહીનો તરસ્યો થયોછે ને લડાઇના મેદાંનેજ તમો વચે વાંધો ચુકવવાની અદાલત સમજેછે.

કાકુલ—હવે કેમ થયે, હજીની સમજાવી જો.

૨ દોસત—(કારન આગળ આવીને) ચાલ દોસત તારાં હથીઆર ધ સેલાં તઘઆરછે કે ? અમારા શાહાજાના પગ વટીક જમીનપર થોપતા ન થી, તેણે કેહેવાડ્યું છે કે તારું વશીએત કરવું હોય હિઆ છેલ્લી બંદગી હોય તે કરીલે; કાંએકે એક મસત હાથીના પાંઉ તલેથી તું જીવતો જવાનો નથી.

કારન—તેનાતો પગ નથી થોપતા, પણ મારાતો હાથ નથી થોપતા ને એ પગ નહી થોપે તેની નવાઈ નથી.

૨ દોસત—(કાકુલને) વેકો, તઘઆરી કરો, એતો સુલેહ કરવા ના કેહેછે.

કાકુલ—મમમમારો જાન જાન મક્ત જાયછે, અરે હજીતો હું કકકકાચો કુમારો મમમમારી અરનવાજ માશુક હવે મારે હાથ આવવાની વકીછે, કકક કારણ કે તેનો મમમમાઠી યનારો સસસસરદાર જમાસપતો આંધલો થયો એટલે એ પપપપપોતાની મમમમમેજે મારે હહહહહાથ આવતે; અઅઅઅ હું ઉ મેદ ભરીયો મારયો જાઉં છઉં.

કારન—અએ હીચકારા હેમક, ચાલ, પડ મેદાંન અને નેકોને દુખ દેવા નો બદલો આ બાજુના બલથી જો.

કાકુલ—અઅઅઅ અચચંડાલ તું લાહેરી કકકરીને ફાવવાનો નથી. (ધુજેછે.) [અંક સીપાઈ દોડતો આવેછે.

શીપાઈ—શેહેરમાં બલવો અતીશય વધી પડ્યોછે અને શાહાજા કાકુલને જમશેદ તુરત બોલાવેછે.

કારન—ગીમકહરામ મુંજી હમણાતો તને મુદ્દને હાથથી છુટવાનું બાંહાં નું મળ્યું છે, પણ યાદ રાખ કે તારા જીવનું બેઆનું લેવાઈ ચુક્યું છે. [જાયછે.

કાકુલ—હવે મને ધીરજ આવી. બોદાએ મુજરપર રેહેમ કીધી.

[તેઓ જાયછે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સીસતાંન—કુરંગશાહનું દીવાનખાનું.

ખુશીની મીઝલશ—રામશગરો અને સાહેલીઓ—કુરંગ અને
ધવાલુસ, પોતપોતાના રસાલાઓ સાથે.

કુરંગ—નહી મારા અજીજ એ વાત જીતહાર નહી ખનશે. અગર તમારે સેમેટીકટોલાનો જાલેમ અજીદેહાક(૧) તમારાં બવરી(૨) દેશમાં દેવબંદ હું શંગના જેવા બાહાદુર ગણાતો હોય અને તમારા સેમેટીક(૩) ઝેળાનો તે ગમે એવો સફરાજશાહ હોય, તો પણ અમે અમારા આ મોલકે નેગારીનની મોટાઇ ઉપર મુસતાક છઠ્ઠાએ અને અમારા યજદાંસનાસ શાહ જમશેદની જનાબમાં ગરદનફેસાની તથા તાબેદારીને માટે હંમેશે હાજર છઠ્ઠાએ. વાસતે, દોસત, તારા જાલેમ અજીદેહાકનું જસતી બરેલું માંગવું રદ કરવાની અમારી ફરજ છે.

ધવાલુસ—પાદશાહ કુરંગ, ગોમતાખી માફ છે, પણ અમારા ખુલંદ સે તારેના શાહની તરફથી એકવાર ફરી ચેતવણી આપવાની મારી ફરજ છે કે દેવોના સરખાં અમારા દેહસતનાક લશકરના નાશકારક કદમ તારાં આ આખા દ(૪) રાજમાંનું નામવર જેવા માંગતો નહી હોય, તો પીસાંનો(૫) સુધીનો તારે મુલક અને તારાં આ સાકીઓના શેહરને(૬) સોબાવનારી અને મરદાંને

(૧) જોહાકનું અવસતામાં જણાવેલું નામ.

(૨) બવરી, બાખીલોનનું ધરાંન તરફ જણાયલું નામ.

(૩) શીરદોશીએ જોહાકને અરખ લખ્યો છે. અરખો સેમેટીક ટોળાના હતા અને એ શક ઊપજવનારા પાદશાહને અરખસતાંનને બદલે બાખીલોનમાં એ ટોળાની તે અરસાની વસતીનો પાદશાહ ગણી શકાય એવું વીદવાંનો તરખથી અનુમાન કરવામાં આવે છે.

(૪) સીસતાંન તે વંદીદાદમાં જણાવેલું વેકેરત છે, એવું ડાકટર હાઝિગ અને બીજા વીદવાંનોનું મત છે. એ ભુમી અવસતા પરમાંણે ઊજડ હોવી જોઈ એ, પણ માલકમ અને કરીસટી જેવા મુસાફરો ખાતરી કરે છે કે અસલી જમાનામાં એ “રસતમની પેહુડી દર પેહુડી ઊતરી આવેલો મુલક ઘણી જાહોજલાલીમાં હતો.”

(૫) પીસીનની ખીણ, જે હેરમંદ નદીની પુરવે આવેલી છે.

(જુવો રીટરની ભુગોલ.)

(૬) સીસતાંન મુલક સાકી નામનાં ટોલાની ભુમી ગણાય છે.

મરદના લેખાસમાં મરદાંતગી બતાવનારી તારી શાહાબદી સમનનાજને અમારે હસતક સપુરદ કર.

કુરંગ—મારાં રાજના એ બંને ગોહરો ઉપર અમારા જમાનશાહ જમ શદનો હક છે, માટે જોહાકની માંગણી હું ધીકારી કાઢાહું છઉં. જુજરગ પેગા મને પોહાંચાડનાર તારી માંગણીના જવાબમાં મેં તને મોકસલ કહી સંભળાવીયુંછે. મારી આ પવીતર બુમીનો એક રેતીનો ધાનો અજદેહાકને મળનાર નથી અને મારી દેલનવાજ બેઠી સમનનાજનેતો સુદ જમશેદની પોતાની સાથ નેકાની પૈવંદ બાંધવાની નજીમ આગમચથી આશકારા થઈછે અને તે પરીજદને એ જમાન શાહસેજ પરણવાની મેં પુર રજા આપીછે; જેથી બલા બલા સરફરાજ, શાહાબદાએને એ ખીલતા ગોલાબની ઉમેદમાં હું નાઉમેદ કરતો આઉં છઉં અને તારા જોરેમંદ જોહાકે પણ એજ રવેશે અશેઆનો પડવા સરખું કીધુંછે.

ઈવાલુસ—પછે રખે શાહ કુરંગને પોતાને અશેઆનો થવું પડે—કેમકે તુ નામવરને કદાચ અપર નથી કે જમશેદનો સેતારો બદ આવયોછે અને જોહાક પોતે તેના ઉપર ધુજરો લઈ ગયોછે.

કુરંગ—એસીરીઅન એલચી તારી એ ધમકી એક કોડીનાં વજણની નથી અને જમાને જમશેદ જેવા ખોદા દોસત ઉપર કોઈ દુશ્મન ગાલેબ આવનાર નથી. વાસતે મારો જવાબ તુંએ જાંણી લીધોછે અને હવે તારે વતન રવાને થવાની તક આપી કર, પણ તેટલાં અચ્ચે અજીજ તું બેઠાકર અને બે દેહેસત રેહજે, કારણ કે જો કે તું દુશ્મન તરફથી આવયોછે તોપણ મારાં આલીશાં મહેલમાં તારે ઉતારો કરવોછે, જાંહાંસુધી તું હીઆં ઉતારો કરે તાંહાંસુધી તું અમારી તમામ માહફેજત તથા જલવણીને લાએકનો એક પહ રાણો છે; જાંહાંસુધી તું અમારો પહરોણો છે તાંહાંસુધી દોસત પણ છે; અને જાંહાંસુધી દોસત છે તાંહાંસુધી તફાવતની બેઠીને તોડી દીલમાં મોહાબતનો રસ વેહેતો કરવો રવા છે.

[ઈવાલુસ પોતાના રસાલા સાથ નમીને બાંધે.

[રામશગરો ગાયછે.

ગજલ.

(રાગ જાંજોડી.)

“જર હોયતો હરકોઈ હોયે ચાર ઉસીકા ” એ રાહ.

બજ હોયતો બાહાદુરીથી લડીને બતાવો,

દેવ દુશ્મનને દાખી દીલે દેશ બચાવો. બજ હોયતો.

“જંજીર ભલી, તોક ભલી, માત ” ભલું માનો,

જોહકનાં જાંણો કાલીને સંભાલ નહી દાવો. બજ હોયતો.

જોખન જાન ધન માલ ખાન પાન ખપે શું ?
 ઇજત માન પુન દાનનો દુખે જો દાવો. બળ હોયતો.
 ઓરત માં બેઠા બેઠીની લાજ કાજ લડજો,
 દાનાઈની દામન લઈ શરીર સહિનાં થાવો. બળ હોયતો.

[સમનનાજ, શુસન અને સામ્મીલીઓ મરદના લેખાશમાં
 શેકારઘાહથી આવેછે.

સમનનાજ—મારા મેહેરખાન પદર તુને રાહત અને ખેરીઆત હોજો.

કુરંગ—મારી શાદતમંદ સ્મહજીદી તારો માહતાખી મુખરો જોવાથી મા
 રં દીલ શાદમાન થયુંછે. આજના તારા શેકારઘાહની શી ખપરછે ? તારી
 વાજતી સવારી કીઆ દુરનાં મુલુકોને તારા ઘોડાઓનાં પાંઉંથી ગજવી આ
 વીછે અને કીઆ હલાવત તથા લેહેજતવાળા સેકાર તારા ઘોડાર તીર ઉ
 પર પ્રીદા અને આજેજ થયાછે ?

સમનનાજ—શું આપું આજનાં શેકારની ખપર ?

મુસીખત પડી મજપર આજ પેઆરા પદર.
 ઇટીમાંનદર(૭) નદીપર હતો આજનો શેકાર,
 પવીતર જેનાં પાંણી વેહેછે શરપને આકાર.
 ફલવંત જેનો કીનારેછે આપાદ, ભરપુર,
 ખુશનોમાં તે જગ થયાં શેકારમા ચકચુર.
 શું રંગીન ગોરખર કે શું કુદતાં હરણ,
 રમતીઆલ કે ખડીયાલ સહિ થયાં શરન.
 અજબ આલયો ઉલટમંદ શેકારનો દોર,
 રમતમાં ગમતમાં વીતીઓ પાછલો પોહોર.
 પણ અચખુચ તેવામાં થયું જખરં તોફાન,
 ખુદરત થઈ ખફા કરવા હમને હોરાન.
 હોય તેની પેદાશનાં શેકારનું ગોયા વેર,
 ઈઆ તીરો જોઈ આંખમાં અદેખાઈનું જોહેર,
 રૂઠી તેમ ખુદરત થઈ જખરદસત દુશમન,
 સીસતાનનાં જંગલમાં મચાવયું ધુમ રંન.
 વાદળ ચહડયું રંગપર, શીહા, અંધકાર,
 પવણ પાડતો જોસમંદ ખુમને પોકાર.
 વીજલી અમકે તેજથી જેમ ધારદાર સમશેહેર,
 ગગડાતે ગોસાભર કાહાડયો ધુમ કેહેર.
 બાહારાંનને હીમનાંતો છુટાં જાંણે ખાંત,
 વળી તેમાં ઉખડયું નીમખનું મેદાંન.

(૭) હાલ જમાનાની હુરમંદ નદી.

મેદાન થયું શીહા જાણે કાલું કફન,
 વાગવા લાયું નીમખ જાણે યુમતી ગોફન.
 વીખરાઇને ભુલાં પડ્યાં હમે મૃતિ,
 વાટ ખાહી, માથ ખાહી, દીલે દુખી ખહુ.
 રખશ મારે તેજ પવણ ઉપર પીક,
 ફેરવી લઇ ચાલયો મુલુક આણુજાન આણુદીક.
 હરમંદ પરથી હાંકી કાહાડી જીરાહને દરીઆવ,
 એકલી પડી કીનારે, નાં દોસત, ના આસનાવ.
 માંત થયું તોફાન પછે કચ્છું ગંભીર ગોર,
 પડ્યો તેટલાં કાંને એક ભયંકાર શોહોર.
 પીક ફેરવી દીડા એક વાઘ ખહુ નજદીક,
 પણ હીમત કીધી ધારી દુર કાહાડી ખીહીક.
 કમાંતથી ફેંક્યો તરકખંધ તેજ તીર,
 આપાદ પેઠા જઈને વીંધી શેરનું સીર.
 લોટયો તે ભાંપર પેહલેજ કારી જખમ,
 પણ ઉછલી દરીઆવપેરે આવયો મજગમ.
 રખશ પણ ઉછલ્યો જોમથી પાડી જુમ,
 ઉડી ગઈ હું ભાંપર, મુઘ જુઘ થઈ યુમ.
 શેર આવયો ગલિખ મારી મુજપર તરાપ,
 પણ રાખનાર યજ્ઞદાંતો દુશ્મન ખાય ઉલથાપ.
 આવી લાગો શેરપર કાંઈ તીરેનો વરસાદ,
 નાહાઠો મજ તરફથી તે કરતો શીસાદ.
 ઝટ દોડી હું કાહાડી સમશેહેર પલવાર,
 જરખ માતર એકજમાં કીધો તે ઠાર.
 ભિગી મળી સાહેલીઓ આ સોહિલ સમાન,
 મદદ એમની હતી તો મળયું જીવતદાંત.
 ધરયો રસતો આ દુજકો(૧) શેહેર ગમ,
 આશાંતી ને હેશાંતમંદ આવયાં છછએ હમ.

કુદંગ—(તેને ભિટીને) આ, હા, આફરીન, આફરીન મારી દીલનવાજ
 દીકરી તારા હાથેને મારી આંખોમાં આંપવા દે. ઓ ! ઓદા મારી એકપુરી
 શાહાજદી, મારા જીગરની જોત, મારાં હૃદયનાં હાર, મારાં રાજનાં આ
 ઠામને તુંએ કેવી આફતમાંથી બચાવીએ, પણ તે મારેજ આતર, મારાં રા

જને ખાતર, કુલ ધરાંનવેજને ખાતર બચાવીછે. મારી બાહાદુર ખેટી તું તને એક નાજુક નાર છે, પણ કુવતે એક પીલતન પેહેલવાંન છે. જે બાપ એક દીલને રીજવનારી ખેટીની ઉમેદ રાખેછે તેને એક રાજને બચાવનારા ખેટાની ઉમેદ વધુ હોયછે. પણ તું મારી ખેટીખી છે અને ખેટા પણ છે. સમનનાજ તું મારા મેહેલનો ખરો ખોરશેદ છે અને તારો રોશન ચેહેરો મારાં દીલને અને મેહેલને, મારા ઘેરને અને શેહેરને રોશન કરેછે. સુમખો લની સુરખીની સમનનાજ તારી બાહેશ મુજબ મેં તારે વાસતે ખુશ બાગ બનાવા માંડયો હતો તે તદ્દખ્વાર થયોછે. તેનાં શુંદર કેઆરાઓમાં નરગેશ અને લાલા જેવા સોહામણાં કુલો ખીલી નીકલયાંછે, તેનાં ખુશનોમાં ચોકમાં કલાખતુની દોરીઓ અને અતજસના પદડા સાથનાં સાટીનનાં તંબુઓ આરામ તે કર્યાછે અને તેનાં શુંદર એવાનમાં જમશેદી તખ્ત તથા નરખતના દસત રંખાંન ખીલાવયાંછે. વાસતે મારી ગુલશામ ખેટી તું આજથી તે શુંદર મકાનમાં મુહૂરત કર અને આજની મુસીબત ભરી મંજલની થાક ઉતારવા અમખર અને કસતુરીથી તારા હાથપગ ઘોષ તથા જરનેગાર પેઆલાઓમાં અનાર અને જમરખના સરખત નોશેજન કરી, નવે જનમે તુંને પાછી મારે તાંહાં માકલવા સાર તે દાદગરની હેશાનમંદી ભરેલી એખાદતમાં મસગુલ થા. તારા બાએગવંત હાથ મેલવવાના ઉમેદવારોના કંટાલાથી એ એકાંત મકાન તુંને દુર રાખશે અને તું નુરમંદ શાહાજદી નુરમંદ જમશેદ સાથ નેકામા મલવાનાં તકદીરના લેખ ખરા પડે તાંહાં તુલક આ નવા મેહેલમાં તું પરીચેહેરને રાહા ત રેહેશે.

[તેઓ બાયછે.

પ્રવેશ ૨ જો.

બલખ—જમશેદનાં મેહેલની ગાલેરી.

શેહેરનવાજ અને થોડાક સરદારો.

શેહેરનવાજ—દેલાવર મરદો મારી મુરાદ ખર લાવવાને અગર જો કાંઈપણ શકસુમેહ હઆ ખતરો તમારાં દીલને કચવાવતો હોયતો એકદમ જાહેર કરી વધારે જાલાસો પાંખો.

૧ સરદાર—નહી, યો નામવર શાહાજદી તમારા જાલાસાથી અમારાં દીલ ખાલેસી પામી ચુક્યાંછે અને વધુ જાલાસાની જરૂર નથી. પોતાને માંથે તું જે તાજ એક નેઆમત અને સોબાને બદલે એક બાજ તરીકે આવી પડ

હું હોય, તેને આપણે હાથે કરીને ખસેડવામાં કાંઈજ નહીં પણ અહં દેશહીત છે અને તે બહુ કામ નામવર ગોરાજીએ માથે લીધું છે, તો તેમાં સંમિલ થવા ને અમે પુર ખુશી બતાવીએ છીએ. અમારી સરદારી તલેનાં દરએક બાહાદુર શીપાહ બચાની સંમિલગીરી ઉપર તમે ખાતરીથી ધતિયાર રાખજો અને ખુબ રવેસે યાદ રાખજો કે ધરાંનવેજનાં બલોને કાજ એક જલમી રાજને બદલી નાખવા ઉપર જારે એકવાર આ દેલાવર દીલ લાગાં તો હરગેજ તે પાછા ફરવાનાં નથી.

[સરદારો બપછે.]

શેહેરનવાજ—(એકલી) રાસત મનસનીની મદદ એ લોકોની છે. મારે જીવ કરતાં જાંની ગોરાજી જોહાકને લઈ સરહદની અંદર દાખલ થયો છે અને તેનાં તમામ દોસ્ત આશનાયો તેની દાદખાહી તથા મરવતને ખાતર તેની સાથે મળી જવાનું નામ આપ્યું છે તો મારું દીલ જે પેહલેથીજ મારા ઘણીને મળેલું હતું તે આ વખતે મળી જવામાં કેમ ઠીલ કરે ? એ દોસ્તો અને રક્ષાની મદદ ઉપર મારા ગોરાજીએ મોટી ઉમેદનો મેહલ ઉઠાવ્યો છે, કેમકે જો સરદારો પોતાનાં લશ્કર સાથે તામિ થાય તો શમશેહેરનાં એકબી જરખ વગર ધરાંનવેજ જીતી લેવાનું આશાંન થઈ પડે. સરહદનાં શહેરો અને કીલ્લાઓ એજ રીતે તેનાં વધતા કાબુ આગળ નમી પડ્યા છે અને હવે આ પુરાતન પાચેતખતને એજ રવેશે તામિ કરવા મજ તામિદાર ચોરતની તે મદદ માંગે છે તે આપવાને હું મરેઅશમથી બંધાયલી છઉં. મારા ઘણીની પડતીથી મારી ચહડતી કદી થાયજ નહીં—વાસતે તે પોતાની ચહડતીને સાઈ જોહાકને મળ્યો તો મારી પડતીને પાડવા સાઈ પડતાં પડતાંની તેને ટેકોજ આપશ.

[એક કાસદ આવે છે.]

કેમ વધાઈને લાવનારા જવાંન મારા આવંદ તરફથી શું ખબર લાવ્યો છે ?

કાસદ—હું માફ માંગું છઉં, યો નેકબદ શાહજાદી. નામના ઉઠાવનાર ગોરાજીએ તું નામવરનાં સરનામાંનો રૂકો મને આપ્યો હતો તે જીવની મીશાલ જલવીને આ મેહલ સુધી હું લઈ આવ્યો, પણ જેમ એક કીસતી ભર દરીઓ પાર ઉતારી કીનારે દુખે તેમ તું નામવરનાં ઉંખર ઉપરજ તે રૂકાને મેં જાહ્યો છે.

શેહેરનવાજ—જાહ્યો ? શી રીતથી ? જલદી બોલ.

કાસદ—એક મુરખ દેખાવનો અને હીચકારા તગનો શખસ, જે પછવાડેથી મારા જાંણુવામાં આવ્યું કે સાહજાદા કાકુલ નામનો હતો, તેણે તું નામવરના દરવાજા આગળ મારા ઉપર હોમલો કર્યો, મેં તેને બાહાદુરીથી હકાવ્યો, પણ તેવામાં અકસમાત હોનારતથી મેં તેના હાથમાં તે કીમતી ખતને જાહ્યો.

શેહેરનવાજ—અફસોસ ! કાસદ, એ તારી એવી ગફલત થઈ છે કે તારો

અને મારા બંનેનો જીવ મુદલ મલામત નથી. તોપણ મને ધીરજ એટલી જ છે કે એ કાગળ એક એવા બેવકુફને હાથ ગયોછે કે જેને કુસલાવી મારા હાથમાં લેવાને વાર લાગશે નહીં, પણ તેટલા માટે તેને શોધી કાઢાડવા મારું મારે વાર લગાડવો નહીં જોઈએ.

[તેઓ બપોળે.

[જમશેદ અને તેની પાછળ અરનવાજ આવેછે.

જમશેદ—(મોટા શુસાથી) નહીં—નહીં—નહીં, બસ તું મારી પાસેથી જા. મારે આ જીહાનમાં કોઈ સાથ કામ નથી. મારે કોઈને મળવું નથી. મારે કોઈને જોવા નથી. મારે કોઈ સાથ ગોફતગો કરવી નથી. મારે કોઈની મસલત જોઈતી નથી.

અરન૦—એક બે બોલ સાંભળો—

જમશેદ—નહીં—નથી સાંભળવાનો. હું તો દેવાનો થયો, તારે સાંભળવાનું શું ? મારું હૃદય કુટું, મારા કાન ફાટા, મારી અકલ ગઈ, તારે હવે સાંભળવાનું શું ? તું જ એમ કેહેનાર હતી કે નહીં ? બુઢા અરજસપજ એમ બોલ્યો હતો કે નહીં ? જમાસપે તેને ટેકો આપ્યો હતો કે નહીં ? ગોરાજી દગાબાજ થયો કે નહીં ?

અરન૦—પણ જરા ધીરજ—

જમશેદ—બસ—ધીરજ ? સાંળી ધીરજ ? મારી ધીરજ ઉઠી ગઈછે. મારી છાતીમાં આગના સોલા ઉઠ્યાછે. મારું જીગર ઉઠીને બાહર પડેછે.

અરન૦—અરે ! વફાદારીનો આ બદલો કે ?

જમશેદ—આજે વફાદાર કોણ છે ? મારા અકાબરે ? તેઓતો મારા દુશ્મન થયાછે. મારું લશ્કર ? તેણેતો બલવા કીધોછે. મારો દસતુર ? તેતો નાફરમાન થયોછે. મારો સપેહસાહાર ? તેતો સતાની સાંભો થયોછે ? મારો વજીર ? તેતો દુશ્મનને જાહ મળ્યોછે. વફાદારીનો બદલો તું ના બોલ, પણ હું ફરીઆદ કરશ કે આલમની પનાહદારી અને પોસતીનો આ બદલો કે ? અરે ! મારા હાથ અકડી જાશે કે જે હાથે નીમખાહરાંમાને મેં નવાજ્યા. અરે ! મારી બાજુ જમીશતાનના બરકથી બંધાઈ જાશે, કે જે બાજુએ ખેમરવતોને બચાવ્યા. અરે ! મારાં પાસાંમાં કાંટા ખુંચાશે, કે જે પાસામાં સપોવી સપોવીને મેં જેહેરી સરપ પાલ્યા. સરપની કુંકળી જેટલી જેહેરી નહીં હોય, વીધુનો દંખ જેટલો કાતેલ નહીં હોય તેટલું જેહેર દગલબાજીમાં છે. “નીમખહરામ આદમી કરતાં હક્સનાસ કુતરો ભલો.”(૧)

અરન૦—પણ હજી કાંઈ મોડું થયું નથી. ઉપાય આપણા હાથમાં છે.

જમશેદ—હવે મારું કોણ રહ્યું ? મારી બાજુએ કોણ છે ? મારો બચાવ કોણ કરેછે ?

(૧) શરસી કુટુંબત પોથી.

અરન૦—કોઈ નહીતો તારી બેહેનાતો છે.

જમશેદ—ઓ ! બે બેહેનો, બે નાતવાં નારીઓ. બેહેનોખી સાવા સુતે વફાદાર રહેવી જોઈએ ? દુનીઆંજ દગાબાજ થઈ, જમાનાંજ જલમ થયો, આસમાનજ રૂઠું, ખુદ હવા પોતે બેવફાઈની બદબો મારે, તારે બે બેહેનો શું ખીસાદમાં ? એ વફાઈ નથી પણ કગાઈછે. ઓ બેમરવત, બેલે આનતી, બેઅંદાજ, બેએખતીઆર, બેહયા, બેવફાઈ તારી હૃદ કાંઈછે ? તારે અંત કાંઈ છે ? (તુછકારથી) બેહેનો ! બેહેનો ? વેરસીઓ. એક બેહેનનો ખાવીંદ બલવાખોર થયો, ખીજી બેહેનનો દીલદાર બલવાખોર થયો અને તેમની સાથે જોડાયલી બેહેનો જો પોતાની ફરજ બજાવવા આહેતો તેઓ પણ બેવફા અ ને બલવાખોર હોવીજ જોઈએ. પણ તારે તમોખી તમારા ધણીઓની મી સાજે તમારી બેવફાઈ જાહેર કાંએ નથી કરતાં ? છુપી ખરાખી જાહેર ખરાખી કરતાં વધારે ખરાખી કરેછે. જાઓ—મારી આગળથી નાખુદ થાઓ.

અરન૦—ઓ આકૃત ! દુશ્મનો નજદીક આવયા, તોખી જમશેદનું બેજીઉકાંણે નહી આવવું ? (જોડથી) અએ ગાફેલ, આપણું રાજ જાયછે. તાજ જાયછે, સાજ જાયછે, ખાંદાનની ખુવારી થાયછે, પાદશાહાત પાએમાલી થાયછે, ધરમ ખરહમ પામેછે અને તોપણ ઓ દેવાનાં શા હ તું તારી મગરૂની ખુમારીમાંથી બેદાર થતો નથી. અરે ! અ મો કમતાલેની બેહેનોનું શું થશે ? અરે ! હજીખી કાંઈં મોડું થયું છે ? હજીખી હાથમાંની તક કાંઈં ગઈછે ? તારાં રાજનાંજ જે કાંમ તેઓને હ જીખી કાંએ નથી તારા ઉપયોગમાં લેતો ? (ચુકણ ઉપર) ઓ ઉંધા બાયગનાં ચુમરાહ પાદશાહ કોઈં દાહાડે આવી આજીજીમાં તારી નાહાની બેહેનને તુંએ ચુકણ ઉપર પડેલી જોઈ નથી ; કોઈં દાહાડે તું સાથ આવાં જીસાથી એક વાકો શુખ્ત મેં કાહાડ્યો નથી. પણ આજે હવે હું મારે જીસો તામોસ કરી શક તી નથી. જો ! ઓ, માહાબલ જમશેદ ! જાગરત થા. અરજસપને છોડ, જ માસપને આંખોનું નુર પાછું બપ્પશ અને હાલના શંકટમાં જરૂરની મદદને જોગવવાને બદલે હાંકી નો મેલ.

જમશેદ—ઉઠ અરનવાજ, તું નાદાંન છે. અરજસપને છોડવા અને જમાસપની આંખોને આખી કરવાનું મારા હાથમાં છે અને આહું તારે તેમ કરી શકશ. પણ તેઓની મદદ વગર શું હું ગરજઉપણે ખેતી રહયો છઉં ? હજી ખી તેઓ પોતાનાં ચુનાહની તોજેશ કરવાને નાં પાડેછે, અને તેવા નાંફરમાંનો ને હું છુટા અને સુખી કરું તે કરતાં બેહેતર કે ધરિંનવેજનું રાજ ઉંધું વલે, બેહેતર કે તેઓ જલમી જોહાકને હાથ જાય, બેહેતર કે તખ્ત અને તાજ બલીને ખાખ થઈ જાય કે જેથી પોતાનાં પાદશાહ તરફની બદ ચાલનો તેઓ

બહોળી બુધે. તું જાણતી નથી કે “બદાપર રેહમ લાવવી તે મેકાપર સેતમ શુ જરૂરના સરીખુ છે.” (૧)

[અંક સરદાર આવે છે.]

સરદાર—જોદાયા જોદાવંદ જોહાકનુ લશકર બલખની નજદીક આવ્યું છે અને તે જાંહાં જાય છે તાંહ ફતેહનાં નગારાં વાગી રહ્યાં છે.

જમશેદ—પણુ આપણું લશકર શું ઉંઘ કાઢાડે છે !

સરદાર—લશકર તમામ ખેદીલ થયું છે અને તે ખેદીલીના ચેપ છેક બલખ સુધી પોહાંતો છે. સરવે કોઈ ખેલે છે કે સરદાર વગર લશકર કેમ લડે ? સરવે કોઈ અરજસપનો છુટકારો અને જમાસપની આંખોની દૃશ્યતા આહે છે. સઘજો આધાર એ ખે શરતો ઉપર આવી પડયો છે અને જો એ શરતો બાહાલ નહીં રહતો જોહાક સાથ જોડાઈ જવાની તેઓ ધમકી આપે છે. અફસોસ !

અરન—અરે, અરે, અરે, આ શું ગજબ !

જમશેદ—કેમ ? શું થયું ? એટલો બધો ધભરાટ શાવાસતે બતાવે છે ? જમશેદ શું મરી ગયો કે તમો લોકો એટલી આશા મેળી દેઓછો ? મારો એલમ અને હોનર, મારી નેરંગ બાજી અને અફસુન ઉપર કીઓ દુશ્મન કાવશે ? માતર દલગીરી એટલીજ છે કે લોકોનો ચલાવનાર હું તેને બદલે લોકો મને ચલાવે છે. સાંટક મુશકેલ અને કબાહત આવ્યું છે અને તેથી તરત વેળા મને મારો શખત વીચાર ફેરવવાની ફરજ પડે છે. વફાદાર સરદાર, દોડ અતર ધડી, અને અરજસપને આ સઘજી ખબર પોહાંચાડી તેને કેહકે અગરજો તું તારાં દેશને અને પાદશાહને આહાતો હોયતો છુટો થા, પણ છુટો થવા આગમચ જે વાંક સારું તું કેદ પડયો છે, તે વાંકની તોળેશ કર અને પછે આવીને તારી દાનિશમંદ સલાહથી અમારાં દીલને રક્ષતો બતલાવ. મારી દીલ ખેલવનારી બેહુન તું જા, જમાસપને તેના અંધકારા અંધાપાની શીહા ઉંઘમાંથી ઉઠાડ તેને હું એકદમ જોતો કરશ, મારી રહ્યોત અને લશકરને હું રાજી કરશ અને દુશ્મનોને એવાજ અંધાપાના અંધકાર દોજખમાં હડસેલી દેવશ.

[સઘજાંઓ જાય છે.]

[કાકુલ વાંચતો વાંચતો આવે છે.]

કાકુલ—(વાંચે છે) “મારી દુર પડેલી દીલબર શહેરનાજ—છેલો રોકો તારી હજુરમાં પોહાંચાડવા પછે અમારી ફતેહ વધારે પ્રીરાજમંદ થતી જાય છે. જોહાક નો જમનો હાથજ હું છઉં અને ગાંમો તથા શહેરો અમારાં પગલાને માંન સાથ પુજે છે. હવે, દીલબર સહીથી મુશકેલીનો વખત આવ્યો છે, અને તેમાં બલખના ચુતંદા લોકોનાં દીલ આપણાં દોસતો અને ખેરખાહોની મદદથી જીતી લેવાની તારી કોશિશ તું જરૂરી રાખશે તો હાલ જાંહાં બલખથી રૂપ ફરસંગ ઉપરથી આ નામું લખ્યું છઉં તેને બદલે ધનિશાલાઓ-તાલા એકુબે રોજમાં તું જુદાઈ

ના જખમથી જલતી મોહોરદારને, કુતેહમંદી તથા હોરમતનાં વધારા સાથે
ખુદ બલખની અંદર આવી મેટશે.

તારે વાહલો,
ગોરાજી."

વાહલા ! મારે આધોતો આધો પણ તરકટતો પકડયું. કમર ભાગીતો ભા
ગી, પણ કાગળતો મળયું. શોખ ચસમ અને નીમખહરામ ઓરત ! શું શું કાર
સતાંન કરતી ફરેછે ! કાગળું ખેસયું અને તાડનું પડવું બરાબર થયું. જો એક
પલનું મોઢું થતેતો આ નામું લાવનાર હલકારો શહેરનવાજનાં ઓરડામાં દા
ખલ થતે, પણ મોઢાનું કરવું, માઈ આવી લાગવું, ને હલકારાનું પકડાવું સાથે
થયું. તેના હાથમાં આ કાગળ હતું, તે મને જોઈને સંતાડવા લાગો. મને પડ
યો શક. માઈ મગજ અસલથીજ શકમંદ છે. હું કુલે આદમ જાત વીશે કાંઈને
કાંઈ સુખેહ ધરાઉં છઉં અને એવા શકને લીધેજ હું શીલસુશી ભરેલી શોધો કરી
શકયો છઉં, તો શહેરનવાજનાં હલકા હલકારાનાં ફેલ હું શોધી નહી શકું ?
ઘોડો ખપ્પારેછે કાંચે, ગધેડો ભુકેછે કાંચે અથવા મરઘો વાસેછે કાંચે તે હું
કહી શકું છઉં. જોડાની ચાંચ કાંચે નહી હોય, શહેરનું નાક કેમ હોય, કરવ
તને દાંત કેમ હોય તથા ઘંટને જીભ કેમ હોય તે હું સમજાવી શકું છઉં. મા
થાંની ઉપર ટોપીને બદલે ટોપીની ઉપર માથું કેમ નથી પેહરતા, તથા ધજીરની
પાચેજો પગમાંજ કેમ અને હાથમાં કેમ નહી આવતો એ સમજાવું બેદોના જાણુ
નાર કાકુલ કહી શકેછે, તો શહેરનવાજનાં ટુકરખાઉં ગોલામે નામું કાંચે છ
પાવયું તે શું નહી કહી શકે ? મેં તરત જઈને તેને ટોટામાંથી પકડયો અને દે
વાલમાં દાખયો. તેણે મને કમરમાંથી પકડીને ભાંયપર પટકયો. બેહુ એ
કનું એકજ હતું. દેવાલમાં દાખવાથી તેને અઢલવાનું સુખ થયું અને
ભાંયપર પડવાથી મને જરા બરડો નાખવાનું સુખ થયું. એમ કરતાં તે
ફરીને પેલીગમ ગયો તારે આ કાગળ ફરીને મારી ગમ આવયું. મેં જેવું
તે ઉચકી લીધું તેવાજ હું નાહાસતો નીકલી આવયો, કેમકે નાહાસવામાં હરણી
કરતાં હું વધારે ચપલ છઉં. મોટામાં મોટી શોધ મેં આજે કીધીછે એ ના
માને જીવ કરતાંની વધારે જલવીને જોડાની અંદર સંતાડું (સંતાડેછે) અને એક
હમ જઘને જમશેદને તે જાહેર કરી તેને દુશ્મનથી સાહુચેત રાખુ અને તેનાં
ઈનામ તરીકે જવાન અરનવાજ સાથે પરણવાનું માંગવું કરું. નજીવાં મુલમાં
થી મોટા ખતાવો પેદા થાયછે અને તેમ આ નજીવાં કાગળથી બે માહાભારત કા
મ પાર પડવાનું મારે નસીબે સંતાઈ રહેલું હતું. [શહેરનવાજ આવેછે.

શોહૃદૌ—ઓ—હો—મારા પેઆરા ખેશાવંદ એ તારા હાથમાં શું છે ?
જોઈએ જોઈએ.

કાકુલ—હાથમાં ? શું છે ? કાંઈની નથી.

શોહૃદૌ—કાંઈ નહી ? હમણા મને એક કાગળ સરખું જણાયું ને તું ના
પાડેછે ? સા વાસતે મારા સરખી એક નીરદોશ નારથી તું છુપાવેછે ?

કાકુલ—સા વાસતે નીરદોશ નાર ખીજનાં કાગળ જોવા માંગે ?

શેહેર૦—(હસી પડીને) પકડાયો. ઘડીભર મારે જોવું નહીં ઘટે, તોખી તેં કબુલ કીધું કે તારી પાસે રોકો છે ખરો. અને ઘડીભર હું નીરદોશ નહીં હોઉં તોખી તું રોકો ના પાડીને જીવું તો ખોલયો.

કાકુલ—પણ શુંદર શાહાજાદી, મારી સોડ કાગળ હોય ધમ્મા નહીં હોય તે સાથ તારે શું કામ છે ?

શેહેર૦—એક છુપી વાત જેમ વધારે છુપાવે તેમ તે વધારે જાણવાની એક ખોથરનેખી આહુશ થાય. કાકુલ તું જીવનના ગુનેહગાર ઠરયોછે એટલુંજ નહીં, પણ તું આ નામું છુપાવેછે તે ઉપરથી મને શક જાયછે કે તું એક ઠગારો છે. તું જોહાક સાથ મળી ગયોછે અને તેની સાથ છુપાં કાગળ પુતરો ચલાવેછે.

કાકુલ—(મનસે) એ કાંહાં ગલે પડવા આવીછે. (મોટે) શાહાજાદી, મને ઘણું કામ છે વાસતે મને જવું જોઈએ.

શેહેર૦—નહીં કાકુલ તારી આખરનો ખચાવ કર, મારા વેહેમનો ખોલા સો કર. હજીખી તુંને વીચાર કરવાને હું થોડો વખત આપું છઉં. નહીંતો કે હું હમણાં જઈને શાહ જન્મશેદને તારી ચાલ વીશે ખબર કરું છઉં અને આખાં ધરિનવેજમાં હું તારી રસવધની માનાદી ફેરવાઉં છઉં. કેમ કાકુલ તેં શું વીચાર કીધો ?

કાકુલ—વીચાર એજ, શાહાજાદી, કે મારે ઘણું કામ છે મોટે મને જવું જોઈએ.

[જવા માંડેછે.

શેહેર૦—(તેને ધરી રાખીને) નહીં, નહીં જવાશે, તું મારો બંધવો છે.

કાકુલ—હા ! હું કેવું ચાહું છઉં કે આ વખતે પરી ચેહેરાની અરનવા જ હાજર હોય અને મને કેહ કે “તું મારો બંધવોછે” તો તેનાં બંધીવાન તરી કે રહેવાનેખી હું મોટાં ભાગ્યેજ વીચારું.

શેહેર૦—હું સમજી, હું સમજી. તારે આ રોકો જે તું છુપાવેછે તે કેયો મારી ખેદનનાં તારી તરફનાં પેઆરનો રોકો છે.

કાકુલ—અરે તેવો દંન કેઆરે આવશે કે જારે તે ચંદર મુખનીનાં મુખારક દસકત મારી ઉપર આવે. અરે ! તે લેખ ઉપરની શીલાઈ વગીક હું ખુશીથી બી જવશ.

શેહેર૦—એવકુફ કાકુલ મને તુંપર દયા આવેછે.

કાકુલ—અને હું તું નામવરનો ઉપકાર માનું છઉં, કે એક નાઉમેદ આસ ક તરીકેની મારી હાલત ઉપર તું શાહાજાદીને એટલી મેહર આવેછે.

શેહેર૦—નહીં નહીં, તારી ભુલ છે. મને જીવદાંજ કારણથી દયા લાગેછે.

કાકુલ—અને તે જાણવાની મને રજા છે ?

શેહેર૦—તે કારણ એટલુંજ કે મારી વાહાલી અરનવાજ વીશે તું મણો

વહેમાયછે. તેનું હેતુ પુરતું તારી ઉપર છે, તે તુંને જીગરનાં પેઆરથી ચાહે છે, પણ તું બચારને તેની કસી અપરજ નથી. વળી તારો હરીફ જામાસમ આં ધણી થયોછે એટલેતો અરનવાજ તારે હાથ આપવાની વકી નકી દીસેછે.

કાકુલ—શુગર, શુગરજોદાનાં ! મારા દોસ્તોને કાંઈ કહેતા હતા તે વાતને ટેકો મળ્યો. પણ રહેમદીલ બાનું, શુંદર અરનવાજ જો મને એટલી ચાહે છે તો નેકા વીશેની મારી આજીજીભરી માંગણીને એટલી મચક કેમ નથી આ પતી ? તે રાશન બખતે મનેતો ધીકારી કાઢાયો.

શેહેરો—તે માતર બાહારથીજ. તેની મતલબ મોહિઅતની કસોટી ઉપર તને તપાસી જોવાનીછે, કે એ રીતે તારા તરફ અનમની રહેવાથી તું કાંઈ બીજીને પસંદ કરેછે કે નહીં અને તારી મોહિઅતનો કીલો મજબુતછે કે માતર હવસને લીધે બાહરનાં દેખાવનાં તકલીદી કોટ ઉપર ઉકાવયેછે તે માલમ પડે, હજી તારું દીલ તેપરજ દોડેછે. મોટું હજી તેનું દીલ તુંપરજ દોડેછે. ઓ ! તે કેવી મારા કાલાવાલા કરેછે કે હુંએ તેની મોહિઅતનો પેગાંમ તુંને પોંદાંચાડવો અને વચે પડી નેકાની પેવંદ બાંધી આપવી.

કાકુલ—અરે તારે એથી વધારે મને બીજું શું જોઈએ ? તારે તો શા હાજીદી તું કદરદાંત મારાં કારજની કરનારી થા અને મારાં દીલની એ મોટા માં મોટી ઉમેદને પાર પાડી આપ.

શેહેરો—પણ તું જાણેછે અએ જવાન શાહજાદા કે માણસ જાતને મદદ અને મસજહત અરસપરસની છે. જો કાંઈ એકલપેટા આદમી મારી કાંઈ બીજામત નહીં બજાવેતો હું તેની બીજામતમાં કદી હાથ ભીડું નહીં, અને તો પણ બીજાઓની મને મદદ મેળવવી હાયતો બીજાઓને હું ખુશીથી મદદ આપું.

કાકુલ—અને મારો પણ તેવોજ સવભાવ છે. જોકે મને આલમનાં લોક મેવકુફ કહેછે, તોપણ હું મેવકુફ નથી, તેનો મોટો પુરાવો મારી આ મોટી ખુબી છે અને તે એકે કાંઈ પણ માણસનું બલું થાય તેમ ચાલવું. શુંદર શહેરનવાજ અગરજો તું નામવર તારી દીલરબા મેહન અરનવાજનાં દીલને મારાં દીલસે બાંધી આપવાને કબુલ થાયતો હું તારો ફરમાવરદાર ગોલામ થઈ રહેવાને અને તું કેહ તે હુકમ બજા લાવવાને હું પણ કબુલ થાઉં છઉં.

શેહેરો—સામેતી. બીઆરા કાકુલ એ વાતની સામેતી જોઈએ.

કાકુલ—(મનસે) “બેઆરો કાકુલ” હા ! કેવા મને એ મોલો શાદ આવેછે.

શેહેરો—તું જાણેછે કે એક હાથનું કામ એક લાખ મોહિઅનાં સુખનો ની બરોબરનું છે.

કાકુલ—અને મારા હાથનાં કામથી મારાં દીલની ગવાહી હમણાને હમણા આપવા હું જોદાની ફજલો કરમથી શકતીવાન છઉં. જો શાહજાદી આ રોકો તું પરીજાદને નામનો છે અને તારે હવાલે કરે છઉં. મને એ મારગ

માથી જડયોછે અને તું નામવરને આપવા માટેજ મેં અને સંભાળીને રાખ્યો છે. અને હવે એવાજ સંભાલથી તું મને અરનવાજ આપાવજે.

[રૂકો આપેછે.]

શેહેર૦—કાકુલ તારું કેવું હેશાંન મારા ઉપર છે. એતે ખરી ખીજમત (મનસે) જ્યો મુરખ છે તેવો લુચો છે. રસતામાં જડયો એમ કહી મને એ ઠગવા આપયોછે, પણ સારાં ભાગ્યે મને આગમચની ખપ્પર છે. એનાં ખડાઈ મારનારાં મોહોડાંની આપલુશી અને દીલની ખરી ખાહિશ વચેનો તફાવત એની આ ઠગાઈ ઉપરથી માલમ પડી આવેછે.

કાકુલ—(મનસે) એ ગમે એટલી કબુલાતો આપે, પણ જો મને દગો દેશે તો હું ખી એને દગો દેવશ. મારા હાથમાંથી એ કાંઈ જવાનીછે? અમલ ખત મેં પાછો આપયોછે, પણ નકલોતો રાખેલીછે. (મોટે) શાહાજી તું નામવર જો ગો આ રૂકો મેં ઉખેડીને વાંચ્યો માટે હું મારી આહુ છઉં અને કબુલાત આ પુ છઉં કે એ કાગળ મધેની ખીનાં હું કદી ઉંઘાડી પાડશ નહી, પણ મારાં માત સાથ તે પણ મરણ પામશે. પણ મારી અરનવાજ મને મલશે કે?

શેહેર૦—તે વાતની તું એ ખાતરી રાખવી અને તું એ એ ખાતરીમાં ખાટલી ખાતરીને વધારવી કે મારાં કાગળની ખીના ઉંઘાડી પાડવાનો તારો ધી કાર તું ને પોતાને માંત ભરેલો અને મને ખુશાલી ઉપજાવનારોછે.

કાકુલ—ઉંઘાડી પાડું? નહી—હરગેજ નહી. પણ મારી અરનવાજ—

શેહેર૦—એમ જાણજે કે તારી યદ્ધ. તું જાણેછે તો ખરે કે મારા ભાઈ ઉપર મને જેટલું હેત હોય તે કરતાં વધારે નહીતો તેટલુંજ હેત મારા ખાવંદપર મને રાખવું જોઈએ અને તેથી તેનાં હુકમતલે મારે રહેવું જોઈએ.

કાકુલ—અલખતાં, અલખતાં. પણ મારી અરનવાજ—

શેહેર૦—હું અફસોસ કરું છઉં કે મારા પોતાના મુરખીની વીરધ મને કામ કરવું પડેછે, પણ તે કરતાં વધારે મોટા મુરખીનું કામ નહી કરવું એ પણ અનધટવું છે.

[શાડી નાખેછે.]

કાકુલ—(મનસે) વફાદાર અને ભલીતો ખરી હો! (મોટે) અને હવે શા હાજમદી અરનવાજ મારું કાંમ?

શેહેર૦—(જતાં જતાં) આવતી કાલે નહી. હમણાંતો આપણે છુટા પડી એ. કેવા જુદાં દીલથી આપણે મલયાં અને કેવાં એકદીલથી આપણુ છુટાં પડીએ છઈએ!

કાકુલ—પણ એ મારી અરનવાજની ખુખી જો. (તેને ઉભી રાખી) કેમ ખરું કેની?

શેહેર૦—હજાર વખત. (જતાં જતાં)

કાકુલ—(તેને ઉભી રાખી) પણ નેકતામ, મારી અરનવાજ સાથ આજેજ મુલાકાત નહી થાય?

શેહેર૦—કાકુલ ધીરાં કામ સાહેબનાં. (જતાં જતાં)

કાકુલ—(જતાં જતાં) બરાબર છે. (પાછો આવી તેને ઉભી રાખે છે) પણ શાહજાદી હું તું નામવરનું હેશ્વાન માનતાં બુલી ગયો.

શેહેર૦—તેની કાંઈ ચીંતા નહીં. (જતાં જતાં)

કાકુલ—અરે પણ હીઆં જો નામવર (પાછી અટકાવે છે) આવતી કાલે મારા નેકા નકી કે ?

શેહેર૦—શાહજાદા હવેતો કંટાલો આવયો.

કાકુલ—હું ફરીથી માંફ માંગું છઉં.

[શેહેરનવાજ જાય છે.]

પણ આપણે છેતે—હવેતો ગઈ. આણે તારે આપણેની જમ્મિ. પાદશાહ લડાઈની પંત્યાતીમાં પડયો છે—પણ હું કેવો બાએગશાલી કે લડાઈને બદલે લગનનાં અરાબામાં પડયો છઉં.

[જાય છે.]

પ્રવેશ ૩ જો.

બલખ—જમશેદનુ દીવાનખાનું.

અરનવાજ જમાસપને લઈ આવે છે.

જમાસપ—ફાકટની તકલીફ લીએ છે, તું આ મારી જામી આંખોના નુર અરનવાજ ! હવે બસ કર અને મારી આ ગીરદેસત ગીરફતારી વીથે વધુ રંજ નો લે. આ અંધાપાની અગન અને સીલા શંકટ સાથ માઈ ખમાર હવે મળી ચુકયું છે વાસતે દુનીયાનાં એક ખુણામાં ખાદાની રાહાપર સખર રાખી મને સખરવા દે. હોરમજદ બુખો ઉઠાડશે, પણ બુખો સુવાડશે નહીં. (૧) “માતર આ ઠંઠાસતા હાથ મારા ભામીયા થશે અને મારી ચેતન શકતી મારી આંખ થશે. અરે ! જીવતાંઓની વચે પણ જીવતાંઓથી દુર હું જીવશ અને દુનીઆની ધામધુમ વચે માત સરખો ચુપ હું પડશ.”

અરન૦—અએ તેહેમતન આ બારીક હીગામમા સા વાસતે તું એટલો નીરાસ થઈ અફસોસ કરે છે ? જો સખુરીની સંગત ધરે છે તો નાસખર થવા ને બદલે આજરોજે શું થનાર છે તે તારે ધીરજથી જોવું ઘટે છે. ખુશી થાવાહાલા કે જમાને જમશેદથી તું ને આંખોની રોશની પાછી બખશેશ થવાથી તું નવે જનમે જનમશે અને તારો નવો જનમ તે મારો, પાદશાહનો અને કુલે રાજનો નવો જનમ ગણાશે. તારા અંધાપાથી હું ગમનાં શીલા ગારમાં ગીરફ

તાર થઈ છઉં પણ તું પાછો દેખતો થઈ મને સંસારનાં શુષ્કની રાશની દેખાડશે અને જેમ મારે તારનાર થશે તેમજ ધરિનવેજ ઉપર આવી પડેલી આકૃતનો મટાડનાર પણ તું જ થશે.

જામાસપ—અફસોસ! જમશેદનાં ભમતાં ભેજાં ઉપરથી મારે ભરે સો તદન ઉઠી ગયોછે. “હમેલદાર રાત કાલે શું જાણશે”(૧) તેની કોઈને ખબર નથી અને કોણ જાણે આ એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં કીઆં વધારે મોટાં દુઃખનાં આપણુ ભોગ થઈશું. જમશેદ ઈઆ ધરિનવેજ વીશે મને કાંઈ સાંસુ જતું નથી અને તાર જો હું સાંસુ ઈછું તો તે એજ છે કે મારા જેવા એક અપંગનો પીછો છોડ અને તારી ખીલતી જોખનના ખુલતા આહારને લાએક ના એક આગખાનની તું શોધ કર. આ પોહોલી અને ચોહોલી ધરતી મારા જેવા એક કમીના આદમીને રહેવા જેટલી જગાતો ખચીત આપશે અને તારા સરખી એક દીલકસ દીલદારને મારા કરતાં લાએક ઘણી પણ આપશે.

અરન૦—જામાસપ જો તું મને આહોતો હોયતો એ રીતે મને જાંજ નો ચહાવ. તારા પીલતન જેવા દીલનાં આહારનાં દેખાવ ઉપર જો હું લોભાઈ જઈતો જમાને જમશેદનાં મેહેલ માહેલાં પુતલાંઓ વધારે દેખામનાં છે. પણ મારી મોહાખતનાં રોપાનાં મુલીઆંએ તારી શુંદર સપાટીની હેઠાંલુમાં જડ પકડીછે, તારા ખવાશોનાં ખજાનાની ખાંત મને તુંપર લોભાવેછે અને અશમીનાં જવા સાથ તે ખાશીએતો ગઈ નથી? એ મારે જમાનાં વરનનો ખીરાદર આવેછે અને અશમીનાં ગોહર તને પાછાં મળવાનો વખત પણ આવયોછે.

[જમશેદ, તેની બોરડુએ કાકુલ, સાએલીઓ અને રસાલો આવેછે.

ચોબદાર—નેગાહ રખો નેગાહ. યમોખમાયતે પરધાતો, પદરે એરીઅના મ વયજોની મુખારક સવારી ઉપર. પદરે અએરીઅન પનાહ!

જમશેદ—કેમ? મારા સપેહસાલાર જામાસપ, તારી તખીએત કેમ છે? આંખોનું તેજ તને પાછું મેળવવા ગમેછે?

જામાસપ—સરીઅત પનાહ શાહ. જમાનો તારે હમેશનો નેધેહખાંન થ જો અને તું જીહાંદારની અશમીનું તેજ જાવેદાંન સુધી પરકાશજો. પણ મને એ અખશેશની હવે ગરજ નથી. આંખો છે તે દુનીઆમાં સુખ જોવા સાંસુ આપેલીછે, અને મેં તું જાહાનશાહની નવાજશથી ઘણું સુખ જોયલું છે. પણ જરે દુખ ઈઆ આકૃત નજરે જોવાનો વખત આવે તારે આંખોપર અંધા પાનો પડદો ફરી વળે એ એક દીલાસો છે.

કાકુલ—(મનસે) એની આંખ જો પાછી મળીતો મને દેખતી આંખના અંધાપા સરીખું થશે.

[નકીબ દાખલ થાયછે.

નકીબ—કેવલએ ખુદા, ખોદાએ આલમ. જોહાકની તરફનો આસીરી
અન એલચી તું જાંહાનશાહની જનાબમાં રજુ થવાની કમાલ ખામ્મેશ રાખેછે.

જમશેદ—ખોલાવ સેતાખીથી.

[નકીબ જાયછે.]

અજદાહ સરીખા અજુદેહાકના શું પેગામનો તે કાસદ થતો હશે તે જટ જો
ધને આપણુ ઠરાવ કરીશું. [જોહાકનો એલચી ખરીતો લઇને આવેછે.]

નકીબ—નેગાહ રખો નેગાહ—પેગામના લાવનાર ખવરી મુલુકના શાહ
અજુદેહાકના ઉપર !

જમશેદ—મુબારક તારાં કદમ બુજોરગ પેગામને પોહિંઆડનાર.

એલચી—મુબારક તારી પનાહ અમ્મે આલમપરવર. અમારા શાહોના
શાહ અજુદેહાક તરફથી આ ખરીતો તારા તખ્તને પોહિંઆડવાના હુકમની ફ
રમાંખરદારીમાં હું આવયો છઉં. [માણસો ખરીતાને તખ્ત આગળ મેળેછે.]

જમશેદ—કેસવાદ, આ નામાંની માંગણી બાગિબુલંદ પોકારે વાંચી સં
ભલાવ.

કેસવાદ—(વાંચેછે)—

ધરાનેવેજ મુલુકના ઓ ! પાદશાહ જમશેદ,
જમાતાને જગના જાંણેછે જે ભેદ.
આ રકાની રાહાપર ઉઠાવ તારું શર,
પેગામ મારો ખાશ વાંચીને વેઆન ધર,
કે ખવરી ને બાબુલ મુલુકનો હું શાહ,
આસમાન સુધી પોહિંચેછે જેની પનાહ,
બાહાદુર જેની બાબુ ને બુલંદ ધન,
બલાગાતનું બલ, ને મજાહદાર ગન,
સેમેટીક ટોળાનો હું શાહ સરફરાજ,
ધરાન, પુરાન, ટારટાર સહિ આહેછે એ રાજ,
એવાં જે રાજનો હું શાહેબ બણી,
આવયો છું લલ લશકર તુંજ મુલક બણી.
ઉઠાવયો છે જગમાં કીનાનો પોકાર,
ચાહુ છઉં હું કરવા જમશેદનો શેકાર.
સખખ કે તું માગે ખોદાહ ખોટું માંન,
કહેછે કે તુંથી છે માત અને જાંન.
શાજી ને રજક, તંદરેસતી ને સુખ,
એશ અને આરામ, ખામ્મેશ અને બુખ.
એ શહનો ઉઠાવયોછે દવો ને હક,
હીની ખોદાના કલામને ખરહક.

અગર તું છે જોદા, હું બંદો સમાન,
 તો પડ જંગી જોહાકની જંગને મેદાન.
 અજમાવીએ આપણુ બંને એકેકસે હાથ,
 જીવે બંદા જોદાની બંદાસે બાથ.
 અગરજો જોદા થાય આદમીએત પાક,
 તો ખરે જોદા ગણુ તું જંગી જોહાક.
 નથી થાયો, નહી થાશે મજ જેવો કોઈ,
 મારી મીસાલ—મુરત જગે નથી જોઈ.
 વાસતે હોય જોદાઈ તારે ખરે દાવો,
 તો લડીને કર તે મુકરર ને ઠાવો.
 તુંતો ધરાવેછે દીલમાં એક જાન,
 પણ ધરાવેછે તરણુ તરણુ પરાંણુ મારું તંત.
 તારૂં છે ભારી ફોજ, લશ્કર ને લાહુ,
 પણ વીના લશ્કરેઈ હું કુવતમંદ બહુ.
 અજદા મારાં તન પર ધરાવેછે આગ,
 કે ખાય તારાં મિજાને કરી બે ભાગ.
 મોટે પડ મેદાન જો હોય તુજમાં દમ,
 ઈરાન તારાં નામ પર કરેછે માહિતમ.
 જીલમનો પોકારેછે પોકાર કુલ દેશ,
 કમકમી કાહાડેછે કરોધખી હંમેશ.
 બરગશતી ને ખુવારીનુંછે તારું બખત,
 એશ ને જ્યાએશ થશે સમાપત,
 પટકાશે જરે તું થઈ જમીનદોસત,
 તારેજ થશે તારી જોદાઈખી ખાંમોશ.
 જમાનાનાં જમનો જોહાકજ છે જમ,
 લડાઈ કીનાની ઉઠાવીછે મેં જુમ.

જમશેદ—(જુમ મારીને હેં ?

નીચ અસલતનો દગલખાજ દેવ,
 ગંધકી, ગલીચી, નસા, મેલ, પરસેવ
 માં જનમેલો વસેલો પાપી દુશ્મન,
 શું રાખેછે પોતાના મનમાં શુમાન?
 સેતાંનીઅત હેવાનીઅત છે તેનો ખવાસ,
 એખલીશ હેરમનસે રાખેછે રહેવાસ.

વમાસન, વીચારમાં છે પાપી ચંડાલ,
 બદ જોનું બદન ને મંત્ર માત્ર મીસાલ.
 હીચકારો ને હીનો હંમેશ દરદમંદ,
 જીતી, જાહેલ ને જીલમી રાત દંન.
 ખરપસાનો પાપી ખભાંપર મરજ,
 ધરાવી ધરાવે ભિજાંની ગરજ.
 હવસથી હાજતમંદ થઈ હાંકે છે ગપ,
 ખભાંનાં દરદને ગણે છે સરપ.
 વેહેમાંવે વેહેમીએને કહી ખોટી વાત,
 પેઆમથી કરી પેઆરા પરાણીની ઘાત.
 પણ આવી છે નજદીક તેનાં જીવની અજલ,
 કે આવે છે ખુદ બ ખુદ માતની આગળ.
 કેહે તેને તરત અએ લડાઈના કાસદ,
 ઉકે છે આ દીલમાં કીનોને હમદ.
 જોહાકના જીવપર તાપે છે આ તન,
 વેહેતાં ખનજરથી કરમ તેનું ખુન.
 વેહેતી સમશેહરનો એક જખરો જરખ,
 થી લોટશે તે આકમાં થઈ ખુવાર ખરાખ.
 તન તેનું વીંધવા એકજ તીર છે ખસ,
 છુરી કટારી કે નજો જખરદસત.
 પણ શું છે એ સહીથી જમશેદને જરૂર ?
 જાદુઈને એકમ છે શું એણે કર ?
 એકજ ભણુશ નીરંગ ઇઆ એકજ મંતર,
 એક કુક, એક અફસુન ઇઆ ભણુ ભણુતર,
 તો પડશે તે ભાંપર ને ફાકશે તે આક,
 કતલ થશે કાલજી, સીનો થશે આક.
 વાસતે કેહે આ કાસદ, કે જોહાક જાલેમ,
 ન આહે જો થવા મોહોતથી મલાએમ,
 તો તાપે થા મુજને આવી નમ શરણુ,
 કર તારી તોજેશ, આહ માફી, તારન.
 ઉઠાવી છે જીહાને જોહાકની ફરીઆદ,
 કેહે તેને રાખે ખુબ રવેશ યાદ,
 કે જંજીરથી જકડશે તેનાં પગ અને હાથ,
 શરથી લટકાવશે સોખંડ સાંકળ સાથ,

હોમાવશ એક ગારમાં ઉધાં મસતકે,
હટશ નહીં એક બદલે એક લાખ જોહાકે.

[અલમી તમીને જાયછે.

જામાસપ—હા ! આ જાલેમ અજઘાહનાં હેંકાર ઉપરથી મારેં દીલ કેવું કીતા બરયું થયુંછે !

જમશેદ—દલેર જામાસપ, આંખો ખોલવાની તારી ખુશી નહીં હતી અને તોપણ મારી ખુશીને તામે થઈ તેં ખોલી, તેમજ હવે આંખો પાછી મેળવવાને તારી ખુશીની ઉપરાંત મારી મરજીને તામે થા.

જામાસપ—તારી તામેદારીમાં જો જાન આપવાને ખુશી છઉંતો તેની આગળ આંખ શું ખીસાદમાં છે ?

જમશેદ—કાકુલ ! નામવર જામાસપને મારી પાસે લઈ આવ.

કાકુલ—(જામાસપને લઈ જતાં મનસે) આતો મારેં ખુન મારે હાથે મારાં સરખું છે.

જમશેદ—સુરા જામાસપ, આ ઉગમણની બાજુ ઉમો રેહ (એક પાલા લઇને) આ મારા એજમતી પાલાએ (જામાસપની આંખોપર ચોપડતાં) દીન અમી દુનીઆંથી બાતલ થયલા સેંકડો લોકોને જોતા કરવાછે અને જોતા લોકોને આંખ વીચતાં જે વાર નહીં લાગે તેટલાવારમાં તારી વીંચાયલી આંખો ઉંઘડશે. કેહે જામાસપ હવે તને કેમ લાગેછે.

જામાસપ—ઓ અંધકાર ! અંધકાર ! રોશનીનાં કરતાં અંધાં વધારે દીસેછે.

જમશેદ—શું ? જોઉં ? ખરેખર, આ પાલાએ કાંઈ અસર થઈ નથી. વધારે વખતને લીધે તારી આંખોનું દરદ વધારે જરદપણે જડાઈ ગયુંછે અને વધારે જલદ ઉપાય માગેછે (દવાતાં ટીપાં લઇને) આ તે અકસી ર ઉપાય છે. (ટીપાં નામેછે) કેહ વાહાલા સરદાર, હવે કેટલો તકાવત લાગેછે.

જામાસપ—અરે ! અરે ! તકાવત એછો થવાને બદલે વધેછે. તકાવત ઉપરની ચીજો તકાવતથીજ આંખને વધારે રલીઆમણી લાગેછે, પણ મારી આંખોમાંતો એક તલ અને રેતીના દાંના જેટલો તકાવત જણાતો નથી.

જમશેદ—(અચરતીથી) અરે ! આ શું બનાવ ? મારા કીમતી એલાજની સાંમે આવી હડીલી ચસમો મેં કદી દીડી નથી.

અરન૦—મારા આલમગીર મુરખી, જામાસપ જેટલો બાહાદુર અને કઠણ છાતીનો છે તેટલીજ કઠણ છાતીથી એની આંખો એલાજની સાંમે લડેછે વાસતે હું માંગી લઉં છઉં કે કઠણમાં કઠણ એલાજ અજમાવી જોવા.

જમશેદ—આ ભેદથી મારી અરથી અકલ ગુમ થઈછે, તોપણ એક ધલાજ રહ્યોછે અને તે આકતને વખતે હોરમજદે ફરમાવેલી નીરંગસાજી

તારે મોટે હું ભણું છું. (એક નવી દવાનાં ઘાંટા નાંખતો જાય છે અને ભણતો જાય છે) કેમ કમનસીબ જમાસપ હવે તુંને શું દેખાય છે ? હું કાંહાં છઉં ?

જમાસપ—અરે ! ખરેખર—ઓ શાહેજમાન તું કાંહાં છે ? હું કાંહાં છઉં ? મારી આંખો કાંહાં છે ? તારા એલમ કાંહાં છે ? મુઘો હું.

[જમીન પર પુટી પડે.

જમશેદ—શું ? નહીં દીસતું ? કુટુંડે કુટુંડ, મારું ભાએગ કુટુંડ. જમાસપ ! ઉઠ ! મારી ગમ જો. હું જમશેદ પોતે છઉં કે કોઈ ખીજો ? જમશેદ જ હું હોયતો મારા એલમ કેમ નહીં હોય અને એલમ જો ગીયોતો જમશેદ ખી ગીઓ, ગીઓ, ગીઓ, જહાનમનાં ગારમાં જઈ પડ્યો.

અરન૦—અરે ખોદા આ શું ગજબ ? વાહાલા જમશેદ હજીખી કાંઈ એલાજ કરનારી જંમેજંહાંનુમાં મધે નજીમ જો અને મને તથા ધરાંનવેજ ને આ નામચીન નર પાછો અપાવ.

જમશેદ—ઉઠો—મારાં વાહાલાંઓ ઉઠો ને હું જંમેજંહાંનુમાંનો આર પકડું તે વેળા તમે તે સાહેબની એખાદતમાં મશગુલ થાઓ. (જંમ જોતાં) ઓ અમસાસપંદે માહ, ઓ દાવરે દાદગર, થાઉં છું હું પશિમાન અને તું કદરદાન ! ઓ કીધો મેં અજીમગુનાહ કીધો તે માફ કરી બપ્પશ મને ક મજીઆદતી શકતી અને મારા મેહરબાંન થા. (જંમ જોયા કરે છે) ઓ ! અંધકાર ! મને કાંઈ દીસતું નથી. જંમ જવાબ દેવાને દગાથી નાં પાડે છે એ શું થયું ? જંમાસપ આ બંદગીની કાંઈ અસર તારી આંખોપર ઉતરે છે ? વાહાલા જમાસપ મારી ગમ જો.

જમાસપ—હું શું જોઉં ? હું કેમ જોઉં ? કાંહાં જોઉં ? કોણને જોઉં ? અરે જંહાંજોય જમશેદ, તુંએ મારી આંખોને ફાડી નાંખી તેમ મારા કાંતોને કાપી નાંખ કે આ બયંકાર દુખ જેમ હું દેખી શકતો નથી તેમ તે સાંભલીખી નહીં શકું. વાહાલી અરનવાજ મને કોઈ એવા ગારમાં લઈ જઈને નાંખ, મને કોઈ એવા ઉંચા પાહાડપર લઈ જઈને મેળી આવ, મને કોઈ એવાં જંગલની વચે લઈ જઈ રાખ, કે જંહાં આ ગજબનો આવાજ મારે કાંહાંને નહીં પડે.

જમશેદ—ઓ ! હું મરે છઉં ! હું જંઉં છઉં ! હું ખેહોશ થાઉં છઉં ! મને કોઈ ધરા.

[અરનવાજ ધતીઆદી તેની આગળ દોડી જાય છે અને તેને હોશીપાર કરે છે.

[એક કાસદ આવે છે.

કાસદ—ખોદાયા ખોદાબંદ—

જમશેદ—(જુમ મારીને) બંધ કર, તારી જીભાંન બંધ કર. હું જો દા નથી.

અરેન૦—જાહેપનાહ કેહ.

કાસદ—જાહેપનાહ, હું બોલોરગ અરજસપ તરફથી તું નામવરનાં હુક મનો જવાબ લાવ્યો છઉં. આ સરજમીન ઉપર આવી પડેલી આકૃતથી અરજસપ દુખી છે અને તારાં બરહક ફરમાન મુજબ તારી મુખારક હજુરમાં આવવાને તે નામવર રાજી છે, પણ તું જાહેદારની શરત તે હજી નાકમુલ રાખે છે અને કેહેવાડે છે કે મેં કાંઈ ગુનાહ કીધો નથી, હું તોજશ કરનાર નથી અને વગર ગુનાહે તોજશ કરું તે કરતાં જરૂર સધલા બંદીવાનો બલવો કરી છુટા છે તારે હું આ બંદીની બેદી પસંદ કરું છઉં.

જમશેદ—અરે—નહી—નહી—નહી—અરજસપ ગુનેહગાર નથી અને તેને તોજશ કરવા હું કેહેતો નથી. તોજશને લાએકતો રું છઉં વાસતે સે તાબ જ અને મારા ગુનાહનો પસતાવો કરાવા સારું તેને તાકીદે તેડી લાવ.

[કાસદ જાય છે.

[અંક બીજો કાસદ આવે છે.

અરેન૦—શંકટ સદા સામટુંજ આવે છે. દુખનાં એક પાહાડપર ખીજો પાહાડ ચહડતો જાય છે અને કેમ તું તે ઉપર કેટલો બોજો ચહડાવા માંગે છે ? ખીજો ખખર છે ? સારી છે કે માઠી ? સારીતો હાથજ નહી અને માઠી હાથ તો જ કેહેજે કેમકે હીઆંતો માઠી ખખરોનું ખમીર થઈ રહ્યું છે.

કાસદ—અને મારો પેગામતો બેહીસાબ રવેસે મોઠો છે. જોહાકની જીલ્લામાં ભરી જલ માતર હીઆંથી ચાર મંજલ ઉપર પંથરાઈ છે. આ એરેદવો દરફસામ પાએતખતની નજદીક દેવેનામ દુશમનો આવી લાગા છે અને તેઓનાં ઘોડાઓનાં પાંઉની લોહાડાંની નાલનાં ધુજરાથી જમીન અને ગગન સીંહા ધુલારાં ભર્યું બની ગયું છે. જમાસપની આંખો સાજી થઈ શકતી નથી એવી ખખર હવાની મીસાલે ચોમેર ઉડી રહી છે, તેથી બેદીલ લશકરની બેદીલી વધી છે. ભાગળ બાહાર આપણી છાવણીમાં મોટો ધભરાટ ચાલે છે અને આખું લશકર જુમ મારે છે કે જમાસપ આંધણો થયો તો અમે ખી આંધણા છઈએ, કેમકે જમાસપ વગર અમેને રાહા બતાવનાર કોઈ રહ્યો નથી. લશકર જોહાકને તાબે થવા માંગે છે પણ સહી દુખદાએક ખખર એ છે કે શાહાજાદી શહેરનવાજ આ ઘેર અને શહેર છોડીને પોતાનાં ભરતાર ગોરાજેને મલવા સારું જોહાકની છાવણીમાં છુપી રીતે ગઈ છે.

જમશેદ—બધો વાંક મારો છે, તેનો કાંઈ વાંક નથી.

અરેન૦—દેવની ખસલતની દગલબાજ દુશમન દુકતી, ચંડાલ, નીમક હરામ બેહેન, આકેખત તારી કરણીનું ફળ હીઆંને હીઆં જોજે.

કાકુલ—શહેરનવાજની બેવફારીની વાત ખરી છે. હું તે આગમચથી જાણતો હતો અને આ કાગળની નકલથી તેનો ખોલાસો થશે.

[કાગળ દેખાડે છે.

પાદશાહ તરફની મારી વફાદારી ખરે બિંદ ઝોલવાની મને ફરજ પાડે છે.
જામાસપ—કેવી વફાદારી ! કે તે દગલખાજ નાહાકા પછે કાકુલ સતો થ
ઈને જાહેર કરવા નીકલયોછે.

કાકુલ—(મનસે) અરરર ! કાચું કપાયું.

જમશેદ—નીમખહરામ કુતરા કાકુલ, અગરજો મારાં રાજપર શંકટ
નહી આવ્યું હોતેતો હું તુને તારી ઠગાખાજનું ફજ દેખાડતે. પણ હમણાંતો
તારી સાથ મને કામ લેવુંછે ને લડાઈથી ફારેગ થતાં સુધી એ વાતને હું મુ
લતવી રાખું છઉં.

કાકુલ—(મનસે) નખોદ ! નખોદ ! હવે જીવવું શું કામનું. હું જાહને
કુવો પુરું, તલારું પુરું, જીરાહનાં દરીયાવમાં કુખી જાઉં, અલખરોજ ઉપર ચ
હડીને નખાવી દેઉં, જેહેર પીને મરી જાઉં, પણ નહી હજી અરનવાજ સાથ
પરણવાનું રહેલુંછે.

[તિવામાં અરજસપ આવેછે અને જમશેદ તખત ઉપરથી ઉતરી તેને લેવા જા.]

જમશેદ—(તેને ભેટીને) એ મારા રશીકાનાં રશીક—એ મારા પાપને
તોલનાં જુજરગ—(છાતી ભરાઈ આવવાથી રડી પડેછે) કેહે મને હું કીમ
નાંએ તારી તરફ જોઉં. એ ! હું કેઈ બદ સીકલે તારી જોડે મારાં યુનાહની
માંશી આહું. અરજસપ માઈ તાજ તું છીનાવી લે. જામાસપ, તારી આં
ખોનાં વેરમાં મારી આંખોને ફોડી નાખ. અરે ! ગોરાજોનો સુબ દાખલો
તમોએ કાંએ છોડયો ? મારાં પાપની સજામાં તમોએખી બલવો કાંએ નહી ઉ
ઠાવયો ? મારા સરખા એક જીલમગારને બદલે જોહાકને તમે કાંએ નહી જ
મળયા ?

અરજસપ—અએ મારા ગાર્ફેલ પણ ગલમાંન સરીખા શાહા—તારા
આ શું ખુરા બદતર હાલ હું જોઉં છઉં ! અરે તારી પેસાંની ઉપરનું પેલું
જોદાનું ખખશેલું નુર કાંહાં ગુમ થાયું ! અને આંહનાની મીસાલનાં એળા પ
ડે એવો જે તારો દબદબા ભરેલો જલકાટ, જેને ખાતર તું નામવરનાં જમ
નામ સાથ શેદ એતાબ જોડયો હતો તે જલકાટ કોણે છીનાવી લીધો ?

જમશેદ—થઈ ચુકું ! બસ થઈ ચુકું ! મારો સેતારો અસત પામયો,
માઈ ભાએગ ઉધું વલયું, એકખાલ કુટું, અકલ ગુમ થઈ, એલમ નાખુદ થ
યો, અને નુર ઉડી ગઈ તો હવે જમશેદનું ખાલી ખોખું આ જીહાનમાં શું કા
મનું ? એ મારાં પાપની આ પુરેપુરી સજા મને થઈ ! તકોબરી, તુંદાઈ મગ
ફરી, મોટાઈ, તથા ખીસનીનું આ ફજ મને મળયું. એ અરજસપ ! હું
પશેમાન થઈ પુર તોજશ કરું છઉં વાસતે આ નાશમાંથી કોઇખી રીતે દેશ
ને છોડવ, લશકરની બેદીલીને કોઇખી રીતે પાછી ફેરવ, ધરાનવેજને દેવને

આવીન અને એપ્પીઆર થતું બચાવ. ગોરાજીને પાછો તેડાવ, દુશ્મન સાથે મુલેહ કર. કાંઈપી કર.

અરજી ૦—અફસોસ—કે ઘણું મોડું થયું અને કાંઈ પણ ઇલાજ હવે ચાલવાનો નથી.

જમશેદ—અરજીસપ તું જોહાકની દરબારે જા. તેનાં પાંઉપર માંથું મેળ અને કેહે કે મારાં વાહાલાં વતનને ખાતર હું એકવાર ઓદાથી નવાજે લો કુવતમંદ શાહ તેને તામે થવાને તમઆર છઉં. માઈ સીર કાપીને તેની આગળ મેળવાને ખુશી છઉં, જો તેમ કીધાથી તે કૃતેહની નીશાંણુ દાખલ માઈ દોડું લઈને પાછો ફરે અને જો મારાં મરગરજાનં ગુનાહને ખાતર ની રદોશ ધરાંનવેજ ઉપર પડતી આ આકૃત મારો પાપી ચંડાળ જીવ ઓહોવા થી ટલે. ઓ વાહાલાં વતન ! તાઈ શું થશે ? ઓ યજ્ઞદાંન કાંઈ ઉપાય બતાવ ! મને ગમે તે શીખસા કર, પણ મારાં આ ક્ષવંત અને આબાદ મુલુકને બચાવ !

જામાસપ—મારાં સરતાજો, આ પરમાણેની ગમખારીથી આપણું શું મારછે ? આપણો દુશ્મન કૃતેહની એવી નોક ઉપર આવયો છે કે આપણા બાહાદુર લોહીની ગરમીને ઠંડી પાડી હીચકારાપણાંથી અગર આપણુ મુલેહ કરવા માંગશું તોપણ તે કૃતેહની કીરતી જતી મેળવાનો નથી. જો એમપી ફી નપસતીજ આપણા નામોશી ભરેલાં નામને લાગી રહે, તેનાં કરતાં બેહતર એજ છે કે આ જુલંદ દરજનાં પાએતખતનાં બચાવને ખાતર એકવાર જીવ આપી છેલી કોશેશ કરીએ અને છેલુ લોહીનું ટીપું રહે તથા જાનં તન ના છુટો થાય તાંહાંસુધી દેશની દામાંનને નહી છોડીએ. જીતવાની ઉમેદ આ પણુને થોડીજ છે. “તોપણ આશા માણુમની છાતીમાં અનંત કાએમ છે”(૧) અને પોતાની મેજે દુશ્મનને હાથ જવા કરતાં આપણામાં તાકાત હોય તાંહાં સુધી તેની સામાં થઈએ અને તેનામાં તાકાત હોયતો આપણુ અને આપણુ દેશ ઉપર તેને ફાવવા દઈએ તથા દેશની જંગમાં બાહાદુરીથી જીવ આપીએ.

જમશેદ—અરે પણ મેદાનમાં કમર બાંધીને કુવત કસવા સારું હવે માઈ કોણુ રહયું ? ગોરાજી મારા જીલમથી કંટાલી દુશ્મનને જઈ મળયો એ ટલે મારી બાજુ ગઈ. બાહાદુર જામાસપની હું કુટેલા નસીખનાએ આંખો ફાડીને મારા હાથ પગ કાપી નાખ્યા. અરે હવે કોણુ રહયું ?

જામાસપ—પાદશાહ હું બેહુ આંખે અપંગ છઉં તોપણ જંગનાં મેદાન જ ગોયા માઈ જીવતર છે અને તાંહાંથી હું ગેરહાજર રહેવા ચાહતો નથી. આ તરાંબાની દેહએ પોતાની દેલાવરીથી દેવોને જોર કીધાછે, તે દીલ આ

પત્ની આફતમાં તપા આવેછે અને મારા જે પેહલવાંની લોહીએ લીધાતરી ભર
યાં ખેતરને દેશને જે ખાતર કીરમજી કર્યાછે તે લોહી પાછું લોહીનીજ નીખ
ચલાવા નીકલેછે. પોદશાહ તુંએ મને આંધણા કીધાછે, પણ હું તારું હેશાન
માનું છઉં કેમકે દેશનાં બચાવને માટે હવે હું આંધણા જહનુતથી લડશ અને
મારી આ છેલી જંગમાં બુઢા ઈઆ જવાંન, નખલા ઈઆ જોરેમંદ સરવે દુશ
મનોને આંખ વીચીને કાર કરી પછે આ પવીતર જમીનપર પવીતર જંગમાં
મારે પવીતર જાન જખે કરશ.

જામશેદ—આફરીન! આ જીહાં દીદેહ જમાસપ, જરે તું અપંગ આં
ખે અને સરગરદાંની વચે આઠલી દલેરી દેખાડેછે તો તારી દેખતી આંખે
કીઓ આંધણા દુશમન આ બોહાલાં દેશ ઉપર ચઢતે ! હા કેવો હું કમખખત
કે આજે મારી તકસીરથી તેમ નથી ખનતું !

અરજા—જમાસપની હીમત ગમે એવી મરદાંતગી ભરેલી છે, તોપણ
એ મમત હાથીની ગરદનને તોડનારા નામવર સપેહસાલારે હવે જંગથી
ઉઠાવવો જોઈએછે, કેમકે અપંગ આંખની સરદારી તે દેખતી આંખના
ધાપા સરીખું છે.

જામશેદ—મારા તેજ ચુંગાલનાં દલેર, તારી ખાએશ હાયતો છાવણીમાં
તું હાજર રેહ, જે થોડું લશકર આપણા હાથમાં બાકી છે તેમનાં ઉપર ફકત
તારાં મુખારક કદમની હાજરીની અસર બસ છે. આ શેવટની લડાઈમાં તું
શેરમરદની જગોએ હું કમર તંગ કરશ અને મારાં પાપોની સજામાં હજી મારે
મારે બોદાવંદે બાકી શું રાખ્યુંછે અને કીસમતની બાજીમાં તકદીર કોણ
આપેછે તે હું જાતે લડીને જોવશ. અરજાસપ તારી દાનાઈ ભરી અકલા
કોટ પાછલ મારે બચાવ રેહશે અને કાકુલ લડાઈનાં મેદાનમાં એકલા તારા
કુવત ઉપર મારે આધાર રેહશે. કાકુલ તારી ખનતી મદદનો ઉમેદવાર છ
ઉં. તમે નામવરોની દુવા અને મદદથી આપણુ દુશમનનાં ખખાં બાંજીશું
અને નહીતો ઈરાનનાં બચાવમાં કીમતી જીવ કાહાડી આપીશું.

[જમાસપ અને અરનવાજ સીવાએ સથલાઓ બાપછે.

જમાસપ—અરનવાજ, મારી જીનત બખશ દીલદાર, આ છેલી ધડીએ
એક છેલી અરજ બાહાલ રાખ. તારા મુખારક હાથે દુશમનને જખે કરવાની
એક સમશેહર મને લાવી આપ.

અરન—જમાસપ એમ નો બોલ. આ ! મારી દીલસોજ મોખતનાં
જોસનાં આવા અચખુચ શેવટની મેં આશા નહી રાખી હતી, અને તેવી ઉલ
ભરી આશામાં તું મને નીરાશ કરીને કાંહાં જાયછે ?

જમાસપ—અરનવાજ, બચાંની મીથાલે હીમત નો છોડ. જુદાઈનો
ધા મને થોડા કારી લાગતો નથી, પણ વાહાલાં દેશની જુદાઈનો વધારે જખુ

ન જામ પેહલાને વીસરાવે છે અને જરે એક ઘા તાતોછે તારે ખીજને તો
તો કરી દુખ ઉપર દાહામ નો દે.

અરન૦—અરે જમાના આ શું જુલમ ! આ જીગરના હાર, મોહો
ખતની ઉમેરાયલી બર ઉમેદોનો ભંગ નો કર, સંસાર સુખનો સમુદર તરી
આવી કીનારા ઉપર નો દુખાડ, મોહોખતના દરદીને માતના મોહોડાંમાં સોં
પી વું તે દરદીની દવા તેને છોડી નો જા. જમાસપ ! આ જમાસપ ! વું નો
જા—વું નો જા.

જમાસપ—અરનવાજ—જરા ધીરજ રાખ, મોદાપર વીસવાસ રાખ.

અરન૦—વું છે તો ધીરજ છે, પણ વું જાયતો ધીરજખી છોડી જાય.
વીસવાસ, સજ્જરી સઉ વુંમાં છે, મારો દીવાસો વુંથી છે, મારી ઉમેદ અને
મુગદ વુંપર છે, અને વુંજ જો જુદો પડેતો તમામ સુખ મારી સાથ કેમ રહે ?

જમાસપ—મારા સરખા એક આંધજાપર વુંને શું આશા હોય ? હું
જો આતજ થયલો આ સંપજા બરેલી જીહાનમાં શું કરી શકે ?

અરન૦—તારે એક અપંગ માણસ લગામના મેદાનમાં શું કરી શકશે ?
તારો મારો એક હજાર મોહોડાં વાટે હું બોલું, તોપણ, જમાસપ, આ
અરજ કરતાં થાકું નહીં.

જમાસપ—અરનવાજ, જમાનો જાહાં રહ્યો તાહાં આકેખત માતજ છે,
તારે તે માતે હીચકારા પેરે મારયો જવા કરતાં દેશનાં બચાવમાં બાહાદુરી
થી મરતાં મને નો અટકાવ. અરનવાજ તારી રગેરગ કદીમ ઘરાંની લોહી
એટલુંજ નહીં, પણ પાદશાહી લોહી દોડેછે તારે પાદશાહી માદરેને મ
જોસો રાખ અને એક ઘરાંની બચાવે જંગમાં જીવવાવા દે.

અરન૦—જો હું બચાંની માદર હોવિંતો તેમજ કરું, પણ તેમ કરવા
આગમય, આ ! દેલાવર, મને માદર ખતલી નો અટકાવ. આ ગીરદેસત શપેહ
સાજાર, તાહું શું થશે અને તારા વના માહું શું થશે ? લગામની દોડવામમાં
તારી ખીજમત કોણ કરશે ! અરે ! વુંને ચલાવશે કોણ ? ખવાડશે કોણ ?
જીવાડશે કોણ ?

જમાસપ—આ જુદામની સરજત મીટવાની નથી. પણ આ દેખીતી
આફતની વંચે વું દીલબરપર પડતી જકા મને જરે યાદ આવેછે તારે માહું
જીગર સંધુ વીંધાઈ જાયછે. અરે ! જો આ કમખખત પાદશાહની હાર થઈ,
અગરજો જલેમ જોહાક ધરિતવેજ ઉપર જીતીઆ તો આ દીલજઆ માશુક
તારા શા હાજ થશે ? વું કાહાં જશે ? વું કોણ સાથ રેહશે ? (અરનવાજ હાય
મારેછે) દીલબર મારી ગમ જો. આ જીહાંત દીદેહ દીદાએ આખી
જીંદગીમાં કદી આંજુનું આખ નથી પાડ્યું; પણ જો, વું દીલદારનાં ગમ
માં આ કાંસાંની કાઠી નરમ થઈતેના રોખશાસ ઉપર વેહતી આ ધાર. નીક

જો આ નાતવાન મને કમયાબ માતીઓ, એક પેલેવાનની આંખમાં આંશુ ફેલા હોય ! જાઓ કામન નારનાં રાખસારાઓનાં ગોલાબ ઉપર સીપની કરવા, જાઓ કામ વધારે નરમ છાતીનાં ખેતરમાં દવની મીશલે જુહુલાઈ રે હોવા, જાઓ કામ વધારે શુંદર નેનામાં માતીની જલરથી મણગાર કરવા. આ ફેલાં ભારી કદમે આ એવાં છોડી જાઉં છઉં. અરનવાજ આ છેલી કોટી— શુંદર ફરી આપણ હીઆં મળનાર નથી.

અરન૦ નહીં આ દલેર હું તને નથી છોડનાર. અગર મારી માથ તું નહીં રહી રહેતો તારી માથ તું મને રાખ. જમાસપ હું ત્યાં આઉં તારી મં ગાથ છાવણીમાં. છાવણીની બડ પકડ વંચ તારી સોડે રહેવશ અને જીવવું મંઆ મરવું એ અને તારી જોડે રાખશ. નહીં—તેહમતન, મારી આ બીજી અરજ રદ નો કર. આજ આપણ જમણે અને ખોદાની યારીથી તમિયારી કરીએ. [અરનવાજ જમાસપને ચલાવી લઈ જાયછે.

પ્રવેશ ૪ થો.

બલખ—જમશેદનાં મેહુલમાં એક ઓરડો અને બારણું.

કાકુલ એકલો આવેછે.

કાકુલ—દેશની શી દરકાર છે ? રાજની શી દરકાર છે ? દાલતની શી ર છે ? જો એ માશુક મારે હાથ આવેતો. એક છેલી, છેલી અરજ હું તેને ક કોણ જાણે ? કદાચ હવે તે મને કબુલ કરશે અને મારા દાસતો વાજગી કહેશે કે મને તે કબુલ કરે એવાં કારણો છે. જમાસપની આંખો માણ થઈ નથી એ એક કારણ છે. જમાસપની પદવીએ હું ચહડ્યો એ બીજું કારણ છે. શેહર નવાજે એને સમજાવી હશે એ તરીકું કારણ છે. આ રાજ ધાસતીમાં આ વી પડ્યું છે એ ચાથું કારણ છે અને એ કારણપર કારણ જરે એકઠાં થયેછે, તારે મારી માથ નેકા કરી નીકલી જવું જોઈએ એ મોટું કારણ થઈ પડેછે, વાસતે હવે એકદમ એની સાથે વાત કરું. (બારણું ડોકેછે) શાહજાદો અરન વાજ ! નામવર ! નેક ફેરદાર !

અરન૦—(અંદરથી) એ કોણ છે ?

કાકુલ—તારું એક ભલું મિત્તનારો, તારા હકમાં હુવા ચાહનારો, એક ગો નામ અગતનો પેગામ લઈ આવ્યો છઉં. [અરનવાજ બારણામાંથી આવેછે.

અરન૦—કેમરે ? કારણાતાર કાકુલ શું કહેછે ?

કાકુલ—કારણાતાર ? બાનું હવે હું મપેજાતાર થયા છઉં.

અરેન૦—સપેસાહાર તો સપેસાહાર; પણ તું શું કહેછે? સેતાવ્ય ખોલ, મને અતીશય રોકાણ છે.

કાકુલ—અને નામવર નાજનીન મારી રોકાણ કાં? ઓછી નથી, વાસ તે હું તારે વખત રોકવા આવ્યો નથી.

અરેન૦—તારે પાછો જાયતો મોટી મેહરબાની.

કાકુલ—જે કામસર આવ્યો છઉં તે કીધા પછે હું મુદ્દલ થોવશ નહીં, જે વાત કહેવા આવ્યો છઉં તે વાતથી વધારેવાર હું વાત કરશ નહીં.

અરેન૦—વાત કરવા અને કામ કરવા? શું છે?

કાકુલ—શાહજાનવી શેહરનવાજની ફરમામંથી હું આવ્યો છઉં.

અરેન૦—કોણ? શેહરનાજ? એ નીમખહરામ કાંલો છે? તે શું હિઆં છે? હિઆંથી તેણે તુંને મોકલ્યો છે?

કાકુલ—હિઆં હતી તારની મને ફરમાસ કીધી છે. તેણે મને કહ્યું છે કે તને સિવર મારા ઉપર ફરમાન છે અને આ જમીન આપણને યાગ નથી આપી. તારા પાસે આજ સુધી મારી કરી આ દુશ્મનનાં પંજનમાંથી નીકલી જઈએ.

અરેન૦—કાકુલ, તારું કાલું કર, તું તારો કંટાલો આપવા આવ્યો છે. [જવા માંડે છે.]

કાકુલ—શાહજાનવી જરા સાંભળ. આ મારી છેલીજ અરજ છે.

અરેન૦—પણ હું તુને છેલો જવાબ ધીકાર સાથે આપી ચુકી છઉં. હું અતીશ દુખમાં પડેલી છઉં વાસતે મારા સીનાનાં આતમને આ શેવરને વડો રાખ્યું છઉં, પણ ઓ હકમ તેને તું નો ઉમકેર અને હિ આંથી તારી સીકલ પાછી લઈ જા.

કાકુલ—તારે હું જખરીથી તુંને લઈ જવશ.

અરેન૦—છોડ બેઠ્યા ચંડાલ!

[તેના હાથમાંથી છુટીને તેને એક આંચકામાં જમીનદોસત કરે છે.]

કાકુલ—જો શાહજાનવી હું આપઘાત કરી તારા ઉપર જીવ કાઢાડશ.

અરેન૦—એટલું પાપ આ પાપી જીહાંનમાંથી ઓઘું થશે. [જતી રહે છે.]

કાકુલ—અમ્માર, મકાર પેશીયા, કાભા કમીજ, મકારે આરત. હું જીવ કાઢાડી નાખ્યું—આપઘાત કરીને બસ પરાંણ કાઢાડું. આ અપમાન શું થોડું છે? બસ હવે જીવેલું શું કામનું? લડાઈનું નામ સાંભળીને હું 'બુજી' છઉં, તેમાં અંતે મારયોતો જવશ. તેનાં કરતાં જેહર પીને જીવ આપું કે પછે મારે લીધે લડાઈ અટકે અને મારા વગર પાદશાહી ઓહાવાની બદનામી આ હટીલી છોકરી પર આવે. પાદશાહી દવાખાનામાં તરેહવાર જેહરો ભરેલાં છે, તેમાંથી દવા રાખનું જેહર પીને હું મારો જીવ કાઢાડી આપશ. [જાય છે.]

પ્રવેશ ૫ મો.

બલખ—પાદશાહી મેહલનું દવાખાનું.

કાકુલ ધસયો આવેછે.

કાકુલ—બસ—બસ હવે વધારેવાર થોભાતું નથી. બસ મારે જીવ આ પયો જોઈએ. હું મરી જાઉં છઉં આ પશંગ! આ મારા મરદારો! મારા દોષ તો! મારી છેલી સલામ.

[પશંગ અને દોસતો દોડી આવેછે.]

પશંગ—નામવર કાકુલ અમને તું એ બોલાવયા અને અમા આવી પુગ વા આગમય તું નામવર આ શું કરેછે?

કાકુલ—જાર હું મરી જાઉં છઉં.

૨ દોસત—(મનસે) પીડા આછી, કાલે મરતો હાયતો આજે મર.

પશંગ—અરે નામવર કાકુલ તું થોડા વખતની દોસતી બાંધીને હવે હમા ને છોડીને કાંઈ જાયછે?

૨ દોસત—(મનસે) જાંહાનમમાં.

કાકુલ—બસ મને મરવા દેવો, આ ધરતી મને થાગ આપતી નથી. જાંહાનમાં દોસતો મને ખેંચત મળશે કે નહીં?

પશંગ—તું નામવરને જો ખેંચત નહીં મળે તો પછે કોમન નહીં મળે અને ખેંચત આલીજ રેહ એમ જાણવું. પણ નામવર તું ના જા.

કાકુલ—અરે તારેતો મને જલદી જવા દેવો.

૨ દોસત—(મનસે) જેમ જલદી મરે તેમ અમારો લાભ છે.

૧ દોસત—શાહજાદા આ જવાન, કીમતી, કાજગરો જાન હાથે કર. ખોહાવાની નાદાની ના કર.

૨ દોસત—(મનસે) જેમ ખોહાસ કરશું તેમ વધારે ઉઝેરાશે અને વધારે મરવા માગશે.

કાકુલ—યારો તમને છેલી સલામ. મને ભેટી લેઓ (તેમને ભેરેછે) આ પણ પેલી જાહાન મળશું. દોસતો તમારે મારીપર ઘણું હુશાંન થયું છે અને તેના બદલામાં મારી દોલત તમારે સવાધીન કરવાનાં ખત મેં તમને આપ્યાછે. મારું ઝવેરાત પેઆરા પશંગ તારું છે અને તારી હવાબીને તેથી સજાગારલે. મારો મેહલ (૧ જાને) મારા અજીજ મેં તુંને આપ્યોછે અને જુગ જુગ શાલ જીવીને વાપરલે. (૨ જા) અને દોસત, તું મારાપર સદા મેહરબાન છે વાસતે મારો આગ, મારાં ખેતર અને આજી કુલે મીલકતની કુલે પેદાસ તારે હવાલે છે. છેલી સલામ!

પશંગ—(રડવાનાં ઢાંગ કરીને) અરે કાકુલ તું જાયછે? કાકુલ જાયછે?

૨ દોસત—(મનસે) સામખો રસતો.

કાકુલ—(સીસો હાથમાં લઈને) આ પેલી દરાખનો ગલીયલો રમ છે. જોને જમશેદ કાતેલ જોહર તરીકે જોહર કર્યું છે.

૨ દોસત—(મનસે) જાણે જાદુઈની આખતરો કરવા બેઠો છે.

કાકુલ—હા! એ જોહરનાં ખુમો આકરોની મારફતે મેં કેવા માચવીને ર આપવા હતા અને તે ગોયા મારજ વાસતે ર આપવા છે. હા! એ જોહરનો લાલમ લાલ રંગ કેવું દીલને લલચાવે છે. ઓ ફગારા રમ આજે મને તારો કસ મા લમ પડશે.

૨ દોસત—(મનસે) મુવા પછે બેહસતમાં માલમ પડશે કે?

કાકુલ—એની લોહજત કેવી હશે. જોહર કાતેલ કડવું કહેવાય છે. પણ કડવીતા દવા હોય છે અને કડવી દવા માણસને જીવાડે છે. તારૂં જોહર કડવું કેમ હોય? તેની અજમાએશ મને આજે મળશે.

૨ દોસત—(મનસે) એ બધાં મરવાનાં વામાટામાં.

કાકુલ—હવે એકદમ પી જાઉં કે જરા ચાખી જોઉં? કદાચ થોડું પીવાથી એ જોહરને કડવું પીવાથી પાછું ઉતરી જાય. પણ જો લોહજતદાર હોય અને પર ડીપું મેળે છે. ઓ! કેવું મીઠું છે. યારે આતો ઘણું જ દીલ બે હાલવનાર જોહર છે. જરા ચાખી જુઓ. મરશું તો મરશું પણ આવી લોહજત નહીં મળશે. (થોડુંક પીએ છે) આહા હા આતો જીવતાં જીવત બેહસતમાં જ માનું છે. (પીએ છે) ઓહા! હા! બધું કરવા લાગું છે, વાસતે હવે તો હિઆંજ મને બેહસત કરવું કરવું આવશે તારે તેમાં હું બરાબ જવશ (પીએ છે) જરા જરા લેવો. (પીએ છે) જાંહાં આવી મોજ તાંહાં મોતથી બીહા (પીએ છે).

૨ દોસત—(મનસે) આતો બોહાસ કરીને સંધાને પોતાની સાથે મારવા બેઠો છે. હિઆંથી સરી જવામાં રીક થશે. [છુપો જાય છે.

કાકુલ—(જ્યાં લયરે) પસંગ તુંને કસમ આપું છઉં કે જરા ચાખ. (પીએ છે) લે બસ લે. પણ ફરીથી એકવાર મને પીવા દે. [પીએ છે.

પસંગ—(જરા ચાખે છે) હા! શું લોહજત છે!—મને પીવા દેવો. (પીએ છે)

૨ દોસત—(મનસે) હવે મારી વારી આવશે—આ કોઈ પીણું જ છે. દરાખનું જોહર નહીં હોય. તોની એ લોકો રોકાયલા છે તેટલાં તપાસને વાસતે થોડુંક લઈને આ સેતાંન ચાઘડીયામાંથી મારે નાહામવું રીક છે.

[અંક સીસો ઉઠાવીને સરી જાય છે.

કાકુલ—(પગે લયરતો) પેઆરા પસંગ તું જ પીઆ કરશે કે? મને પીવા દે. (પીએ છે).

પસંગ—(જ્યાં લયરતી) (પીએ છે) તુંએ શાહજાદા ઘણું જોહર પીધું. મને પીવા દે. (પીએ છે).

કાકુલ—પણ હું તો મરવાનો છઉં (પીએ છે) મને મરી જવા દે. (પીએ છે)

પશંગ—અરે વાર મરવાને વામતે એ પીયા કરીએ તે થાને પીવાને વામતે છવયા કરીએતા કે માઈ ! (પીએછે).

કાકુલ—તું મને મરવા દેછે કે નહીં ? માઈ જેહર તું આ વામતે લીએછે ? પશંગ તારે માત નજદીક ધુમેછે ? આત લડાઈ કર.

પશંગ—તું શું ચાહે પીએછે ? શાહજાદા દોસતી બોસતીની હું દરકાર ન હો કરશ.

[તેઆ બાહે ચહડાવીને કુસતીમાં ઉતરેછે.
[હવેલી દોડી આવેછે.

હવેલી—અરે ! આ શું તોફાન ! બસ કરો, ખીસો. છુટા પડો. પેઆ રા પશંગ તારા આ શું હાલ ! કાકુલ છાવણીમાં તું શાહજાદાની મુઠિ રાહ જુએછે અને તું હોઆં શું કરેછે ? [તેઆને છોડવીને બયછે.

કાકુલ—(નિંદરતાં) પેઆરી હવેલી છાવણીમાં જમને તું છાનાં થાપ (હવેલીનાં દીકરપર દોડેછે) પશંગ હું મરી જવા નથી માગતો, આપણે મજાલ કરીએ. આ સીસા લમને છાવણીમાં જમએ (પીએછે) જમશેદ કરેતોતો કે એ જોડે, પણ આપણે મરી જવાને બદલે એાર છવીને સુખી થયા જમશેદ કરતા હોશીઆર નીકળ્યા ને આ મોટી શોધ કરી આપી. વખતે એ જાને કને હરાવાનું હતીઆર આપણે હાથ આવશે. જોહકનાં બધાં લશકરને એ હેર પામશું વામતે આપણે એ હતીઆર લમને તરત કુચ કરવી જોઈએ. [લથરતા લથરતા બયછે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

બલખ—ઈશાંનવેજની છાવણી.

જમશેદ, અને કાકુલનો બીજો દોસત સીસા સાથે આવેછે.

જમશેદ—દોસત, ખુદરતનાં બેદોને ખોલીને નવી ખોલ અને શોધ કરવા નો મારો વખત ગીઓ, તોપણ હું તારે હેશાન માનુશકિં કે મારી કીરતીની છે લી બીડીએ શરાબ શોધી કાહડવાની તેં તક આપીએ. આ દરાખના રમને જેહર ગણવામાં માઈ અનખનપણું હતું, પણ તેતો એક લેહજતદાર પીણું માલમ પડ્યુંએ અને તે દુનીઆમાં આશકારા થશે. દોસત, એ ખુમોને મારા તંબુમાં લઈ જા. કાકુલ એ પીને છાકો થવાની તું જે વાત કહેછે તે ઉપરથી મારાં લશકરની શેવટની આશાની હવે ગમછે. [તેઆ બયછે.

[કાકુલ અને પસંગ હાથમાં સીસા લઈ પીતા પીતા અને લથરતા લથરતા છાકરા થઈ આવેછે.

કાકુલ—લડાઈ ચાલી હો—સીસા ખાલી જો.

પશંગ—અરે હુંતો જામી થયો.

કાકુલ—હુંતો જુવાક સાથે લડું છઉં. (પશંગને પકડાવે) પકડાવો—જુવાક મારા હાથમાં આવ્યો. હું ધરિનનો પાદશાહ થયો. કેમકે તું અમારી સાથે લડવા આવ્યો તો નહીં ?

[કારન, સરદારો, ગરહસથો અને સીપાઈઓ આવેછે. •

પારો—તમે સાંતી લડાઈ કરોછો—જુવાકનેતો મેં કેદ પકડાવ્યો. હું એને બંદીઆને લઈ જઈ છઉં—તમા લોકો મારી પુઠે આવો. •

[પશંગને લઈ જાયછે.

૧ સરદાર—પીરદારો, તમારી ખાતરી થઈ? એક સુરો સરદાર આં ઘણો થયો, એક હિન્દુકારો સરદાર છાકટો થયો અને હવે શું રહેલું? અજામતાં એ સુધીમાં આવશે તારે લડવા આવશે. અગરજો આ કુત્સાંત ધરતીપર લો હિન્દી નેહર ચલાવામાં કંઈ વતનને ફાયદો થતો હોયતો નેહરને બદલે લોહીનો દરીઆ વળવાયો. પણ જાંહાં છતવાની આશાજ નહીં તાંહાં નકામી લડાઈ ન કતલ ચલાવામાં શું હાંસલ છે ?

કુસથ—વાજાંબી છે, લડાઈ થતાંબી જો આપણું રાજ જતારેછે, લડાઈ વગર તેને જવા દેવામાં દાહાપણ છે. હું ધારું છઉં કે આપણે જો હાકને એકદમ તાંપ થવાનો પેગામ મોકલીએ.

[ઘણા જાણ સાથે—કબુલ છે. કબુલ છે.

૨ ન—નાહી બાકીઓ નહીં—તમેતો મોટા સરદારો દેખું અને હુંતો એ સા છઉં. પણ દેશની તરફથી લડવા કાલે હું મારું ગામ છાડીને હી જા, તારે તમે લોકો બીજી ઘુછ પડો એ શું રે આપા ?

સરદાર—ચુપ રહે એ ગામડીયા. તુંને વચમાં કોણ ખોલાવેછે ?

કારન—મને મારું દીલ ખોલાવેછે, મારી ફરજ ખોલાવેછે, મારાં દેશ કિપ રતો આહ ખોલાવેછે. બધા જાણ ખોલાવા વગર ખોલેલા, તોએ હું અતાર લગન ચુપ બેઠેલો પણ હવે ચુપકાદી રહેતી નથી.

૨ ગરહસથ—ટકટક ના કર, રાજપાટની વાતો તું શું સમજે ?

કારણ—હું સમજેલો કે નહીં સમજેલો તેતો મને કાવું; પણ તમે સમજોતો ઘણું છે કે પાદશાહ મારા પરતો ઘણો જુલમ પાડેલો. મોરાજને તેણે કેદ કરાવ્યો તારે હું વચ પડેલો ને તેથી પાદશાહ મને કેદ કરાવ્યો તો કરાવ્યો પણ મારી બાલક બિટ્ટીની કેદમાં નાંખી, તોએ હવે મારી બિટ્ટીને મારાં ઘેરબણી મા કસી હું મારા પાદશાહની આજુએ હીઆં લડવા રહેલો ને તમે લોકો તેના પા લેલા, તેનાં દુશ્મન પાસે જવા માગો ?

૧ સરદાર—અને તેમા અમે દેશનું બલજ આહીએ છાંચ્યે. એક બકા મ દેવાંના પાદશાહનું રાજ નયહું હાથે અને નયજા હાકમે રાજ્યત જોરાવર રહેછે, તેનાં નયજા રાજને દુર કરી દેશમાં વધારે મજબુત રાજ માંગીએ છાંચ્યે.

કારણ—પણ એક માણસ દેવાનું હોયતો તેમાં તેનો વાંક નથી અને તેને સજ્જ થતી નથી. પણ રાખજો ભાઈઓ કે રાજા અદલ બદલ કરવાથી “કહાણી અંદરથી ચુલ્લોની અંદર પડવા” જેવું થશે.

૨ સરદાર—પણ એ અનમમજી ગામડીઓ કોણ આપણને આડે આવ નાર ? મુગો ખેત હમક.

કારણ—હંમેકોનાં સરદાર, તારા જેવા માણસના કુતરાની એક રતીભાર મને દરકાર નથી.

૧ સરદાર—મુછ, ભરવાડ તું કોણ અમને અપમાન દેનાર, ત્રીકલ મેદાન.
[તલવાર કાઢાડે છે.]

કારણ—હું કોઈથી દરતો નથી. તારા જેવા લોખંડીઓતો મારા ખેતર ની અંદર કામ કરે છે.
[તલવાર કાઢાડીને લહે છે.]

[અરબસપ, અરનવાજનાં ખભાં ઉપર હાથ રાખીને જામાસપ તથા બીજાઓ આવે છે. સઘલાઓ તેમને નમે છે.]

અરબસપ—અએ દોસતો ! તમે આ શું કરો છો ? મેં આંન કરે આ થી વેલતી મમશેહરને અને હજાએદુ રાખો એ તેજી તીજી ને મો રે. (સઘલાઓ મમશેહર મેં આંન કરે છે) પોતાનાં આબદાર હથીઓ તાપરજ વાપરીને બુઠાં કરશે તો પારકા દુશમન ઉપર જે ઘડી જાય છે તેમાં વાપરશે ? અરે ! આતો ખેસરમીની હદ નહી રહી ! એકજ છાવણીમાં બે ગ ? જતીલાઓ વચેજ વેર ? ભાઈ ભાઈઓ વચેજ દુશમની ? અરે અને મીર વચે લડાલડી ? નહી યારો આપણુ ગીરદેસત ધરિંની નહી છાજે. પોતેજ પોતામાં લડશું તો દેશનો બચાવ શું કરશું ?

જામાસપ—મારા સરદારો, તમારા ચેહરો મને દોસતા નથી, ને જોવાની અગત નથી. તમારું બળ અને આહાદુરી માફી બંધ આ દેખાય છે અને જબરદસ્ત દુશમનને તમે કેવા જરબ ઉપર જરબ મારી જોર કરશે તે બધો આકાર મારાં દેમાંગ સમિ રોશન આવી ઉભો છે. ચાલો મારા આહાદુરી હું એક આંધલો જો લડવાને દરતો નથી તો તમે દેખતાઓ દરશો ? આપણું રાજા ખોલ્યું છે, પણ આ પવીતર પાએતખત આપણાં હાથમાં છે અને તેને ખોલવાની આગમચ એક છેલી, છેલી કોશેશમાં દુશમનને મારશું ને આ પોતે મરશું.
[અંદરથી લડાઈનો પોકાર અને લેલુરીઓ સંભલાય છે.]

જમશેદ—(અંદરથી માઠી બુમ મારીને) ધરિંનીઓ ! દોડો—લડો—અને બચાવો તમારું દેશ.

સઘલાઓ—હોરમજદનાં નામપર પડીએ મેદાન.

[સઘલાઓ સુરમાં દોડી જાય છે, જામાસપ પણ અરનવાજનો હાથ છોડવીને દોડે છે.]

અરબસપ—અરે હવે શું થશે ?

[બીજે રસતે જાય છે.]

[કાકુલ આવે છે.]

કાકુલ—કાચું કપાયું ! મારેની હવે લડાઈનાં તમાસામાં જવું જોઈએ.

[લશકર તરફ દોડે છે.]

પ્રવેશ ૭ મો.

લડાઈનું મેદાન.

અંદરના પોકાર જરીછે.

જમશેદ, જોહાક તથા તેના સીપાઈઓ સાથે લડતો આવેછે.

જમશેદ—નાબુદ થાઓ નાપાકો ! [ધણાક સીપાઈઓને ઠાર કરેછે.

જોહાક—(જમશેદને વલગી પડીને લડતાં લડતાં) ઓ હું કારના ખંદા ?

તું હવે નહી છુટશે.

[તેને થાપામાં જખમ કરેછે.

જમશેદ—(જખમી) ઓ ! પણ ચંડાલ.

[તેના ઉપર ચહડી બેસી તેને મારવા જાયછે.

ગોરાજે—(નીકલી આવીને જમશેદને ખેંચી કાઢાડી, છોડ, ને લે તારી કરણીનું કળ. [ગોરાજે તેને બીજો જખમ કરેછે, જોહાક છુટીને નાહાસી જાયછે.

કારન—(પછવાડથી ધસી આવીને ગોરાજેને કારી જખમ કરી જમીન ઉપર પાડે.) અહરામ કુતરા !

ગોરાજે—(જમીન દોડત થઇને) ઓ ! એકજ ઝટકે જાન કમજ થયો.

જમશેદ હું મરું છઉં. મારો ગુનાહ માફ કરજે—શેહેરન— [મરી જાયછે.

કારન—પાદશાહ, સહિ થઇ ચુકું હવે નાહાસવા સીવાયે છુટકો નથી.

જમશેદ—મારા વફાદાર એકત તુંએ મારો જાન બચાવયો, પણ હું મી થયો છઉં. [અંદરથી દોડધામ.

રન—દુશમનો પુક દોડેછે. પાદશાહ મારી ખાંધ લે.

[તેને ખાંધે લઇ નાહાસેછે.

પ્રવેશ ૮ મો.

છાવણી—અરનવાજનો તંબુ.

અંદરના પોકાર જરીછે.

અરનવાજ એકલી.

અરન—(ધબરાટમાં) કાંઈજ ખખર નહી પડતી. કોઈ કેહેછે કે જમશેદ માર્યો ગયો, કોઈ કેહેછે કે અરનસપ નાહાસી ગયો. કોઈ કેહેછે કે જામસપ કેદ પકડાયો. દોડત ઇઆ દુશમન કોઈ ખરી ખખર ફેહતું નથી.

[કાકુલ જોસમાં આવેછે.

કાકુલ કાંઈ સમાચાર ?

કાકુલ—અરુણસપ કેદ પકડાયો, તારો જમાસપ મારયો ગયો, ગોરાજી કતલ થયો, જમશેદ હાસી ગયો અને હવે તું મારી સાથ નાહાસ. [તને પકડવા જાય છે.

અરુણ—દુર થા. નાહાસવાને બદલે મને મારી નાખ.

કાકુલ—તું જીવવાનો આજીવ વખત છે.

[તને પકડવા જાય છે, અરુણવાળ સાંભી થાય છે અને એમ તાણ થાય છે.
[કારન ધસ્યો આવે છે અને કાકુલ ઉપર હોમજો કરે છે.

કારન—છોડ, આ સુગંધી ગોલાખને તારા ગલીએ હાથ ના લગાડ.

કાકુલ—(તલવાર કાઢીને) તું કોણ અમારી વચે આવનાર ? આજ લડાઈ કર.

કારન—બદખખત હવે તું મારા હાથથી નહી છુટવાનો. જાંઠાંપેહલવાં ન જમાસપ મારયો ગયો તેની જગોએ તું કાંએ નહી મુવો ? જુદા અરુણ સપ દુશ્મનને હાથ ગયો તેને બદલે તું કાંએ નહી ગયો ?

[તલવાર કાઢીને લડતા લડતા તેઓ અંદર જાય છે.

અરુણ—ઓ ! હવે હું શું કરું ! જમાસપ, વાહલ આમા તું કાલ જઈ પડયો ! અરે એક છેલા સેજદાનોખી મને ઓરતો રહી ગયો. લી આસાએસથી તું બેનસીય રહયો ! જમાસપ કેઈ નાપેકાર સમશેહર રાં બાહાદુર લોહીની પેઆસી થઈ હશે ! કીઆ જોહરી તારે તારી દુખી છાતીને વીંધી હશે. જમાસપ તું પાહાડ સરખાં દુખથી બાહાદુરી બને તે છુટકારો પાંખી બમનાં દુખમાં મને મેળી ગયો.

[એક ધરાંની સરદાર હાંકતો હાંકતો દોડી

સરદાર—નાહાસો, નેક બાંનું નાહાસો. દુશ્મનો આખી છાવણી વળાય છે અને જમશેદની પુઠે છે. ગોરાજી મરણ પાંમવાથી શેહર જોહાકે પકડી રાખી છે અને તેના જુલમગાર હાથમાં તમોને નહી પડવું હાય તો નાહાસો.

[દોડી જાય છે.

અરુણ—અરે હવે હું કાંં નાહાસું ? જમ જેવો શાહ જો નાહાઠા તો મારા શું આસરા ? નાહાસવા સીવાએ ખીજો કસો એલાજ નથી, તારે બે હેતર કે નાહાસીને સીધેજ રસતે સીસતાં જાંઠં, અને પાદશાહ કુરંગની શા હાબદીની સેંકડો સાએલીઓમાં એક વધુ બાંદી તરીકે વધીને તેની રૈફાકત માં છુપી રેહું. તે હીમતવાં શાહાબદી મારા હાલ ઉપર દયા લાવી મને પો તાનો આસરો નાં પાડશે નહી. જમાસપ તું છેલી સલામ, વાહલાં વતન તું છેલી સલામ ? પાદશાહી એશ આરામ તમને છેલી સલામ.

[દોડી જાય છે.

[કારન કાકુલને જખમી થયેલો અને લોહીથી સસરતો લઈ આવે છે.

કાકુલ—(જમીન પર ફસડાઈ પડીને) બસ ઓ બાહાદુર વાસતરીઓસાન મને હીઆં મેળ. મારી માથુક પોતે નહીતો તેનો આ દેહેરો મારી છેલી

આસાએમને માટે ખસ થશે. લગાઈનાં ખાલાં મેદાનમાં હોમ અને ઠાંઠરની વચ્ચે મરવા કરતાં આ છતરનાં છાંયા તલે વધારે આસાં થી હું માતની ઉંઘ માં ઉંઘાવશ. ગામડીયા, પણ ખાહાદુર હું જીંદગીથી કંટાલેલો હતો અને માત માંગતો હતો. મારી પેઆરાંમાં પેઆરી ઉમેદોનો નાશ થયોછે એટલે આ માત મને પેઆર છે અને તે તુંએ મને અપશયું વાસતે તારા ઉપકાર માંનું છઉં.

કારન—દાદાર હોરમજદે કેથી એવી સરજત કરેલી કે તારા સરખા એક શાહજાદો મારા સરખા એક એકુતને હાથ મારયો જવાનો, તેમાં મારો કસો વાંક નથી જો ભાઈ.

કાકુલ—નહી દોસત, વાંક સંધો મારો હતો. એ હું મુરખ, ખરો મુરખ છઉં કે નહી અને એવી ઉમેદોના ખોટા એઆલથી નહી મજે એવી વસતુ એના લાભમાં ગીરફતાર થયો અને ખોટી તારીફ અને ખરી ખુસાંમતને આ યહ માત સુધી મારી અસલ હાલત અને દરજ્જને હું ભુલી ગયો. એ માત મને શાહજાદો ગણાઉં છઉં પણ ખરેખર શાહજાદો નથી.

કારન—નહી ? એ શું બોલેલો ?

કાકુલ—હું આ દુનીઆઈ ભવની છેક છેલી કીનારીએ આવી પોંહતો ઉં અને સેજ વારમાં એ કીનારી ઉપરથી ઉંડી ખાહીમાં પડી દુખી મરવાનો શેવટને વખતે ખીરાદર હું કબુલ કરું છઉં કે હું શાહજાદો નહી પણ ઉ.

કારન—અફસોસ—તારા ખવાશ, તારી આલચક્ષણ અને તારાં કામજ પેછે કે પાદશાહી ખુનથી જનમેલો, પાદશાહી લોહીથી ઉતપંત થયેલો પાદશાહી દુધ ધાવેલો તું નહી હોય, પણ તારે તું કોણ છે ? તું કેઈ મા દરનું ફરજદ છે.

કાકુલ—હું મારી માંનો ખેટો છઉં, પણ લોકો ધારેછે તેમ તેહેમુરસના એશાવંદ વીસતામપની ખાંનું થરીતીનો હું ખેટો નથી. મારી માંદરતો થરીતી ની જનાખમાં એક સાએલી હતી, જેણીએ થરીતીના ફરજદને ઠેકાણે મને મે લયો હતો. થરીતી પોતાના ફરજદને જનમ આપતાંજ મરણ પાંખી અને તે ફરજદને તેજ એકાંત રાતે ખારીને રસતે ટોપલીમાં મેળીં મોકલાવી દેતાં તથા આગમચથી કરેલી ગોઠવણ મુજબ પોતાના ખેટાને ખારીની આગળ મંગાવી તેજ ટોપલીની મારફતે ઉપર લઈ તેને પાદશાહી પાલણમાં મેળતાં મારી માદરને ક સો વીજમ લાગેો નહી હતો. કુલ આલમના લોક મને થરીતીનો ખેટો સમજ તાં હતાં, પણ તે ખરો શાહજાદોતો દુરનાં મુલકનાં એકાંત ખુપડાંમાં વહીતર કરતો હશે.

કારન—અને તારી માદરનું નામ ?

કાકુલ—હું તે મશ કરીને હતું.

કારન—હું તો કોણ ? તે તો મારી માનું નામ ? તેનું કાંમ કાંઈ છે ?

કાકુલ—ગીલાંતની સરહદ ઉપરનું ગામ.

કારન—તે મારું જ ગામ. તાંહાં હું તો કશું એકજ હતી અને હું તેને પે ઠનો કેહેવાતો, પણ મારા બાપે તેનું બેદરકારપણું પાર પડોસમાં મુખીએ ફરી

આદનું કારણ હતું.

કાકુલ—મારી માદર મને કેહતી હતી કે તેણે ચોરી લીધેલા શાહજાનઘાની છાતી ઉપર એક બે આંગલ પોહાલી બાએગવંતી લાછન હતી.

કારન—અરે તારે તો હુંજ તે શાહજાનઘો. ઝો—ઝા રહી મારી લાછન (દેખાડે) ઝોર કેવી અજાએબ આ શોધ અને તોપણ નામ નીશાણ તથા પુરાવા માથની.

કાકુલ—હું મરું છઉં ! શાહજાનઘા કારન હવે મારામાં વધારે શક્તિ નથી. આપણા આ અચબુચ મેલાપમાં અનન્યપણે પીછાણ શપથિ, મરતી વળેની આગળ ખોલાસો કરવો જોઈએ તેનીજ આગળ તે થઈ ગયો. ને ને મારાથી નુકસાન થયું તેનેજ હાથે મને માતની મજા થઈ—તેના જ અને દીલાસા વચે હું જીવથી અતમ થાઉં છઉં. શાહજાનઘા કારન જાએનાં યુનાહ અને પાપનું હું અચપણથી ફજ છઉં વાસતે આ છેલી ઘડી તું મને માફ કરજે. સલામ સલામ. [મર]

કારન—હું એક શાહજાનઘો ? હું એક ગરીબ ગામડાંનો વતની, જપાટનો વારસ દેખુ ! હું એક ગામડીયાથી ઉધરેલો મોટા પાદશાહી કા નખીરો દેખુ ! હું એક ખેતર અને થોડાંક ઢોરોનો ધણી, દોલત અને હાથ માલિક દેખુ ! હું એક નાહાનાં ઝુપડાંનો રહેવાસી મોટા મેહેલો અને કીલાઓના દાવાદાર દેખુ ! હા ! કેવી અધુરી નહી પણ અસુરી શોધ કે ધરિાનવેજની પાદશાહાત ખોહોવા પછે ખોલાસો થયેલો ! અને તોપણ કેવી અજાએબ વાત કે શાહજાનઘા તરીકે મારી શોધ થવા અગાઉ ધરિાનવેજમાં અચાવને ખાતર શાહજાનઘા તરીકે હું મેદાન પડેલો ! તાજ અને તખ્તની આશા હવે ફોકટ છે, પણ તાજ અને તખ્તની જાજલ આજે નજરે જોએલી. દાનાવોની નશીએત છે કે એક પાદશાહનું તાજ દેખાવમાં સોનેરી છે, પણ કાંટાનું બનેલું છે, અને દરએક માંછુસનો બોજો પાદશાહિ ખભાં ઉપર ખમવો તેમાંજ પાદશાહી છે. (૧) મારું થયું કે પાદશાહી જાએ જડાવદાર છે, નહીતો કે તેને કોણ પેહરતે ? તાજ માંથે મુકવું એટલેજ રહએતનું કુખ માંથે હોરવા દાખલ છે અને તખ્ત ઉપર બેસવું એટલેજ એક ખુશાલી વગરની ઉંચાઈએ ચઢી બેસી નસીબનાં પ

વણનાં દરએક ઝપાટા ખમવા બરાબર છે. (૨) ઝો ગરીબાનું સુખી છે, સ
ખખ ખુદરત તારાં તાલે તરફ વધારે પખશપાત થઈ તુને તનદરોસતી, છુટાપ
છું, ભુખ અને ઉંઘ ખખશે છે, પણ મોટાઝો ઉપર ખાલી બપકાથી હમે છે (૩).
[તે બપ છે.

પ્રવેશ ૯ મો.

બલખ—એક મોહલો.

જોહાકનું લશકર નીચલી ગજલ ગાવું અને તેનાં
તાલ ઊપર કુચ કરવું આવે છે.

ગજલ.

“તાજ ખે તાજ નોખનો.” એ રાહ.

ફતેહ પોકારો દમ બદમ, જીતી જમાને જમ જમ,
વાગે નગારાં ઘોમ ઘોમ, ડંકાની ડાંગ ડમ ડમ.

ફતેહ પોકારો.

કાપાકાપી નાં કમ કમ, મારે ખરાડી ખુમ ખુમ,
ગાજે પોકારી ગમ ગમ, થયો જમશેદ ગુમ ગુમ.

ફતેહ પોકારો.

કરીએ કુચ જોમજોમ, શેહરના શેહર ગામગામ,
જીવાકી જીનડો જોમજોમ થી ઊરાડીને કામકામ.

ફતેહ પોકારો.

અજદેહાક નામ નામ, લખ બજવો કામ કામ,
દુશમનનું આ ધામ ધામ, ખાલી કરે બેકામ કામ.

ફતેહ પોકારો.

પ્રવેશ ૧૦ જો.

એક મેદાન—દુરથી બલખ શેહેરનો દેખાવ.

શેહેરમાં આગ લાગીછે અને જમશેદ લોહીહુલુવાંન અને ચીકડેહાલ લંગડાતો આવેછે.

જમશેદ—ઓ જમાંના ! છોડ હવે મારે પીછો ! ઓ આકૃત ! ક ગાલી એતના કાંટા હવે ઓછા ભિક ! અરે ! વાહાલાં વતન તારા આ શું ધુરા હાલ ! આગ, ભયંકાર આગમાં થાયછે પાયમાલ. કેહે ઓ ! બુલંદ ધજના બળવાંન કોટ, કેહે પુરાતન બલખના ઓ ! બંધીઆર કમરબંદ, કેહે, આ બલતાંની ભભુક, આ આતસના સોલા, જમીન પર ઉઠાવેલાં આ ધુવાંના વાદળ અને ખુદ વાદલ પર ચઢાવેલો આ સોનેરી ધોર શું સખખ ધરાવેછે ? ઓ ભરપુર શેહેર શું જોહાકનો નાશકારક દસત તને બાલીને ભસમ બનાવા માગેછે અને તારા ભપકાદાર મેહિલો, આસમાનસે વાત કરતા ધુરજો, એતારાઓની આલખ વરતારા મીનારાઓ, કાસાંસે કઠણ કીલાઓ અને કપીલદાર લાકા ને એકદમ ભોંય બરાબર કરેછે ? ઈઆ શું તને અજાણ દેનારા જમશેદના મતે હાલ ઉપર તું આતસની એહેમાં પોતાની મેજેજ બલી મરવા બેઠું છે ? ઈઆ શું તુંએ ઉઠાવેલા બલવાના બદલામાં યજ્ઞદાને તારા ઉપર આતસનો વરમા રસાવયોછે ? અરે નહી ! એતો નવી પાદશાહતની મુખારકબાદીમાં હરે જડાવદાર લેખાસ પેહરયો હશે. એતો તારા પનાહદાર પાદશાહ રીની ખુશાલીમાં આખાં શેહેરમાં રાશની અને આતસખાળ સાથે એતો તારા નાહાસતા પાદશાહને તેના એહેલાં મુલકમાંથી રસતો બતાવેલો સલગાવી હશે. પણ બલખ બુજાવ એ બલતાં, ઈઆ નહીતો વધાર એ બલતાં અને ચલાવ જખરી હરીફાઈ મારા દીલમાં ઉઠતા આતસના સોલાની સાથ કે પછે તારી વધતી આગ મારી તારાં કરતાં વધારે જખરી આગને એકદમ દાખી નાંખી તે આગ મને તાજગી અને તાહાડક બખશે. બલખ ! તારા બદ બખત પાદશાહનો એટલો હુકમતો માંન, જે પાદશાહે તને વસાવયું, તને ઉધારયું, તને સુધારયું, જેને તું બોદાઈ માંન આપતું તેના હાલ પર એટલીતો દયા કર. લોહી જવાથી હું નખલો બનયો છઉં, રંજથી હું થાકો છઉં, દુખથી દેવાંનો છઉં. ઓ (ફસડાઈ પડેછે), (અંદર ગડબડ થાયછે) (૪) અરે હું કાંહાં નાહાસથ. હાર અને નાઉમેદી વચે હું જાંહાંખી નાહાસું છઉં તાંહાં દોજખ છે, હું ખુદ બખુદ પોતે દોજખ છઉં અને ઉંડામાં ઉંડા ગારમાં હું જઈ પડું છઉં, તો તેથીખી ઉંડા ગાર મને ગલી જવા સાથે પોહેલાં મોહોડાં

થી ઉઘડે, જેની આગળ મારું હાલનું દોષખ મને બેહિસતી મીસાલનું છે.
અરે તોજશ ઇઆ માંશીને વાસતે કાંઈજ જગા નહી મળે

[વીચારમાં પડે છે,

(૫)રાસત છે કહેલા આ શુખનનાં ગોહર.
કે તકોખરી ને હેંકાર છે જીંદગીનું જેહર.
અગર થાય, થાય તું કુલ જીહાનનો શાહ,
છોડતો ના હરગેજ ખોદાની પનાહ.
કારણ, જો થયો ખોદાથી નીરાશ,
તો ખુલ મળે સુખ અને સંપજની આશ.
કર તે સાહેબની યાદ ને શોકર,
જે વનાં આ જીહાનમાં ખાવીછે ડોકર.

[અંદરથી ગડબડ.

અરે આ શું પીડા છે. હજી દુશ્મનો મારી પુરે ! જમશેદ ! નાહાસ પા
છો. ફરી આ પાક, ફરતી પર મારાં નાપાક પગલાં નહી પડશે. સલામ કુલ
મુજબબી અનેતા સલામ.

[નાહાસી જાય છે.

[થોડાક જોહાકના સરદારો દોડી આવે છે.

૧ સરદાર—દોડો, શેકાર હાથમાંથી ગીઓ, જલદી દોડો.

૨ સરદાર—સાવાસતે ઘોડા છોડવાનો હુકમ આપયો ? બાજી ગઈ.

૩ સરદાર—અરે આપણાં ઘોડા સંભાલો—જીન નાંખો—દોડો.

[સબલાઓ દોડી જાય છે.

પ્રવેશ ૧૧ ભો.

ગાંમડું અને ખેતર—રાતની ચંદનીનો વખત.

ફરેની અને થોડીક છોકરીઓ એક નાહાનાં જહાડની
આસપાસ ફરીને ગાય છે.

ગરબી.

ચાલો સજની ચંદની રજની ગમતાં ગીતડાં ગાયોજી,

મધુર વાંણી મોહિ લલકારી તાલી વગાડી ચાલી,

ગીતડાં ગાયોજી.

ગોરી ગામડી પોરી ગમતી ગમત રમતમાં રમતીજી,

સોભે સોવાસણ સાદા સણગારમાં સંસારે નાં સુખ કમતી,

ગીતડાં ગાયોજી.

મગામાં અકલનું અબુશણુ આપણા હીરા મોલીજી,
આમડો ચલકાટ અવલ છે સુનાં રૂપાં સમ જોતી,
ગીતડાં ગાવોજી.

હાથે કડાં, પગે ભેડી, નાકે કાંને કાંણાજી,
એ સજી શેહેરીયાં જંગલી જાણે, લુખાં લુગડાં આપણાં,
ગીતડાં ગાવોજી.

[અંદરથી ઘોડાનો અંખાર સંભલાયછે.]

૧ છોકરી—અરે હું? રાખોરે પોરીઓ—આ ઘોડો કેનીકાથી આવેલો?

૨ છોકરી—અરે દીઠા કે? હાથે કોઇ મોટો માંટીડો દેખાય? અરે
એતો જુવાક આએવોરે નાહોરે! એતો માણુહનાં ભિજાં ખાવા માંગતો દેખ્યું.
[જમશેદ આવેછે.]

જમશેદ—જલેમ જોહાકનો કેટલો ડર પેસી ગયેલો લાગેછે કે હજીતો
તેને ધરાંતવેજની પાદશાહી લુટી લેવાને વખત લાગેો નથી તેટલાં તેનું હીચકા
રું નામ એટલું વાએડું બનીડેછે કે આ કોઇ દુરદરાજ ગાંમમાં બાલક છોકરી
આખી દરએક જાણને જોહાક વીચારી તેનાથી નાહાસેછે.

ફરેની—અરે એતો મારી આલખાણુનો દેખ્યું. એતો જમશેદ ના
છે. મને ને મારા બાપાને કેદમાં લાએલા તે જો. હું જમને બાપાને તેડી લા
[ઘોડો બપોરે]

બધી છોકરીઓ—નાહોરે પોરીઓ નાહો—નહીતર બધાં
લાખે.

જમશેદ—હજી સુધી મંજલ દર મંજલ નાહાસતોજ ફરે? આ
ગામમાં મને વીસાંમો નથી, એક ધડીની મને આસાએસ નથી, મા
ફરીની શક્તી નથી, શક્તી લાવવાને ખોરાક લીધો નથી અને ખોરાક
જેટલી પણ શક્તી રહી નથી. જોઇ માલમ હું કાંહાં આવયો છઉં અને હજી
પછે મારો કાંહ યાગ લાગશે? એ વળી કોઇ સાંમા આવેછે? આવી રાતને
વખતે જેમ એક ખીલાડી પોતાનાં શેકારને શોધ કરે તેમ શોધ કરતાં તેઓ આવેછે
તારે તે દુશમનજ હશે. બેહેતર કે થોડોવાર ઘુપાઇ જાઉં. [ભરાઈ જાયછે.]
[ફરેની કારનને તેડી લાવેછે.]

ફરેની—બાપા, દુશમનનુંખી સાંજ કરવું. જમશેદે આપણને કેદ કી
ધાં, પણ આપણેતો તેને માન આપવું.

કારન—નહી વાહાલી ફરેની, એ કાંઈ આપણો દુશમન નથી. એતો
આપણો દોસત દેખ્યું અને આપણો સગોખી દેખ્યું. પણ કોઇ ખીજો હોશે.
જમશેદ હીઆં કેમ આવતોતો? કાંહાં છે મને દેખાડ.

ફરેની—એ હીઆં નહી મજે! ધમ્મ—મં દીઠીને!

કારન—પાદશાહ જમશેદ, તું કાંહાં છે? બાહર નીકલ અએ નામવર.

જમશેદ—(મનસે) મુવો હું ઝોળખાયો ને ઝોળખાયા એટલે પકડાયો. અને જમશેદી પકડાવા અગાઉ પોતાની મેળે પકડાવામાં સોભા છે.

[બાહાર નીકળી આવીને કારનનાં હોલ ઉપર પડે છે.

હા—હું જ જમશેદ—લેવો—મારું રાજ લેવો, મને લેવો, મારો જાન લેવો, મારું માન લેવો.

કારન—પાદશાહ તારા આ શું જુરા હાલ ?

જમશેદ—એ કોણ ? કારન ! મારા બાહાદુર બચાવનાર કારન, મારો તારનાર, મારો ખાવીદ, મારો ખોદા કારન. [કોટી કરે છે.

કારન—જમશેદ—જમશેદ. [રડે છે.

જમશેદ—અરે “બંધીઆર દેવાલને જો કાન હોય” છે તો આ બો હોજાં મેદાન મહિલી હવા મારા ખેસુર અવાજને દુશમનોમાં પોહિંચાડશે. કારનનીમ બોલ—તેઓએ મારો દુમખાલો છોડયો નથી.

કારન—પાદશાહ તું નો ખીલ. હું માતર તારો વફાદાર વાસતરીઓ શાહજાદાઓ પુરાતન પાદશાહી કુટુંબનાં એક શાહાજાદા તરીકે મારી ન આશકારા થઈએ અને હવે કોણની તાકાતએ કે મને જીતવા વગર ન જીતે ? હું લડનાર કેવો છઉં ?

ફરેની—અને હું કેવી છઉં ? —લે—જો.

કારન—અએ નેકબખત શાહ તારા મુઆરક પગલાં હીઆં પધારયાં તો ન ગામમાં નવો સુરીય ઉગેલો.

ફરેની—અરે હા ! હા ! એવાં પનોતાં પગલાં કોણને ખાર છે ? એવાં રત્ન તેનું પાંણી પીજીએતો થાકું છે. તું આવયો તો મારાં ઘરમાં ગોયા થયેલો.

કારન—વાસતે આજ અએ ગરીબ પરવર અમારી માથ, મારાં ગામડીયા સહી છ. રાંતો ગરીબડો આસરો કમ્બકર અને આહેમે આપેલી જે ની મખરેદી મજ શીદવીથી હાજર થાય તેના ગુલુ તરફ નહીં પણ દીલ તરફ જોઈ અમારી કમીની મેહમાનદારીને તારી પસંદગીની માન ભરી મંજુરીઆત આપ.

ફરેની—હા હા—હું જમશેદ પાદશાહને વાસતે ગરમ પાંણી સુલે ચલાવી આઉં ? જી, અમારે ગામનું તમે દુધતો આપી જોવો. તાજું માખન અને એક વાટકાબર છાસ આશોતો મોહિમાં સવાદ રહી જશે. [જાય છે.

જમશેદ—ઓ યારો તમે લોકો તમારી વફાદારીથી મને વધારે દુખ આ પોછો. એકતો મારાં પાહાડ ફાટે એવાં દુખથી છાટી ફાટફાટ થાયછે. ખીજું તો મને દુશમનોએ ચોતરફથી ઘેરીને ઘનરાટમાં નાખ્યો, તરીજું તો કારન તું શાહાજાદો કેમ હોય તેનાં વેહમના વમજમાં હું તણાયો જઈ છઉં, પણ તે માં વળી તારી વફાદારી મને શરમનાં આંજીથી ઘાયછે. કારન, મેં તુંને બે

હોરમતીથી કેદ રૂંધો તેના બદલામાં તું મને આ તારી બલાહથી મુજ્જ કરે છે કે ? અરે તું એ લડાઈનાં મેદાનમાં ગોરાળાના હાથથી મને સાવાસતે બચાવ્યો ? અને હજીની મને સાવાસતે જીવાડે છે ! ઓ ! જેહરી સરપનો દંખ ખમાય, પણ દેમાગનો દંખ નહી ખમાય ! વેહેતી સમશેહર ઈઆ અનીદાર તીરનાં ધા ખમાય પણ ખેહસાંન બદીના બદલામાં હેસાંનમંદીના ધા વધારે ઉંડા છે.

કારન—અએ દુખીઆરા શાહ તું એટલી માહેલમ નો કર. જમાંનો કોણનો થયો છે કે તારો થાય ? પણ તું મારો થા. અરે ! રહ્યેત તરીકે જો હું તું તરફ બંધાયલો હતો, તો ખેશવંદ તરીકે વધારે ખેચાણ થવું જોઈએ.

જમશેદ—તહી ઓ નેક, જો તું ખરો શાહાનદો હોયતો મેં તને આ પેનાં અપમાનથી તને વધારે લાગવું જોઈએ અને તેનું વેર તું એ વધારે લેવું જોઈએ. હમણાં તારી વારી આવી છે, માટે એ તક નો છોડ, મારું ખુન કર અને આ ગીરફતારીમાંથી મને છોડવવાનું પુતખી કર. (૧)અરે મારા જેવા એક પાપીને તું સાવાસતે એટલો મરતખો આપે છે ? તારાં સરખાં માસ અને લોહીનો હું બનેલો છઉં. તારી માફક ગરમી અને સરદી મને અને મારી એક નીચમાં નીચ રહ્યેતની મીસાલે હવસ અને જુસાઓના ને હું વસ થયલો છઉં.

કારન—અરે ! જમશેદ, જમાંના વરનનાં શાહ ! તારી આ દુરદમી મ જોવાય ! એ દુખ જેવા કરતાં આંખો ફુટેલી બલી. જમશેદ હવાલે મારો અને મારાં આખાં કુટુંબનો જાન કરશ પણ તું ને મારી સાથ મારાં મકાનમાં આરામ લે.

જમશેદ—કારન મને માફ કર. દુશમનો ઘણાં નજદીક છે નાહાસવામાંજ દાહાપણ છે. તેઓનોજ આ ઘોડો મારે હાથ લાગાય નાહાસવાનું મુવલ થયું છે—વાસતે મને જવા દે—તું સુખી રેહજે.

કારન—એમ કદી નહી ખનથે. પાદશાહ, તું પોતે તારાં કસાયલાં તન થી રખર ખમી શકે, પણ જે હેવાંતની પીક તને બચાવે છે તેનેતો થાક આપ (હાંક મારે છે) ફરેની ! ફરેની !

ફરેની—(અંદરથી) અરે જીરે ! આવીજી.

કારન—આ ઘોડાને ચરાધા પર લઈ જઈને ધાસ ચના આપ અને આ પણા બરવાડને કેહે કે તેની આકરી કરે.

ફરેની—(અંદરથી) વાઈજી. ખેશીકર રહો.

કારન—પાદશાહ અગર તું મારે તાંહાં તારાં થકેલાં હાડને રાહાત અને આરામ નહી આપે તો પણ હું જે મુક્સલ કહી સંબજાઉં તેની નવાઈથી તારા કાંનને ખોલા કર. શાહાનદો કાકુલ મારે હાથ મારયો ગયો છે, અને પો

તાને બદલે મને તારો મેથાવંદ શાહાજી દો કરાવી ગયોછે. તારાં પાંચેતપ્પત માં જીવાકનો જબરદસ્ત જીલમ જરી થયોછે. તારી મેહિન શહેરનવાજને તે મંગદેલ શાહાએ લીધીછે. લોકો કંટાલા અને કર તલે કચડાઈ જવા લા ગાછે તથા તમામ ખંડીયા સુખાઓ અને શતરપો તેને નમીને મળી ગયાછે. સીસતાંનનો મુલક હીઆંથી નજદીક છે પણ હીઆંના કરતાં તાંહાંનો કોરંગ શાહ જોહાકની નજદીક વધારે થયોછે. હા ! દુક વખતમાં લાંબા ફેરફાર થયાછે અને જે સંધાતાં લાંબા વખત લાગો તે દુક વખતમાં તુટી ગયુંછે. [થોડાક ગામડીયાઓ આવેછે.

૧ ગામડીઓ—અરે નાહો—નાહો—આદમીના મિજાં ખાવા, જાનવરની માફક માંસુંહાનો હેકાર કરવા જીવાકે માંસુંહાને માફલયાછે. [તેઓ દોડી જાયછે.

જમશેદ—કારન, હવે મારાથી એક ઘડી નથી થોખાવાનું. આ આજોર દે જીવે એક ભટકીયાની જીંદગી એખતીઆર કીધીછે તે મને પાછી લેવા દે. [ફરેતી પાછી આવેછે.

૨ લોની—ખાવાનું તાહડું પડેછે. પાદશાહને પહરોણો ખોલાવે ના લાગે. એતો વાતે વલગાવી દીધેલો. એ કાંહાં જાય કાંહાં ?

જમશેદ—નહી આ નીરદોશ જીવ. મારી વતીનું તું ખાજે અને તે મારે ખાવા ખરાખર છે. દુનીઆમાં મુશ્કેલી એક દુખ છે. પણ વળી ગરીબ જેવું સુખની કાંહાં છે ? [આંતંકાંતીથી જાયછે.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

સેજીસતાંન—સમનનાજના મેહલનો ઓરડો.

સમનનાજ, અરનવાજ, સુસન, સાએલીઆ
અને રામશગરો.

સમન૦—ગાઓ ગાઓ—કાંઈ ગાવાથી જો મારું મુહુન મારી ગયલું
જીગર જગરત થતું હોયતો એ ધલિજ અજમાવો.

અરન૦—(મસે) અને તેજ દવા મનેપી જોઈએછે. શાહજાદી સ
મનનાજનું દુખ જમશેદ થકી છે અને મારું પણ દુખ એજ મારા પ્પાહાદુર
પીરાદરની બરગમતીનું છે. હું હીઆં છુપાં નાંમમાં છુપી છઉં અને કોણ
જાણે જમશેદ કાંહાં છુપો છે.

રામશગરો ગાયછે.

ગજલ.

(રાગ કાલીગરો.)

“કેઆ કમાન અખરને એક તીરે નેજરા મારા ” એ રાહ.

કાંહાં રોડો જલેમ જમ જમે જમાન પર મારા,
નીસરે જીહાંશાહ જખમ ખમે દીલે ખરા ખારા—કાંહાં
હીકમતે હોશાને પુર, ધરાંતનાં રોશન નુર,
બુજાઈ ખખતે દુર જોત રોહમનાં ઝરા જરા—કાંહાં રોડો
પાદશાહી આસનાઈ છોડીને થયો કાંહ ગુમ,
ધરમ રાહ રસમ થઈ ખરહમ છે ધારા તારા—કાંહાં રોડો.
જુદાઈ જખમ ખમી કમી નાં ગમીનાં ધા,
દીદાસે દેખાડી દીલ દલ દુખ ભારા ભારા—કાંહાં રોડો.
કાહાડ પાહાડ પીંડતા પીડાથી કાચી કલી,
દુખનાં દરીઆવને ગમીનાં અભારા મારા—કાંહાં રોડો.

સમન૦—હા ! હા ! કેવું મધુર ગાણું છે—પણ ખસ મને નથી જોઈતું.

સુસન—ઓ ! ખોદા હવેતો મને તેડી લે.

સમન૦—કેમ સુસન ? અજલનું તેડું સાવાસતે આહેછે ?

સુસન—તો તારાં આ કોતક જોતાં જોતાં આંખ જીની થઈ, પણ તે
કોતક નવાં નવાં રહ્યાં. બધીજ વાત એકેકથી ઉલટી ? ગાંણું સાંભળતી જ
યછે ને વળી સાંભળવાને નાં કહેતીપી જાયછે (ખીચ પાડીને) “ હા ! હા !

કેવું મીઠું ગાણું છે.” એમ કરીને ખુશી થાય છે ને વળી “ખૂબ મને નથી જોઈતું” એમ કરીને દલગીરખી થાય છે. એક કડવી ચીજની નાપસંદગી હોય, પણ મીઠી ચીજને જો તું કડવી કરાવે તો મધને દવામાં નાખવું જોઈએ અને દવાને મીઠાઈમાં નાખવી જોઈએ.

સમન૦—હસમુખી સુસન જાંહાં જીવજ કડવો થયો હોય તાંહ મીઠી ચીજ કેમ ભાવે.

સુસન—જોડું ! જેને મીઠી ચીજ કડવી પડે એટલે આછી મીઠી પડે તેને ખરેખરી કડવી ચીજ કેમ ભાવે ? શાહાજાદી જો તું એમ કેહેતી હોય તો પછે હું એમ કેહું કે મારી આ બાહિ દુકડી છે તે મારી બુદ્ધિ પર ખેંચતી નથી પણ એથી બીજી દુકડી બાહિ ખેંચે. એવી જોડી તકરાર તારી છે. મીઠું ગા એણે તુંને ગમતું નથી તારે મીઠો શરાબ કેમ પીવા ગમે છે ?

સમન—શરાબની લેહેજત નેહારીજ છે. શરાબનો મીઠાસ દુખના કવ ડાસ માથે છે. મળી જાય છે કે મીઠું શું ને કડવું શું તે કઠણાઈથી છુટું પાડી શકાય. પણ વળી લાલમલાલ શરાબ મારા જીગર જાંન જમશેદની છે જાંમાં છેલી કીરતીવાંત શોધ છે અને તેથી તેની જીદાઈના કવડાસમાં તેની એ શોધનો મીઠાસ મને ખમનો દીલરખા થયો છે. કેવી એ શોધની કીરતી વીજ એરે જીહાંતમાં જમકી વળી છે અને અનાર તથા જમરખના શરખતો અ શરાબ આગળ કેવાં શરમીંદગીમાં પડ્યાં છે. શરાબ—માંણસ ઉપર એક શ છે.

સુસન—કેવી નવાજશ ! મોહિડાંમાં મુકેને ગેપ ! જરે પેહલવેહેલો તા જરે હિઆં શરાબ મોકલયો અને જરે નોકરોને પેહલવેહેલો પાયો, તારે તેઓની માતર ફરેકારજ બેહક બેહક થઈને રહી નહી પણ આખો દાહાડો કાં મ કામને ફેકાણે નૈ પોતે પોતાને ફેકાણે જાંણે બેહમતી થઈને પડ્યા. ચુના પર ચોખ્ખાનું તપીલું ચહડાવેલું તે ઉકલી ઉકલીને ઉભાઈ ગીયું ને તેના પાંણીથી આતસ ખુજવાઈ ગીઓ. બાઈએ આખો દાહાડો અપવાસ કીધો ને આક રોને જોઈએતો એક જણ ગટર માંપે છે, તારે ખીજો જણ સુહુલાની અંદર પગ ખોસીને સલગાવા જાય છે. પુછું છું કે અરે એ શું કરે છે, તારે કેહેજે એ તો સુહુલામાં લાકડાં બાલું છઉં. એ તમારા જમશેદ શોધેલા શરાબની સીકત !

સમન૦—સુસન હું માંગી લઉં છઉં કે તું મને ખીજવવાનું ખતમ કર. અરે ! જમશેદની ઉમેદમાં જમાનો વીતી જાય તોપણ તે ઉમેદ ખર આવે એવું દીસતું નથી. જરે તેનું રાજ હતું, તેની પાદશાહાત હતી, તેની જા હોજલાલી હતી તારે જો એ ઉમેદ પાર પડી નથી તો હવે તેનાં પડતા વખત માં તે પાર પડવાની છે ? સુસન રખે તારી નજીમનાં ફળમાં તેં ગોતું ખાધું હોય ?

સુસને—જાંહાં ફળ હોય તાંહાં ખાવાનું પી હોય, પણ જો હું ગોતું ખાઉં તો તારો ખાપ માંડે ખાઉં પી આખું રાખે વાંદ ?

સમન૦—ઓ દુખી પણ દેલાવર જમશેદ તારી આગમાં હું ગલાઈ છઉં, તારી ઉમેદમાં હું મુજાઈ છઉં, તારી યાદમાં ખાપ અને ભુખથી ખેન સીપ છઉં, તારી આશામાં હું દલેર પેહેલવાનો અને દોલતમંદ પાદશાહઓ ની હાથ ના પાડી એક કુમારી કનેઆ વીધવાને અવતારે રેહ તેમ વસું છઉં, અને તે છતાં અમે જાલેમ હજી તું કાંહાં ફરેછે ?

અરન૦—અરે—અરે—અફસોસ !

સમન૦—કેમ ? શું છે ? મારી રાંક અને એકમારગી મીરીન. તારી આંખોમાં આ નવધીર કતરા કેમ વેહેછે ?

અરન૦—અમે પાકજલદ, જમશેદનાં દુખે તારી અશ્મોને ઘોંવાથી મ ને પણ તેનાં દુખ ઉપર મેહર લાગી આવી.

સમન૦—અને તેનું કારણ ? તું પી શું જમશેદ ઉપર ખાપત રાખેછે ? જરથી મારી ગાય સરખી ગરીબ મીરીન તું હીઆં રહીછે તારેવાં રોજો હેરો, તારી અદા, તારી વાતચીતમાં ખીજી સાએલીઓ કરતાં ઓરજ તક ત જોઈ છઉં અને ઘણીવાર તુંને એકાંત પુછવા મેં આહુડુંછે, પણ દર વખત કાંઈ વચે નડ નીકલી આવીછે. હવે મને કેહે તું શું માતર એક પાંદીનાં દરજજાની ઓરત છે કે મારી સખી અને ખેહન થવા લાએક કોઈ દી છે ? તુંએ મીરીન નામ અમસથું નામને ખાતર રાખ્યુંછે કે એ કલ કોઈ ખરાં, કોઈ ભાએગસાલી નામને છુપાવ્યુંછે.

અરન૦—પ્રથતર શાહાજાદી—

જમશેદ—(અંદરથી પદ ગાયછે, “અનજન સુત” ની રાહાપર.)

“દોલતવાલા દરજજા સમજો દલદરનાં દરવાજા રે”

અરન૦—અરે આપણા દરવાજા પર શું શુંદર શરોદ ગવાયછે.

[સંભળાંઓ ચુપ થઈ સાંભળેછે.

જમશેદ—(અંદરથી ગાયછે.)

“ઉંચે ચહડીને નીચે પડે જો રસીઆ રંકને રાજારે,
ભલા તે થાને ભાલા ભગતો રહેલા નીચેજ જાજ.”

અરન૦—(મનસે) આ આવાજ મને ઓળખીતો હોય તેમ લાગેછે.

સમન૦—ઘણું અજાણ્ય જોવું છે કે આ એકાંત ખાગમાં ખેગાનાં મરદ નાં પગલાં આવયાંછે. અરનવાજ તું એટલી ખંતી થઈછે તો જાહને ખપ્પર કાઢાડ.
[તેઓ જાયછે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સેજસતાંન—સમજનાજનાં બાગનો દરવાજો.

જમશેદ પાકી રહેલું પદ ગાતો ગાતો આવેછે.

૫૬.

“અનજન સુત હનુમત માહાવીર”—એ રાહ.

એશ જ્યાએશ મેલવી મેલવી મજરે મોજના મોજરે
ભલું તે થાને રહેવું બેનસીબ મોજના દંખથી સાજા—દોલતવાલા.
માલ ખજાનાં મેહેલ એવાંના હાલહવાલીના રોજરે,
ભજા ગરીબો સુખમાં સંતોશી રહેલા તાહાડા તાજા—દોલતવાલા.

જમશેદ—(ગાઈ રહેવા પછે) અએ દુખીઆરાં જીગર, જરા આરામ
લે. પાહાડા અને જંગલો, ગાંધો અને શેહેરામાં ભટકેટા અંતે કાંઠાં આ
વી લાગ્યાં. કેવો ખુશનુમાં મુલક, કેવો રલીઆંમનો બાગ, કેવું એકાંત એ
જોઈ, કેવી ખુશતર આ જગા. એવીજ એકાંત જગા આ જખમી જીગરને
જોઈતી હતી અને અંતે તે મળી આવી તારે આગળ વધીને હજી આ લંગડા
ગને વધારે આજોરદે અને હેરાન કરવા અગાઉ થોડો આરામ લેવાને શું અ
હીઆં કોઈ હરકત લેનારી વસતી દીસતી નથી, કોઈ હેરાન કરનારા
પગદંડા નથી. કોઈ અજબ આપનાર જાનવરની આવજા ન
હોવા દીલરૂપા બાગ કોણનો છે, આ ખુશીનું મકાન કોઈ આદમીનું
રોજા ફરિસતાનું છે તે માલમ નથી, અને એ અનજનપણાના સુખમાં
રહેલી પીજી રાહાત નથી. [સુએછે તેવામાં અરતવાજ આવેછે.

અરન૦—જોદા માલમ કોણ દુખીઆરો દાદનો પોકાર મારેછે, પણ
મારા જેવું દુખતો તેનું નહી હોય. અરે જુલંદ આફતાબે પોતે નાહાના સેતા
રાઓની સેવા બજાવવી, એક પેગામબરને તોલના પાદશાહી ખીરાદરને તથા પા
દશાહી જાહોજલાલીને જોહી, એક નાહાની શાહાબદીની બાંદી થઈ રહેવું એ
કરતાં વધારે દુખ શું હશે. કેવો હાદેસાએ હડસેલી કાહાડેલો અને દુનીઆથી
હાડ માર થયેલો કોઈ સુતોછે. (આગળ જમને) ઉઠ અએ દુખી મરદ અને
તારાં દુખની કાંઠાંનીથી આ ધનિતેજર કાંતોને વાકેફ કર.

જમશેદ—(ભડકીને) ઓ ! હું પકડાયો કે ? [જમશેદ અચરતીમાં પડેછે.

અરન૦—અએ બેગાનાં મરદ તું કોણ છે અને આ એકાંત જગામાં—
[અચકી જાયછે અને અચરતીમાં પડેછે.

જમશેદ—અરતવાજ—મારી બેહત !

અરન૦—જમશેદ—જમશેદ—ઓ !

[લેટેછે.

જમશેદ—કેવી તલેસમાંતી મુલાકાત. પણ સમુદ્ર. શું તું ખરેખર મારી બહેનજ છે? મને જોવા દે. (છુટો થઇ, તેના ચહેરા જોઇ પાછો ભેટો છે) હા તુંજ, તુંજ મારી જાની, મારી જીગરની બહેન. એ અરનવાજનોજ ચહેરો, એજ અરનવાજનું કદ. ઓ બહેન—ઓ !

અરન૦—અરે આ શું અચમુચ મેલાપ. (પાછી ભેટો છે) કેટલી બામુદ તે આપણુ મળ્યાં. જમશેદ જમાંનાએ તારાં તન ઉપર આ શું ગજબ મરી ઓ ફેરફાર કરી નાખ્યો છે કે એકાએક તું મને ઓલખાયાંની નહી. અરે જેટલી દુખ ભરી ઘડી આપણને છુટા પડવા પછે યુજરી છે તેમાં જેટલા લા ઓલાખ પત્ર હોય તેટલી લાખોલાખ કોઠી કરતાંની કરાર નહી વજે એવો આ સંજોગ કેમ આવી લાગો (ભેટો છે) જમશેદ તું હજી જીવે છે ?

જમશેદ—હું જીવ્યો છું અને તુંને મળવાજી જીવ્યો છું કે શું ? અરનવાજ, અરનવાજ અરે અરનવાજ ! [રડે છે.

અરન૦—(રડીને) અરે જોરેમંદ જમશેદ તારું નુર, તારું હોશાંત, તારો જલકાટ કાંહાં નાહોડો ? તારી પાદસાહી અને દોર કાંહાં યુમ થયો ? જમશેદ ઓ વાહાજા ખીરાદર. [રડે છે.

જમશેદ—અરનવાજ તું જા, તું હીઆં શું કામ આવી ? ઓદાજ આપણને શાવાસતે સાથે મેળવ્યાં ? અરે ! કેવો મોઠો પણ ઘાટકી મેલાપ દીલભરી મોખત દીલ સાથ મળી પણ જીગરના ઘા તાજ કરવા, ગાંધી રી ખીનાની યાદ આપવા સારું એ મોખત મળી. અરે ! મારાથી ઉંડું તું નથી, રખડતાં રખડતાં મારા પગો સુજી આવયા છે. [ફસડે છે.

અરન૦—જમશેદ હવે વધુ જરી નાં કર. તારા પગોની રગોને જોઇએ છે અને આ મકાંત આપણું દોસતોનું છે ; સંજીવતાનવાલા શાહની ખેટી સમનનાજનો આ બાગ છે, તે બાગમાં હું રખડતી આવીને તની એક બેગાની સામેલી દાખત છુપાં નામથી રહી છઉં અને હવે તું પણ રખડતો આવ્યો છે તે વાસતે મારી સાથ ચાલ. ખીરાદર આપણું બાએગ ઉંઘડે છે, તારું હીઆં કામજ છે.

જમશેદ—અરનવાજ હું જાહેર થવા નથી માંગતો, હું ઓલખાવા નથી માંગતો. દોસતોની વચે દુશમનો વસે છે, ઓરતોની મંડળીઓમાં દુશમનો દાખલ થયા છે, મને કોઇનો ભરસો નથી વાસતે મને શરાબની બે તરણ જાંઘો નોથ કરવા આપ કે તે પીને જે મંજલ અને રખર મારાં ક્રીસમતમાં લખી છે તેની ત્યાક અને રંજ ખેંચવાને નવાં જોર અને સુરથી હું શરૂ કરું.

અરન૦—તહી જમશેદ મારું માન અને આ મકાનમાં ઉતારો કર, હું કબુલાત આપું છઉં કે હું તારું નામ ઈઆ નીશાણ જાહેર નહી કરું, હું તારી કે તેઓની વાત એકેકને જાહેર નહી કરું તારેતો બસ ? બેહન તરીકેનો પેઆર,

પ્રવેશ ૩ જો.

શેજીસતાંન—સમનનાજનો બાગ.

પુશીની મીઝલશ શમારેલીછે.

સમનનાજ, જમશેદ, અરનવાજ, અને સાએલીઓ.

[સાએલીઓ જમશેદનાં પગ ઘોયછે, પંખા નાંખેછે તથા ગોલાખ ઇતીઆદી છાંટેછે. અરનવાજ વધારે ચાકરી કરેછે. રામશગરો ગાયછે.

ગાયણ.

(અરવાનો કાહારવો.)

“ગખર જવાંન”—એ રાહ.

ઉઠો સાએલી સોએલ સમાનં વાહાલીરે ઉઠો
 ખીજમતમે ધરે તંન, જાન, કાન. ઉઠો
 મેમાંન માંગે માવજત મોજીજી,
 માંગે માન મેઆનરે મેજ્યાનં ખીજમતમં ઉઠો
 મેમાંન મરદ દખદમે દીપેજી,
 જાંણે જોધએ જમશેદ જમાંનં ખીજમતમં ઉઠો

નોંદ—(શરાખની જામ ઉઠાવીને) મારા મેહરખાંન મેજ્યાંન. આ
 હાફજત અને જલવણી ભરેલી મેજ્યાંની અને મેહમાનદારીનું
 રા મરખો એક મુસાફર એક શી રવેસે વાલે તે સમજતું નથી.
 રકત મોહોડાંથી તે હેશાંન જાહેર કરવાને આ નાહની જીભલી આપ
 ફાહત ભરી જીખાનમાંથી પુરતી ફાહતનાં શુખનો મેજવવાને પણ
 શકત છે. [ખીએછે.

સમનં—સાહેલીઓ ખાંનું હાજર કરે. બલા પણ દુખી મરદ તું
 એ વાતનો વીચાર નાં કર, તારાં રોશન હેશાંન અને લાએક લાએકીને લા
 એકની પહેરોણાંગત બજવાને હું અશકત છઉં.

[સાએલીઓ ભાજન લાવેછે.

જમશેદ—(શરાખની જામ નોશ કરીને) ઓ બખતે બુલંદ શાહજદી મ
 ને ખાંતાંની કસી જર નથી. મારી હજુર આ લાલમલાલ શરાખ છે એ
 ટલે બસ છે. [ખીએછે.

અરનં—નહી ખીરાદર શરાખની લેહેજત તારેજ વવે કે જરે લેહેજ
 તદાર ખાંતાં પર સાથે હાથ ચાલતા હોય. શરાખ ખાંતાને મવસર આવે
 છે, તે ખાંતાંની ઇરસા પેદા કરેછે અને ખાંતું વધારે શરાખની જગા કરેછે.

જમશેદ—(ખાતાં ખાતાં અરનવાજને કાંનમાં) વાહાલી બેહેન અરનવાજ તું મારાપર એટલું વધારે બીચ્છન આપેછે કે ખચીત આ ચંચલ શાહજાદીનાં મગજમાં તું શક પેદા કરવાં વગર રહેશે નહીં. વાહાલી બેહેન તારી કપ્પ લાત યાદ રાખજે. [પ્રુખ દાર પીચ્છે.

અરન૦—(જમશેદને હરસે) પાદશાહ તું બેદહેસત રેહ. હું મારી જીભ કાપી આપશ પણ તારું નામ જાહેર નહીં કરશ.

સમન૦—(મનસે) દુનીઆની દલદેસરી અને જમાનાની જંજાલની બા હેરની સપાટીની હેઠે આ બેગાનાં મરદે એવા દરજા અને મરતબાનું ભીતર છુપાવયું છે કે એ કોઈ ખરેજ પાદશાહી દબ્બવાનો માણસ છે. અરે જો એ અનજાનો પાદશાહ વસંતનાં બાહાર પેરે ખીલેછે તો મારા જમશેદનો જલકાટ કેવો હશે ! જમશેદ એજતો નહીં હોય ! (મોઠે) નેકનામ પહરેણું હું તું શરાબને છોડતો નથી અને ખાનાના નવાલા કરતાં એ આબેહયાત જીણસની જાંમ જીઆદે લીચ્છે તેનો સખખ શું.

જમશેદ—શાહજાદી,

ખુખી છે શરાબની જગતમાં ઘણી,
અજબ છે કે તે બાબ તું નહીં જાણી.
શરાબનાં છે પણ નામ બાદ ને મચ્છે,
દુખીઆરે જે પીચ્છે કરે તેની જચ્છે.
દીચ્છે ધાબરાને એ ધીરજ ઘણી,
નખલાને કરેછે એ બજનો ઘણી.
ઉડાવેછે ગમને એ દલથી સેતાબ,
ચહડાવેછે કુવતને જોર એ શરાબ.
નપુશક જો પીચ્છે, ચહડે તેને સુર,
બની જાય નામરદ મરદીમા પુર.
હીચ્છારે જો પીચ્છે બને તે દલેર,
મગતર જો પીચ્છેતો થાય તે સેર.
પીચ્છે જો જરદ રંગ ચેહેરાનો જામ,
જરામાજ બની રેહ ગોલાખી તમામ.
વલી જો કોઇ ખુઠો બહુ નાતવાન,
પીચ્છેતો બની રેહ તરતજ જવાંત.
ખાણાની મજેહેનેખી જીઆદે કરે,
ગમને સાફ દેલથી બાદે કરે.
દીસે જેમ કસોટી પર ધાતુનો કસ,
હાર કસોટી છે માણસની બસ.

પીએ જો ચતુરાઈથી એને મરદ,
 દે થાય તનમાંનું સધળું દરદ.
 એંચે જેમ આફતાબ જમીનની ખોખાર,
 તેમ ગમને એંચેએ આ દારૂ તેજદાર.
 મુગાને ખોલતો, મીલતાને બંધ,
 રડતાને હસતો, હસતાને સુગંધ.
 બનાવાની ખુબી છે દારૂની જાણ,
 વાસતે દારૂને દારૂને દારૂનેજ માન(૧).

[જમશેદ ધુમ પીએછે, રામશગરો ગાયછે.

ગા એ છ.

(ધનાસરીનો કાહારવો.)

પીએ પીએ શરાબ રસ રંગે ગોલાખી,
 રસ રંગ ગોલાખી, પીએ જાન સોભાથી પીએ પીએ.
 લેહેજત નેહારી એની આબેહયાતી જીવી,
 બાગ દીલે રે ખીલે દાખી બરાખી પીએ પીએ.

મન—આ ! હા—પાદશાહ જમશેદનું તન અગર જીહાનમાંથી શુમ
 ને પણ આ નાદર શરાબની શોધનું એકજ કામ તેની કીરતીને કાએમ
 નાટે બસ છે. પણ અએનેકનામ એકએક તું આજારદે કેમ છે ?
 ફરે જરદ કેમ થયોછે ? મારી મેહેમાનદારીમાં કાંઈ કસુર છે ઈઆ
 કનાં ગમથી રંજીદા છે ? હમણાંતો તું હસતો અને ખોલતો હતો ?

જમશેદ—નામવર શાહજાદી તું એ તારાં મોહોડાંના માતીનો દાખરે
 જમશેદનાં દબ્બખાને યાદ કર્યો તે ઉપરથી તેના ઉપર આવેલી આફત
 યાદે આ અશમેને નવધાર ઘોઘ કાહાડીછે. અરે ! તખ્ત ખાહીને
 ફકીરી હાલે કાંહાં ભટકતો હશે, ઈઆ કીઆ દરામના જંગલમાં તેને વાઘ
 વરૂએ ફાડી ખાધો હશે.

અરન—(રડી પડીને) એ—એમ ના ખોલો. જમશેદને વાસતે કો
 ઈએમ ના ખોલો.

જમશેદ—(મનસે) હું કેવો બુલયો. મારું નામ વટીક હીઆં ફટકવા
 દેવું નહી જોઈએ. અરનવાજ નો રડ આપણ પકડાઈ આવીશું. તારી કચ્છ
 લાત યાદ કર.

સમન—(મનસે) વળી પાછો આ આએલી વીથે મને મંદેહ પેદા થા

(૧) શીરદોશી. ગુજરાતી ઉપરથી.

ય છે, અને પાદશાહી પહરોણા વીશે મારો સંદેહ સુસતક્રીમ આધાર પકડે છે. એજ જમશેદ છે અને એનો ભેદ તદખીરથી પુછવો જોઈએ. (મોટે) સાએલીઓ તમે સીધારો “આફતાબ આઠમણની મંજલમાં સેર કરવાને ગયો છે અને સેરનો કરનાર માહાતાબ મોઝકી રંગના ઘોડાપર પાદશાહોની ખીસાલે સેતારાઓનાં લશ્કર સાથે સવારી લઈ આવે છે,” (૧) વાસતે તમે જાહેર આપણાં આ દબ્બાવાલા મેહિમાનનાં આરામગાહની તક આપી કશી. અને સુસન કાંઈ છે? તેને ટુંડી કાઢાડી તમારી વડી હીઆં મોકલો. મીઠી મીઠીનું મારી આગલ રહે.

[અરનવાજ સીવાએ સઘલી સાએલીઓ જાય છે.

અએ મુબારક મેહિમાન, તારી મુબારક કદમખોસીમાં અગર હું કસા બદલાની આરજી રાખુંતો તે કાંઈ જોડું છે?

—જમશેદ—શાહાજાદી તારે બદલો ચાહવાને બદલે મારે બદલો વાલવાની આરજી રાખવી જોઈએ. પણ હું મીસકીન મુસાફરમાં બદલો વાલવાની શું તાકાત હોય?

સમન૦—નહી હું જે માથું છઉં તે તારી કોદરત અને મગદુરથી દુર નથી. પણ દોસત હજી તું સરાખ પીતો સાવાસતે બંધ પડ્યો છે? લે. મશેદ પીએ છે તારે મનસે) અગરજો એ જમશેદ હોયતો વધારે ખુશી આવવા વગર એકાએક કબુલ કરવાનો નથી. (શરમાઈને મોટેથી) પણ આ સાંભિની દેવાલ ઉપર કબુતરો શું બેમજાહાજે થયાં છે? માં નવાજ મને મારો તીર અને કમાન લાવી આપ (અરનવાજ જાય) આ મનમોવન કબુતરોને બેશરમીની સજા કરે.

[અરનવાજ એક કમાનને તીર લાવી આપે.

(૨)શીયાનાં દોસત આ બંધેમાંથી જેને તું ફરમાવે તેને હું તીર કરીને વા.

જમશેદ—(૨)નહી નેક ગોફતાર જાંહ તલક મરદ હાજર હોય તાંહ તો આરતને નહી ઘટે જે પેશદસતી કરે. આરત અગર પોતાના પંજનાં જોરથી ગમે એવી દલેર હોય તોપણ તે અરધો મરદ છે. તારી કમાન અને તીર તું મને આપ અને મારો હોનર અજમાવી જો.

સમન૦—મોટી ખુશીથી.

[આપે છે.

જમશેદ—(૨) (કમાન બેંચીને) આ ચીસો ચહડાવીને તીર ફેંકવા અગાઉ માહાતાબી બાંનું મારે એક શરત તારી સાથે કરવી છે, અગરજો હું આ તીર વરે કબુતરની માંદાને મારું તો આ જીનત મકાનમાં જે નાંજનીન ને હું ચાહું તેને મારે મોહરદાર કરવી.

(૧) ગુલેબકાવલી.

(૨) શીરદોશી.

